

CUPRINSUL:

<i>Sextil Pușcariu :</i>	Numele satelor noastre
<i>Alexandru Ceușianu :</i>	Vremuri de osândă. Revoluția 1848/1849 din perspectiva unui orașel ardelenesc (urmare)
<i>Iosif Schiopul :</i>	Cavalerii Teutoni și Țara Bârsei
<i>Dr. Ilie Dăianu :</i>	Luptătorul condeului național
<i>Dr. N. G. V. Gologan :</i>	Semne bune în viața economică mondială
<i>Norbert Salmen :</i>	Scrisori vechi
<i>Th. Tartler-Ludu :</i>	Cronica comunei Prejmer (cont.)
<i>D. Olariu :</i>	a) Provincie. b) Intrupare
<i>V. Netea :</i>	a) Mocearul. b) Pământului
<i>Rainer Maria Rilke—</i>	a) Toamnă. b) Zi de toamnă
<i>S. B. :</i>	
<i>Longfellow-Comanescu :</i>	Săgeata și cântecul
<i>G. D. Banu :</i>	Odată cu relele
<i>S. Tamba :</i>	Din stânga și din dreapta
<i>Ioachim Crăciun,</i> <i>V. Căliman-Branisce,</i> <i>C. Sasu, Ax. B.</i> <i>I. I., St. I.</i>	Dări de seamă

TARA BÂRSEI

APARE LA DOUĂ LUNI ODATĂ

SUB CONDUCEREA PROFESORULUI AX. BANCIU

Redacția și } Str. Mureșenilor No. 22, I. Brașov
Administrația }

Abonamente și achitări de abon. se pot face și la d. *D. Berbecar*,
com., Str. Voevodul Mihai 7.

ABONAMENTUL

PENTRU UN AN LEI 260 ACHITAT DECURSIV LEI 300 NUMĂRUL LEI 50
Pentru străinătate Lei 400—

INFORMAȚIUNI

Pentru autori

Manuscrisele primite la redacție nu se înapoiază.

Autorii, ale căror articole urmează să se publice, vor fi încunoștințați despre aceasta.

Extrase din articolele publicate în revistă se pot face plătindu-se tipografiei numai costul hârtiei și al trasului.

O coală 16 p. formatul revistei.

50 ex. Lei 320, 100 ex. Lei 440, 200 ex. Lei 540

8 pag.

50 ex. Lei 230, 100 ex. Lei 270, 200 ex. Lei 320

Revista noastră tipărindu-se într'un număr limitat de exemplare, nu putem trimite câte două exemplare din același nr. în contul *unui* abonament. Ni s'ar descompleta colecțiile de rezervă. De aceea, rugăm pe toți abonații noștri ca, în interesul lor, să ne avizeze din vreme în caz că și-au schimbat domiciliul sau n'au primit vre-un număr. Reclamațiunile prea întârziate nu le putem lua în considerațiune.

*

Cine dorește răspuns, e rugat să trimită și mărcile poștale necesare. În lipsa acestora, nu li se răspunde decât la poșta redacției.

Tot așa și cei care nu se mulțumesc cu confirmarea în corpul revistei a primirii abonamentului și doresc să li se trimită și chitanța de achitarea abonamentului.

*

Oricine reține vre-un număr, se consideră abonat.

*

Meseriașilor și negustorilor care vor abona revista, achitând anticipativ costul abonamentului pe un an, dacă ni se cere, li se va anunța gratuit adresa în corpul revistei, anul întreg.

*

Cei care ne vor face 10 abonamente, plătite înainte, vor primi revista gratuit, un an.

Administrațiunea.

Lucrările și revistele primite la redacție
vor fi amintite la „Bibliografia” acestei reviste.

Reproducerea, fără indicarea izvorului, este oprită.

ȚARA BÂRSEI

APARE LA DOUĂ LUNI ODADĂ

Redacția și administrația: BRAȘOV, STR. MUREȘENILOR No. 22

Anul VI.

Septemvrie-Octomvrie 1934

No. 5.

Numele satelor noastre ¹⁾

de Sextil Pușcariu

Mă întreba deunăzi un cunoscut: Cum se face că n'am păstrat, în limba noastră, numele vechi de localități, traco-dace și latine, și că cele mai multe din ele sânt de origine străină? Faptul acesta nu e o dovadă împotriva continuității noastre?

Celor ce pretind că sântem veniți din Sudul Dunării și-și sprijinesc teoria lor tocmai pe toponimia noastră, în mare parte străină, li se poate răspunde mai bine tot cu o întrebare: Cum se face că nici în Sudul Dunării, în regiunile în care Roesler-ianii spun că s'a născut poporul românesc, nu avem numiri de localități care să continue, în consonanță cu legile fonologice ale limbei noastre, vechile numiri?

Unde au fost strămoșii noștri, dacă în toate regiunile dela cursul inferior al Dunării, pe amândouă malurile râului, nu s'a păstrat nici unul din vechile numiri de orașe? Foarte simplu — răspunde marele geograf francez, D. De Martonne — într'o bună zi a dat Dumnezeu și a plouat Români tocmai în ținuturile unde odinioară locuiseră Romanii.

Acest răspuns glumeț arată în mod strălucit tot ridicolul argumentării filologilor înlănțuiți de dogmele ce și le-au creat înșiși.

Și totuși deslegarea enigmei e foarte simplă. Dacă în provinciile cucerite odinioară de Romani, populația băștinașă n'a păstrat numirile de orașe, însemnează că strămoșii noștri n'au fost orășeni. Acest lucru îl dovedește și elementul latin al limbei noastre, în care lipsesc cu desăvârșire termenii în legătură cu viața

1) Conferință ținută la Radio București în 24 Mai.

orășenească, conservați în celelalte limbi neolatine: pe *villa* l-am înlocuit cu ungurescul *oraș*, pe *platea* și *strata* cu slavul *târg* și *uliță* ș. a. m. d.

Popoarele năvălitoare, care au sfărmat Imperiul roman de Est, căutau de sigur, în incursiile lor, orașele înfloritoare și văile roditoare, ale căror locuitori au pierit cu timpul, în parte prin sabie și foc, în și mai mare parte pierzându-se în masa popoarelor barbare așezate la noi.

Precum cu o mie de ani mai târziu, în Ardeal, cei ce au păstrat naționalitatea română n'au aparținut claselor suprapuse, care cu timpul s'au maghiarizat, ci țărănimii diferențiate de Unguri prin limbă, religie și prin felul de traiu, tot astfel, păstrătorii vechiului graiu și ai vechilor obiceiuri au fost în timpurile străvechi locuitorii regiunilor sărace dela munte, păstori și mici agricultori.

Satele în care locuiau ei nu ne sânt cunoscute după numele lor vechiu, pe care nu ni l-au păstrat nici istoricii antici, nici inscripțiile, dar dacă cutare sat de lângă Olt se numește azi *Vad*, și pe altul îl chiamă *Fântâna*, e probabil că acelui loc de trecere peste râu i se zicea, încă pe vremea Romanilor, *Vadum* și celui-lalt loc, cu apă bună, *Fontana* — și e posibil ca înainte chiar de venirea Romanilor să li se fi zis cu cuvintele corespunzătoare dace.

Dar, mi se poate obiecta, cum se face că cele mai multe din satele și chiar apele noastre au totuși nume străine? Nu-i aceasta o dovadă peremtorie că noi am venit după Slavi, primind dela ei numirile topice?

Cât de greșită este o asemenea argumentare ne-o arată analogia altor țări.

Cred că nimeni nu se îndoește că Grecii de astăzi sânt urmașii vechilor Greci și că ei nu au venit abia în evul mediu din alte părți în regiunile pe care le locuesc azi. Totuși un foarte mare număr de numiri topice, până adânc în Peloponez, sânt de origine slavă. A fost de ajuns ca Slavii revărsați în Balcani să facă câteva incursiuni în Grecia, pentru ca să lase atâtea urme în numele de localități.

Tot astfel se știe că Bulgarii sânt mai vechi cu multe veacuri în Nordul Peninsulei Balcanice decât Turcii. Totuși toponimia lor e plină de nume turcești. A fost de ajuns ca stăpânirea

turcească să dăinuiască câteva secole, pentru ca să imprime toponimiei bulgare această înfățișare.

Numele slave în toponimia românească nu pot fi aduse ca argument în contra continuității noastre, întocmai cum nu pot dovedi lipsa de continuitate grecească în Grecia actuală. Stăpânirea ungurească în Ardeal a înlocuit unele nume topice vechi, întocmai cum cea turcească le-a înlocuit pe cele bulgărești, în Bulgaria, deși Bulgarii sânt mai vechi în țara lor decât Turcii.

Chiar dacă facem abstracție de schimbarea forțată a numelor, pe cale administrativă, nu e greu să arătăm, cu exemple ușor controlabile, cât de ușor sânt părăsite vechile numiri de localități spre a fi primite numirile oficiale.

Din *Vatra Dornii*, Nemții din Bucovina făcuseră *Dorna Watra*. Acest nume, devenit oficial, începuse înainte de războiu să intre și în graiul Românilor.

Lângă Brașov e un sătuleț de dată recentă, căruia locuitorii Români i-au zis *Satu Nou*. Pe când eram copil, acest sat, așezat lângă niște păduri frumoase, începuse să devină un loc de vilegiatură, în care bogătașii din Brașov — Sașii — își clădeau case de vară. În gura lor, *Satul Nou* deveni *Noa* și după câțiva ani ne pomenirăm că-i zicem așa și noi, Românii din Brașov.

Iar Nord-estul Ardealului, *Ilva-Mică* deveni, în traducerea ungurească, *Kis-Ilva*. Acest nume oficial pătrunse și în graiul localnicilor români, care începură să-i zică *Chișilva*.

Satul Gilău își are numele acesta din ungurește *Gyalu*, dar Ungurii înșiși îl au din românescul *Dealu* (sau, mai bine zis, *Ghialu*, cum se rostește prin părțile locului).

Precum *Dealu*, împrumutat de Unguri dela Români, a fost reîmprumutat de Români dela Unguri, tot astfel unele numiri slave sânt simple traduceri din românește.

Astfel râul *Bistrița* se numește până azi, în partea lui superioară, *Repedea*. E mai mult ca probabl că la venirea Slavilor acesta era numele râului, pe care ei l-au tradus în limba lor, în care lui *rapede* îi corespunde *bistră*. Românii au mai păstrat vechia numire numai la munți, unde nu pătrunseseră Slavii; mai la vale, au început și ei să-l numească ca Slavii.

Asemenea exemple arată că un nume topic de origine străină

nu face totdeauna dovadă că străinul e locuitorul mai vechiu în partea locului.

Dar mai este o împrejurare de care nu s'a ținut seama de cei ce au voit să scoată din toponimie argumente împotriva continuității noastre.

Marea majoritate a numelor de localități o formează nume de persoane. *Șerbăneștii* se numesc astfel fiindcă satul respectiv ținea de moșia lui *Șerban*; satul *Crăciunel* s'a înjghebat dintr'un cătun al cărui proprietar era o familie cu acest nume.

Numele satului *Târzii* din Fălciu e explicat de un document din 1538 ca „satul unde a fost cneaz Târziul”; de asemenea satul *Galbeni* din Tecuciu s'a numit astfel după un proprietar cu numele *Fătu Galben* (cf. I. Iordan, *Rumänische Toponomastik* I. p. 47, 54). Dacă întâlnim în mai multe părți ale României numele de Lupeni, acesta nu trebuie explicat ca „satul în care sânt mulți lupi”, ci ca satul întemeiat de *Lupu*. Tot nume de persoane sânt la originea lui *Blaj*, *Dej* și alte multe. Atât că în Ardeal proprietarii mari, după care se numeau localitățile nu prea erau Români. Dar chiar Românii aveau adese nume slave.

Acest fapt are o deosebită importanță. De aceea fie-mi permis să fac o scurtă excursie în domeniul antroponomasticeii noastre.

În felul de a numi persoanele, limbile romanice se îndepărtează în general de tradiția latină. Deodată cu stările nouă politice și sociale create după căderea Imperiului Roman și cu răspândirea creștinismului, s'a schimbat felul de denumire romanic.

Pe cât se pare, strămoșii noștri se numeau, la începutul veacului de mijloc, cu nume rustice, ale căror începuturi se pot urmări până în epoca latină. Acestea se dădeau mai ales după animale, flori, după pietre scumpe, după zile de sărbătoare sau erau adjective care exprimau vreo calitate sau însușire. Cele mai multe din aceste nume de botez, au devenit cu timpul nume de familie, unele din ele se mai dau încă până azi pe alocuri copiilor la botez.

Astfel numele de animale: *Căprioară*, *Cerbu*, *Corbu*, *Cucu*, *Fluture*, *Iepure*, *Lăstun*, *Porumb*, *Șarpe*, *Șoimu*, *Sturzu*, *Ursu*, *Vulpe* s'au mai păstrat numai ca nume familiare pe când *Lupu*, *Păun* și *Păuna* sânt în unele regiuni nume curate de botez.

Dintre plante întâlnim *Brad, Brebenel, Busuioc, Garoafă, Goron, Leuștean, Paltin, Plopu, Sorbu, etc.* ca nume de familie, iar ca nume de botez *Brândușa, Bujor, Floarea* și mai ales *Florica, Rodia* și mai cu seamă *Rodica, etc., Trandafir, Viorea* și mai ales *Viorica, etc.*

Ca nume de pietre scumpe se numesc mai ales fetele: *Profira, Smaranda, Zamfira.*

Albu, Crețu, Micu, Mușat, Mușata (corespunzând lui *Bellus* latin) *Negru* etc. sânt nume de familie foarte răspândite, *Bucur* și diminutivul *Bucșa* sânt nume de botez, ca și *Fericel*, frecvent prin jurul Aradului.

Soare și derivatul *Sorin, Crăciun, Joia, Zâna*, apoi *Domnica, Cercel, Ciucur* (prin Săliște, în Transilvania), *Sora* și *Soricu* (prin Săcele etc.) aparțin altor categorii de asemenea vechi nume de botez.

Creștinismul a adus marea serie de nume calendaristice: *Ion, Gheorghe, Maria*. apoi *Dumitru* și *Dimitru*, cu scurtările *Duma* și *Dima, Procopie*, cu forma scurtată *Proca, etc.*

Pe timpul celei mai puternice înrăuriri slavone au intrat în fine o mulțime de nume slave ca *Dragomir, Mircea, Radu, Vlaicu* etc., mai întâi la clasele suprapuse, apoi și în popor, întocmai precum pe timpul influenței fanariote Românii începuseră să-și boteze fetele și băieții *Hareti, Frosina* și *Hariton*, pe vremea tendințelor latiniste *Verginia, Traian* sau *Ulpui* și urmând unei mode recente *Oskar, Richard, Greta* sau *Monica.*

Mulțimea numelor locale slave nu trebuie deci să ne înșele asupra numărului și vechimei Slavilor în părțile noastre. Pretutindeni pe unde au trecut Slavi, ei au lăsat urme adânci în toponimie: așa s'a întâmplat în Grecia și în părțile estice ale teritoriului german.

Ele sânt, la noi, în parte, stâlciri sau traduceri ale unor numiri mai vechi românești și sânt date, în foarte multe cazuri, după persoane care, deși Români din moși strămoși, purtau — după moda de atunci — nume imitate după Slavi. Dacă alături de *Lupeni* avem satul *Vulcan*, este pentru că alături de *Lupu* avem ca nume și corespondentul său slav *Vulcu*. Acel *Brăilă*, dela care se trage numele orașului *Brăila*, deși purta un nume slav, era desigur Român neaoș. Dacă Slavii ar fi fost atât de numeroși, precum ne face să credem toponimia noastră, ei n'ar fi putut fi absorbiți de câteva cete de Români veniți din Sudul Dunării.

Dacă din cele arătate rezultă că numirile topice străine sânt în mare măsură urmele unei dominațiuni sau influențe străine, se pune în mod firesc întrebarea, în ce măsură sântem îndreptățiți, în noul Stat român, să ștergem aceste vestigii ale trecutului și să dăm și prin numele de localități României întregite un caracter național român.

De sigur că dreptul acesta îl avem și trebuie să facem uz de el. Cu o condiție însă: s'o facem după un plan unitar, bine chibzuit și național. Nu e voie să lăsăm ca fiecare șef de gară, însușit poate de cele mai nobile sentimente naționale, dar lipsit de pregătirea pentru o misiune atât de grea, să schimbe după bunul plac numele gării sale, sau ca fiecare primar nou, doritor să-și facă nume bun în partid, să schimbe un nume străvechiu și adesea glorios cu numele vreunui vremelnic șef politic.

Iată câteva din directivele generale de care ar trebui să se țină seama la românizarea numelor de localități:

1. Ar trebui schimbate mai întâi numele pe care stăpânirile străine le-au introdus în mod forțat sau cu tendința de maghiarizare în Ardeal, de germanizare în Bucovina sau de rusificare în Basarabia. Ele pot fi înlocuite în cele mai multe cazuri cu numirile vechi românești. O acțiune în acest sens, pornită în Dobrogea, a reînviat vechi numiri românești precum *Crucea*, *Stâncile* și altele, atestate în documentele dinainte de 1828.

2. Ar trebui schimbate de asemenea numirile care ne repugnă prin înfățișarea lor străină și rebarbativă, cum sânt atâtea numiri turcești din Dobrogea sau ungurești din Ardeal. Biulbiulul dobrogean, ca și *Ghiurfalăul* ardelean e urit și antipatic fiecărui Român. De aceea traducerea turcescului *Gargalâc* prin *Corbul* sau modificarea lui *Someșfalău* în *Someșeni* se impune.

3. Dimpotrivă, nu trebuie schimbate numele străine care s'au adaptat în cursul vremii fonetismului românesc. *Măcinul* sună românește, ca orice nume curat românesc, tot așa *Sighișoara* sau *Avrigul*, indiferent de originea lor. Că de asemenea nume Românul nu poate lega nici un sens precis nu face nimic. Nici *Iași* sau *Brașov* nu însemnează nimic și cu toate astea nimănui nu-i trece prin minte să le înlocuiască.

Mai ales e primejdios sistemul traducerilor, care pot da naștere une-ori la tălmăciri false și chiar caraghioase.

Astfel localitatea *Ciuci* a fost tradusă prin *Vârfurile*. Dar *Ciuci*, *Ciucea* și alte asemenea numiri sânt străvechi în limba noastră și Ungurii au împrumutat pe *csúcs* al lor din românește.

O parte din Lugoj se numește *Moara Spaniolă*, deși pe acolo n'a trecut niciodată nici un Spaniol. Numea aceasta e tradusă după nemțescul *Spanische Mühle* sau ungurescul *Spanyol malom*, care la rândul lor sânt (precum îmi comunică d-na N. Căliman) traducerile greșite ale românescului *Moara șpănească*. *Span* în graiul din Lugoj însemnează „prefect” și moara cu pricina fusese clădită în 1714 de „șpanul” Ioan Rațiu.

4. La noi s'a încetățenit din nefericire obiceiul de a da satele numele unor bărbați mari, întocmai precum se dau străzilor.

Acest sistem trebuie părăsit, căci e cu totul strein de spiritul limbei noastre. *Bințișul* și *Hârdăul* s'au înscris pe veci între numele celebre, căci în aceste două sate ardelenе s'au născut doi fii geniali ai neamului nostru. A le schimba numele în *Aurel Vlaicu* și *Gheorghe Coșbuc* e tot atât de absurd, ca a schimba *Mirceștii* în *Vasile Alecsandri*. Cum ai să vorbești de potecuța șerpuită ce începe la capul Mirceștilor? „Cărarea din capul lui Vasile Alecsandri”? Sau cum îi vei spune unui locuitor din Bințiș: Aurel Vlăicean?

5) În general noi ne hotărîm prea lesne să schimbăm, să înnoim și să reorganizăm, părăsind cu ușurință tot ceea ce însemnează tradiție și trecut. Iar de numele de localități se leagă une-ori reminiscențe scumpe. Ele reoglindesc adesea mai bine decât hrisoavele trecutul nostru.

Când au intrat Românii în Cluj, au schimbat, precum era firesc, numirile străzilor. Una din cele dintâi schimbări a fost botezarea străzii *Magyar utca* — adică „Strada ungurească” — în *Colea Victoriei*. Dacă urmele trecutului trebuiau șterse, atunci se impunea să fie desființat mai ales numele care arăta mai limpede acest trecut, și-au zis edilii de atunci.

Și totuși, această numire trebuia menținută înainte de toate, căci ea dovedește tocmai contrariul.

Dacă în București o stradă păstrează până astăzi numele de *Strada armenească*, asta nu va să zică că Bucureștii sânt locuiți de Armeni, ci dimpotrivă, că Armenii formează o infimă minoritate, căci

sânt atât de puțini, încât găsindu-se într'un număr mai mare într'o stradă a orașului, acest fapt bătea la ochi.

Tot așa a fost în Clujul săsesc de odinioară, unde în secolul al XIV-lea Ungurii erau atât de puțini, încât regiunea în care locuiau a fost denumită după ei.

Lângă Turda e un sat în care pela 1600 locuia un preot român, care a scris un codice foarte interesant. Toți cunoaștem din liceu „Codicele dela Măhaciu“ al popii Grigorie, care vorbea la 1601 de Mihai Viteazul și de luptele lui din nemijlocita apropiere. Toți, afară de cutare funcționar de prefectură, care a schimbat cu un nume banal numele vechiului sat Măhaciu.

Asemenea exemple ne arată cât de actuale sânt și azi cuvintele pe care le scria în 1873, tot cu ocazia schimbării unor nume topice, Cezar Bolliac în „Trompetta“ sa: „Ce manie să fie, ce boală a naționalității române, a voi tot Românul, care nu știe nimic, să se arăte că știe ceva, prin smintirea unui lucru a cărui natură nu o cunoaște, prin schimbarea unei numiri ce nu o înțelege?“

A sosit, cred, timpul, ca să încetăm cu improvizațiile care ne-au făcut atâta rău. Avem o Academie Română, o Societate geografică, un Muzeu al Limbii Române și alte instituții culturale, care ar trebui consultate, cel puțin pentru directivele generale, rămânând ca o comisie permanentă, compusă din specialiști, linguiști, geografi și delegați ai ministerului de comunicații, să judece dela caz la caz orice schimbare de nume, care odată făcută, să rămână apoi definitivă.

Altfel ne facem de râs.

Vremuri de osândă

Revoluția 1848/49 din perspectiva unui orașel ardelenesc¹⁾

de Alexandru Ceușianu

CAP. VI.

Solia umilinței

Orașul devenise prin forța majoră a împrejurărilor un simplu schelet arhitectural de cărămidă neînsuflețită. Zidurile albe ca de cretă ale spitalului militar dominau cu licărirea lor văroasă casele joase dela periferie. Altfel, nici o mișcare; doar Ungurii localnici dacă îndrăsniră să-și arete încântarea pentru cutropitori pe față. Ora răfuelilor sosise.

Colonelul Urban prigonise pe câțiva dintre bărbații elitei ungurești. Advocatul Samoilă Szabó, de pildă, fusese încarcerat pe motiv că întreținuse legături și corespondență secretă cu răsculații. Ori tocmai Szabó era mai puțin înverșunat decât nobilimea de sânge și dovedise în repetate rânduri sinceră înțelegere pentru nevoile obștești ale orașului. Fusese unul dintre cei mai hotărâți apărători ai ideilor de libertate, frăție și egalitate, participând activ la manifestațiile de înfrățire colectivă din Reghin. Evenimentele politice îi impuseră însă schimbarea ținutei și raporturile sale cu Sașii și Românii se răciseră simțitor.

Acum, cu retragerea trupelor regulate din Reghin, Szabó Samoilă scăpase împreună cu alți câțiva prizonieri politici din închisoare. Avea încă mâinile legate în cătușe și fruntea sângerândă, de-un pat de pușcă ce-l primise dela unul dintre paznicii săi, la despărțire.

Schimbarea de decor și atitudini era pe cât de neverosimilă pe atât de instantanee. Din primejdios uneltitor împotriva siguranței orașului, Szabó a devenit dintr'odată salvator. E asaltat

1) Vezi nr-ul precedent (4) al revistei.

de concetățenii săi cu insistențe și rugăminți, să intervină personal pe lângă comandamentul armatei săcuesti. Oamenii au de-odată foarte multă simpatie pentru legăturile sale cu răsculații. Cred tare că, prin intervenție directă, vor putea îndupleca păgânătatea sufletească a căpeteniilor vrăjmașului. Ei nu pot concepe posibilitatea unei răzbunări reci și calculate. Sașii au fost totdeauna de-un incoruptibil optimism. Buna lor credință îl cuceresc pe Szabó, care acceptă misiunea dificilă.

Însoțit de doi Sași — unul Daniel Iosif Schuller, care a descris în amănunt decursul acestei încercări de salvare a orașului și al doilea Ioan Regius, cetățeni din Reghin — pornesc călare pe niște mârțoage împrumutate dela oficiul poștal. În mână flutură niște cârpe albe și trecând în goană pe străzile încremenite ale orașului, își fac curaj, strigând: „Éljen a magyar!“ (trăiască Ungurul!). În dreptul așa numitului pod al temniții calul lui Szabó se poticnește și cade în genunchi.

„Semn rău“ — oftează unul dintre însoțitori, la care Szabó răspunde că reușita propusului lor nu depinde de superstiții,

leșind din oraș pe șoseaua ce duce spre Breaza, delegații sunt luați la ochi de soldații batalionului 12 honvezi, răslețiți în linie de trăgători. Intervenția unei patrule de husari îi salvează însă de gloanțele fatale ale infanteriei. Colonelul Dorschner, comandantul avangardei secuiești, e în apropiere și primește deputațiunea într-o ținută rigidă și inaccesibilă. Întrebarea e scurtă și aspră.

„În numele cui veniți?“

„În numele orașului!“ — răspunde Szabó Samoila fără ezitare, desvoltând în câteva cuvinte cererea de grație a cetățenilor din Reghin. Dorschner rămâne neclintit și observă, că orașul Reghin, fiind potrivit guvernului maghiar, va trebui să sufere represaliile meritate.

Plata unei sume de cincizeci mii floreni imediat, extradarea tuturor armelor aflătoare în oraș în termen de 6 ore și predarea principalilor vinovați de nesupunere față de statul maghiar.

Răspicarea acestor condiții este atât de categorică, încât orice opunere e iluzorie. O consfătuire cu cetățenii rămași acasă se impune, înainte de-a da răspunsul hotărâtor...

Omul își petrece cele mai critice momente din viață cu palavre. A fost îndeajuns ca puținii cetățeni — în număr la vreo 20 de inși — să afle verdictul Secuilor, ca să pornească la discuțiuni lungi, în ce formă să convingă pe vrăjmași, că n'au nici bani, nici arme, nici culpeși de predat. Unii voiau s'o scoată cu scuza, că cei mai înstăriți cetățeni ai orașului luaseră drumul pribegiei; alții voiau să justifice lipsa paralelor cu aceea, că toate capitalurile fuseseră investite în lemne și lemnele n'au putut fi vândute, fiindcă Mureșul nu fusese flotabil în anul acela.

După o imensă epuizare de paciință, se ajunse în cele din urmă la hotărîrea: să se încerce o nouă intervenție pacinică, — fără a satisface însă nici una din condițiile impuse. Ideea călăuzitoare era să se obțină amânarea. Zeit bringt Rat. Vremea e cea mai bună sfătuitoare.

Odată hotărîrea luată, se formă o delegație compusă din cinci funcționari ai comunei, cei trei parlamentari de mai 'nainte și altă lume care se alătură grupului în drum. Procesiunea porni agale pe drumul calvarului, purtând în frunte un drapel tricolor, împrumutat dela preotul romano-catolic Györfi. La ieșirea din oraș, trupele secuești cari se înșiruiau de-alungul șoselei primiră deputațiunea cu strigăte de:

„Éljen a magyar, — vesszen a szász!“ (Trăiască Ungurul piară Sasul!), îngrozind și mai mult sufletele desnădăjduiților reprezentanți ai orașului.

În mijlocul șoselei, încunjurat de ofițeri și nobili, aștepta faimosul Ladislau Berzenczei. Purtătorul cuvântului fu și de astădată avocatul Szabó, care se sili să expună cât mai convingător nevinovăția orașenilor. Membrii deputațiunei stăteau în jurul oratorului într'o atitudine de smerită reverință, gravi, cu frunțile plecate, pregătiți la orice umilință.

Berzenczei ascultă pacient cuvântarea patetică și răspunse apoi în câteva fraze veninoase:

„Reghinul e un cuib de rebeli și partizani ai reacțiunei și camarilei. Cetățenii din Reghin au asmuțat pe Valahi împotriva Maghiarilor, au tolerat omorul și prădarea nobilimii, l-au chemat pe vătavul Valahilor Urban în oraș și l-au subvenționat cu bani.

Un asemenea cuib n'are ce căuta pe suprafața pământului și nu merită nici milă, nici îndurare. Cetățenii din Reghin s'ar fi putut salva, dacă l-ar fi arestat pe Urban și l-ar fi împușcat. Totuși va avea considerațiune față de oraș, presupunând că i se va număra imediat suma de 50 000 floreni — rămânând ca restul contribuțiunei de război s'o fixeze comitetul apărării naționale — și că se va pregăti, în decurs de o oră, mâncare pe seama alor 20.000 oameni.

La obiecțiunea lui Szabó că aceste pretensiuni sunt exagerate, Berzenczei reteză brusc discuțiunea cu vorbele:

„Nici un cuvânt mai mult, asta așa trebuie să se întâmple!“ — iar unul din anturajul lui Berzenczei, auzind replica lui Szabó că n'au bani, arată disprețuitor înspre cetățeanul Mihail Schobel — un om îndesat și puțin cam astmatic —: „Uite, potaia aia căruntă, are singur atâta cât să plătească suma!“

Deputațiunea se'ntoarse fără să poată da, în crunta sa desamăgire, nici un răspuns de refuz sau acceptare a condițiunilor impuse. Torturați de temere și incertitudine, avură o ultimă licărire de nădejde, când auziră în urma lor sunet de copite și recunoscură în călărețul care se apropie singur, pe temutul Ladislau Berzenczei.

Delegația se opri înfiorată locului, așteptând noul cuvânt al stăpânului; acesta însă se mulțumi cu întrebarea, dacă garantează că în mâncarea ce vor pregăti trupei nu vor amesteca venin?

Sășii protestară cu naivă indignare în contra acestei bănuieli și-l asigurară pe Berzenczei, că mâncarea va fi curat servită, fără să-și aducă aminte că, prin aceasta, acceptau tacit represaliile inamicului, prin neplinirea căroră dădeau temei de drept Secuilor să și potolească setea de răzbunare.

Și par'că ar fi fost un presemn al dezastrului ce urma să se abată asupra nefericitului oraș, odată cu reînapoierea deputațiunei izbucni în suburbia orașului, numită Reghinul-unguresc, un incendiu. Cetățenii alarmați se strânseseră într'acolo să dea mână de ajutor, deșertând cu totul partea dela miază-zi a orașului, unde își făcură apariția baionetele secuiești.

Era timp de amiază și calendarul arăta ziua fatală de 1 Noemvrie 1848.

CAP. VII.

Jaf și devastare.

La început nu s'a petrecut nimic deosebit.

Trupele defilară în ordine de bătae, impunându-și cea mai riguroasă ținută ostășească. În frunte, intrară în oraș husarii secui, apoi grănicerii din secuime trecuți la rebeli; după trecerea acestora, se încolonară voluntarii, urmași de așanumiții husari ai lui Matia. Fețe supte de oboseală și avide după odihnă; privirile totuși nu-și puteau ascunde scăpărarea de ură și sălbătăcie.

„Încă nici nu trecură bine husarii secui pe dinaintea casei mele — scrie Emmrich în cronica sa — când observai pe un Român apropiindu-se de fântâna din fața casei lui M. Wermescher, atras probabil de nesocotită curiozitate, tocmai când veni infanteria Secuilor. Par'că n'ar fi fost un om inofensiv, ci o fiară sălbatică, așa se năpustiră câțiva fanatici, părăsindu-și rândurile, și loviră fără milă în nefericita victimă. Omul se prăbuși la pământ și încercă să scape, vânzolindu-se pe mâini și picioare spre curtea lui M. Wermescher. Un Kossuth-husar, avid să-și afirme bărbăția, îl încruntă dintr'o lovitură de spadă“.

„Pierzându-mi prezența de spirit la vederea feroasei întâmplări, mă apropiai de geam, unde observându-mă unul dintre acei monștri, îmi schimonosi fața în chip înfricoșător și cașicând acesta ar fi fost semnalul, se descărcară dintr'odată nenumărate pușcături în aer“.

Strania sburdălnicie a Secuilor era tolerată de ofițerime dintr'o dublă considerațiune. De-o parte exista teama, nu cumva Urban să fi pregătit vr'o cursă, ascunzând soldați prin case cu scopul de-a deschide pe urmă un foc ucigător prin surprindere, — de altă parte era recomandabil să între groaza în cetățenii rămași acasă. Oamenii intimidăți sunt prevenitori și docili.

Liniștea nu se restabili decât odată cu porunca de desfacere a rândurilor. Ordinul de încartiruie era de-un echivoc diabolic. „Acolo unde casele sunt locuite, soldații să nu se atingă de nimic, fiindcă cetățenii rămași la vetre nu sunt dușmani!“ Ori, dată fiind împrejurarea că aproape întreg orașul fusese părăsit, semnificația ordinului nu putea scăpa nimănui.

Contele Carol Dezsöffy, căpitan de husari, — găzduit la casa lui Daniel Schuller — abia se așezase la masă și un călăreț îi aduse vestea că infanteria se dedă la excese. Căpitanul ieși grăbit, cu gândul să restabilească întrucâtva ordinea, dar se reîntoarse după scurtă vreme abătut, observând: „Nu mai poți face nimic cu oamenii; în timp ce îi scoteam dintr'o casă, lovindu-i cu dunga sabiei, intrau în cealaltă“.

Una din cele dintâi case încăpute la cheremul hămesiților, fu casa bogătașului român Nicolae Marinovici:

„Cu ajutorul lui D-zeu am zidit această casă — scrie Nicolae Marinovici într'o hârtie datată la 10 Decembrie 1851 — din fundament în anul 1847/48. Când am fost gata de tot și mobilurile în casă toate, și bolta plină cu mărfuri și magazinul și pimnița împreună, s'au sculat Maghiarii adecă Ungurii asupra împăratului și asupra Sașilor și asupra Românilor. În ziua de 1 Noembrie 1848 am fost siliți a lăsa toată averea și casa și abia am scăpat cu patru copii mici până la Bistrița. Acolo am șezut șapte zile și după șapte zile întorcându-mă îndărăpt n'am aflat nimica, numai cenușă de toată averea“.

Secuii sparseră ușile și intraseră în prăvălii, sfeterisind mărfurile și dând frâu liber cupidității. În casele unde nu întâlneau pe proprietari acasă, ei deșertară întreg avutul mobil, luându-l cu sine. Amatorii cei mai numeroși se burdușeau însă împrejurul pivnițelor pline cu vin. Chelarele gemeau de lume și boboteau de răcnetele celor porniți pe orgii bahanale. De-acu nu se mai putea gândi nimeni să stăvilească jaful.

Și totuși cetățenii îngroziți avură o clipă de reîmprospătare a nădejdilor, când aflară mai întâi că pedestrima primise ordin să părăsească orașul, iar pe urmă auziră goarna sunând de plecare și pentru cavalerie. Venise ordinul spre înserare, ca ostășimea să petreacă noaptea în lagărul din afară de oraș.

În timp ce husarii se pregăteau de plecare, contele Dezsöffy își luă rămas bun dela gazda sa cu vorbele:

„Prețuite prietene, îți dau sfatul să nu te culci, fiindcă noaptea aceasta nu aduce nici un bine cu sine. Pe noi ne cheamă în lagăr, fiindcă se știe că ne-am împotrivi unei prădări a orașului“.

Este aproape neverosimilă istorisirea, pătrunsă de-un humor amar, ce-o face cetățeanul Emmrich în cronica sa. Se încartiruiseră și la casa dânsului niște husari, cari petrecându-și cu multă destrăbălare vremea pe socoteala dâns lui, acum porneau la auzul semnalului de goarnă. Inoptase de-a-binelea și Emmrich se socotea preafericit, că scăpase cu pagubă relativ puțină. Se duse în odaie să facă puțină rânduială:

„N'ajunsei să fac cine știe ce ispravă — scrie el — când auzii, îngrozit, zgomot de pași pe scări și doi önkéntes-i (voluntari) intrară în odaie sprinteni și prevenitori, informându-mă de dorințele lor. Unuia îi trebuiau niște obiele, iar celuilalt o păreche de nădragi. Pregătindu-mă să le satisfac cererile, observai pe unul cum înșfacă niște serviete și alte pânzării, anunțându-mă cu seninătate, că aceste obiecte îl satisfac cu prisoșință. Al doilea — un bărbat înalt costel v — acceptând obiecțiunea mea, că nădragii mei îi vor fi prea scurți, — apucă ceasul de părete subsuoară, apoi un costum femeiesc și o năframă și se depărtă rânjind. Nu-mi pot da seamă nici până în ziua de azi, cum am avut cutezanța să asist la săvârșirea prădării casei mele, până în capăt, căci vizitele se înmulțiră și deveniseră din ce în ce mai agresive. Nu mă mai întreba nimeni asupra cutărui sau cutărui obiect, ci mi se lua pur și simplu tot ce era transportabil.

„Cu inima copleșită trecui în revistă ruina vetrei mele durate de abia opt ani. Imi rămăsese încă mobila, dulapurile și altele; de-asemeni cărțile de știință naturală nu plăcuseră nimănui, cu toate că fuseseră răsfoite de mai multe ori în căutarea bancnotelor; pivnița încă scăpase neatinsă“. După o scurtă suspendare a acestor vizite — prolog sinistru a jafului general — Emmrich tresări înmărmurit de trosnetul unei noi invazii. Incapabil să mai reziste tensiunii nervoase, o luă în grabă mare spre grădină, scăpând neobservat într-o șură, de unde putu urmări, în de-aproape, tot ce se petrecea în casă.

Glotașii secui, cari se revărsaseră ca un șuvoi a-tot-distruător peste oraș, își făcură apariția. O ceată de lăncieri năvăli pe scară în sus, proferând fioroase amenințări. Cineva aprinse lumină în casă; apoi începu opera distrugerii. În mijlocul unui vacarm indescriptibil, intrușii zdrobiră mobilele, pușcară în

oglinză, sparseră sticlăriile și, nesatisfăcuți, își continuară furia devastatoare, coborînd în pivniță, să-și potolească nesațul.

Tabloul acestei nopți de groază dantescă este înfățișat și de cronicarul Daniel Schuller cât se poate de impresionant.

„Pico'eam fără să pot găsi somn, frământat mereu de gândul, ce se va alege din mine, dintr'ai mei și din avutul meu. În această stare de somnolență vor fi trecut un ceas sau două, când tresării la auzul unor răbufniri îndepărtate. Sării la geam să văd ce se petrece afară și văzui umbre de oameni mișunând cu lumânări aprinse în mână. Veneau din direcția podului temniței, păstrând o muțenie sinistră și spărgeau porțile din casă în casă. Priveliștea aceasta lugubră era cu atât mai grozavă, cu cât luminile luceau prin bezna oarbă ca niște licurici fantastici. Nu se auzea alt sunet decât surdele lovituri și așchiera lemnului dela porți și uși. După fiecare spart de poartă, urma o liniște mormântală.

Iadul își desfundase porțile, ca să reînvie pe durata unei nopți barbariile trecutului, numai că realitatea întrecea, în grozăvie, cele mai înfricoșate povestiri asupra Hunilor și Vandalilor.

CAP. VIII.

Vălvătaia

Revărsatul zorilor din ziua de 2 Noemvrie 1848, e spasmul unei agonii supreme. Lumina soarelui e mai cumplită decât golul cernit al nopții. Intuiția primejdiei e atât de puternică, încât toată lumea rămasă în oraș și-a căutat refugiul prin grădini.

Cutropitorii sunt lăsați în voia lor să-și continue opera de devastare. În prăvălia comerciantului român Oltean Nonu trepădează strident gloata de Secui. Au deșertat vasta încăpere de tot ce-ar putea avea preț pentru dânșii; urmează acum stelajurile și pulturile goale să fie mărunțite în bucăți. Unde rugul stivuit nu este suficient de înalt, se sparge podina din scânduri. Scânțea va să prindă în lemnul uscat ca în iască. Totuși, la început se pare că fumul gros va năduși focul; se vede că cineva a înfundat ușile lăsate deschise de jefuitori. Iluzorie spe-

ranță. Văpăile s'au prelins până la cercevelile geamurilor și de-acolo alimentate de aer proaspăt, țâșnesc spre coperiș.

Cine s'a încumetat să dea semnalul de alarmă? Din turla bisericii săsești străbate un vaer de clopot, care se curmă repede. Foc.

Câțiva cetățeni inimoși își uită de primejdia ce-i pân-dește; ar fi pentru ei ultimul grad de lașitate să-și lase avutul pradă flăcărilor. Aproape instinctiv unii s'au înarmat cu vase de apă și găleți, alții aleargă găfăind să scoată pompele din șura orășanească. Inutil elan.

În jurul prăvăliei lui Oltean Nonu s'au strâns cete de glo-tași, privind cu încântare la priveliștea ce li se ofere; când observă pe cetățeni că vreau să stânjenească incendiul, se'n-furiază. Paturile de pușcă snopesc fără milă în cei cari au în-drăsnit să se apropie de foc; restul fuge în plină panică.

Dintr'alt colț de piață se ridică alt nor de fum. Arde clă-direa bogătașului Lutsch — unde-și avusese locuința colonelul Urban — bobotită de flăcări jur împrejurul coperișului. Secuii rânjesc; nu mai încearcă nimeni să se arete la locul sinistrului.

Nici o adiere de vânt nu întetește incendiul; totuși casele se aprind rând pe rând ca niște imense ruguri. Prin norii de fum des și înecăcios, abia străbate paloarea de pucioasă a soarelui. Limbile sângerii ale flăcărilor au încins vasta piață a orașului și în această fioroasă iluminare de amfiteatru se petrec scene ce depășesc cea mai macabră fantezie. Glotașii secu-i inebriați de băutură se iau la ceartă; cei cari poartă poveri de pradă în spate se'ncolțesc, jinduind fiecare la prada celui alt. Se'nfruntă, se lovesc, își rup hainele de pe ei și urletele lor se'ntrețes sună în vâlvoarea focului.

La un moment dat, când furia incendiului transformase cuprinsul pieții într'o mare de flăcări, apare maiorul Zeyk Do-minic, ginerele baronului Paul Kemény, însoțit de căpitanul Déesy Alexandru și dă ordinul:

„Unde n'ați prădat, prădați! Unde nu arde, aprindeți!”

Într'o clipă se risipesc soldații din jurul lor în toate direc-țiile, transmițând porunca din gură în gură. Asaltul hămesitorilor pătrunde pretutindeni. Ultimele porți ferecate răbufnesc în țân-

dări, cedând poftelor feroce de distrugere. Nu mai există loc sfințit în fața acestor neoameni.

Pe la orele 3 după masă, urme prelung bolțile pacinice ale bisericii săsești — clădită de prin anul 1330 — de trepădaturile incendiarilor. Băncile de stejar și altarul se așchiază într-o clipă și grămezile stivuite ard cu flacără înaltă, apucând în stâlpetul turlei. Înălțimea bisericii par'că a crescut în luciul sclipitor al văpăilor violete. Pe ogivele gotice vâjăie torente de flăcări. Impozantul turn domină simbolic orașul transformat într-o vastă necropolă — luminând ca o făclie uriașă depărtările.

În capătul orașului dinspre Breaza, arde spitalul militar. Zăriștea de jerăgae încinge părășii înalți de piatră. Cei 27 mutilați și grav răniți — vânători bucovineni, grăniceri și glotași români — au fost uitați în paturile lor de suferință. Secuii îi descoperiseră însă și vânzolind victimele în fața clădirii, le uciseseră, ca apoi să aprindă clădirea de-asupra lor. Cadavrele carbonizate se puteau limpede desluși sub dărâmături.

Martin Emmrich, care înfățișează în cronică sa interminabilele scene de barbarie petrecute în oraș, își căutase refugiu sub cerul liber. Luat la goană de doi „önkentes-i“, sărise gardurile în salturi juvenile, încercând să evite în zig-zag gloanțele descărcate în urma sa. Era însoțit în fuga sa besmetică de preotul-predicator Kinn, pe care-l întâlnise la întâmplare. Neputându-și găsi ascunziș potrivit în grădini, se hotărîră amândoi să urce în podul cu fân, de-asupra unui grajd părăsit — lucru ce le reuși destul de ușor. În timp ce preotul predicator se ruga cu mâinile ridicate, Martin Emmrich urmărea printr-o crepătură a zidului de scânduri, cele ce se petreceau pe-afară.

„Ulița bisericii (azi strada Ion I. C. Brătianu) ardea de ambele laturi, propagându-se focul din ce în ce mai mult în direcția ascunzișului nostru, așa că ne aflam într-o situație plină de pericol. Vuetul viforelnic provocat de bobotaia văpăilor în aerul rece, mistuirea trosnindă a căpriorilor, prăbușirea grindinului în flăcări, amestecat cu pușcături și strigătele prădătorilor și incendiatorilor, lupta desnădăjduită și neputincioasă a unei servitoare cu niște bestii în curtea învecinată și în urmă subita apariție în grajdul de sub noi alor doi mișei înarmați — ofereau un spectacol inimaginabil de grozav. Auzind vorbele

celor doi nemernici, ni se sbârli părul de groază, așteptând clipă de clipă să vedem grajdul incendiat. După acest moment de supremă înfiorare, ce l-am petrecut în cursul teribilei catastrofe, ieșiră Secuii din grajd și trecură prin curte spre uliță, de unde veniseră. Fără zăbavă scoaserăm fânul din gura podului și coborîrăm pe scara lăsată, înfruntând primejdia de-a fi prinși sau împușcați — mai bine — decât chinuita sucombare în flăcări“.

Mișcarea în liber domoli atrocea încordare a nervilor, deși frica de-a fi descoperiți nu le dădea odihnă. Intr'un târziu, își dădură seama că focul, cuprinzând de jur împrejur clădirile, transformase grădinile în cari se aflau într'un ostrov apărat printr'un cordon de flăcări, peste cari nu mai putea străbate nimeni. Acestei împrejurări unice în felul ei îi mulțumiră cei mai mulți cetățeni ai Reghinului rămași în oraș, mântuirea vieții.

Nimic nu mai avea preț pentru dânșii, decât convingerea din ce în ce mai fermă că se află în siguranță. Sentimentul conservării de sine, covârșea ori-ce alt sentiment. Două zile în șir nu se mișcară din adăposturile lor mizerabile. Adaptarea la condițiuni de viață sălbatecă se dovedi foarte ușoară, cu toate că nopțile erau extrem de reci și foamea chinuitoare.

Jerăgaia colcăindă continuă să mistue interiorul caselor. De prin străzi se mai auzeau, când și când, strigăte de „Éljen a magyar!“ — însoțite de pușcături. Accentul glasurilor nu mai avea timbru secuiesc. După cum se aflase mai târziu, tăbărise lăpădătura satelor din jur să desăvârșească prădarea orașului. Hiene cum le cunoaște istoria tuturor războaielor.

Abia a treia zi, Sâmbătă la 4 Noemvrie 1848, îndrăsni Emmrich să iasă din ascunziș:

„Până la casa cumnatului meu — scrie el — n'am văzut decât agonia unui rămător rănit printr'o împunsătură de lance, apoi cadavru pe jumătate carbonizat al cetățeanului Ioan Konderth și alor doi Secui; un al treilea Secui se lupta cu moartea. Continuându-mi drumul mai spre deal, tabloul deveni din ce în ce mai înfiorător. Înaintea caselor lor de odinioară, zăceau în tina uliții — descoperite și desculțe — cadavrele bunului și veselului cetățean Gheorghe Wellmann, apoi acela al lui Ioan Lutsch senior, al văduvei Ioan Wellmann....“

Dar destul din pomelnicul victimelor.

Ruinele fumugânde ofereau poate o priveliște și mai crâncenă, ca în decorul acesta de complectă devastare omul să-și simtă nimicnicia ființei și, năruit în sine, să ude cu lacrimi de desnădejde locul vetrelor distruse.

CAP. IX.

Nemesis.

Generalul Gedeon — comandantul trupelor regulate de operațiuni din regiunea Mureșului — întârziase. Primise încă din ziua de 22 Octomvrie 1848 ordin dela Sibiu, să combată cu posibilă celeritate formarea așazisei armate secuești dela Agyagfalva. Spirit trândav și lipsit de ori-ce inițiativă ofensivă, nu dăduse însă nici o importanță acestui ordin. Mai bine zis, elaborarea preparativelor de plecare — cu eșalonarea laborioasă a convoaielor și urnirea unităților din amorțirea garnizoanei — îi consumaseră energia pe-o întreagă săptămână.

Ținuta șovăelnică a generalului Gedeon era de altfel ușor explicabilă. Obținuse gradul grație anilor petrecuți în serviciu de cazarmă, fără să aibă vre-odată prilej să-și pună în evidență aptitudinea militară. Târzia chemare de-a conduce operațiunile unei campanii sângeroase îl buimăcise cu desăvârșire. Ofițerii din subordine își manifestau fățiș nemulțumirea și temerile acestora primiră o sinistă confirmare. Încă nici nu ajunseseră la Mediaș, când sosi știrea dezastrului dela Reghin. De-acu, ori-ce zăbavă pe loc ar fi însemnat complicitate cu rebelii și ar fi dat temei bănuelii, că generalul Gedeon are un cult suspect pentru cauza maghiară, fiind și dânsul Ungur. Prea se lungise drumul dela Șercaia până la Mediaș, ca Secuții să-și poată desăvârși nesupărați acțiunea de răzbunare împotriva orașului Reghin.

Uriașa caracatiță a gloatelor secuiești, suprasaturată de jaf și pradă, își resorbea tocmai ucigașele tentacule. Pe toate drumurile ce radiază dinspre Reghin șerpuiau coloane interminabile de care și căruțe; caii mărunți se opinteau greu în hamuri să birue povara avutului furat. Scopul expediției secuiești fusese

atins; un oraș nesupus crâncen pedepsit. Pildă grăitoare pentru toți antagoniștii ideii de emancipare a poporului maghiar.

Cu toată elafiunea sufletească fecundată de ieftina victorie asupra lui Urban, lipsa de omogenitate în conducerea armatei secuiești sporea din zi în zi. Crispările fanfaroane ale colonelului Zsombori — proclamat comandant suprem al Secuilor — erau profund umilitoare. Cei doi coloneli — Dorschner și Betzmann — ambii egali în grad, suportau greu invectivele nemeritate. Ajunseseră în tabăra secuiască în urma trecerii regimentelor secuiești de graniță la Unguri, dar cu toată purtarea lor loială dovedită în ciocnirile din jurul Reghinului, nu li se ierta originea germană. Observarea lor, că întreaga operațiune desfășurată până acum, ar fi lipsită de seus, din moment ce trupele lui Urban scăpaseră aproape intacte stârni, cel mult ciuda lui Berzenczei, care ținea cu ori-ce preț să pozeze în erou. Secuii erau socotiți înfaillibili și cine păcătuia împotriva acestei dogme n'avea cuvânt în sfatul comandamentului.

Vestea că generalul Gedeon se apropie de Târgu-Mureș, înțeți disputa asupra mișcărilor strategice de urmat. Colonelul Zsombori se hotărî brusc pentru retragere; inamicul trebuia întâmpinat cu toate forțele disponibile, ca înfrângerea să fie cu atât mai fulgerătoare. Era în joc propriul său prestigiu, fiindcă la luptele dela Reghin nu participase de loc.

Disciplina trupelor secuiești suferise îngrozitor. O bună parte dintre glotași, socotind campania avantajos terminată, se gândiră că absența lor de-acasă nu mai poate fi prelungită și dezertară. Ceilalți, cari rămaseră credincioși jurământului lor, se risipiră în cete desorganizate de-alungul drumului de retragere spre Târgu-Mureș. Cadrele unităților se'nvălmășiră inextricabil. Nimeni nu-și mai găsea trupa de care se ținea, afară doar de grănițerii secui, cari erau ținuți mai aspru și tocmai din pricina aceasta erau profund înverșunați, că fuseseră opriți dela pradă.

La 5 Noemvrie 1848 dimineața, se ciocniră patrulele de recunoaștere pentru întâiași dată de-olaltă. Generalul Gedeon trecuse dincolo de comuna Nirașteu, iar armata secuiască ieșise întru întâmpinarea sa sângeroasă. O ciocnire decizivă era inevitabilă. Consiliul de război sub președinția lui Berzenczei elabora febril planul defensiv. A porni la atac fără pregătire de

artilerie — și tunuri nu aveau — ar fi fost un gest temerar. Totuși, Berzenczei își păstră întreg calmul și superba îngâmfare; era sigur de biruință. Și par'că aparențele i-ar fi dat dreptate, căci pe la orele trei după masă apăru un ofițer călăreț, cu un fanion alb. Privirile lui Berzenczei sclipiră triumfător, scomptând predarea. Locotenentul Lacroix — trimis de generalul Gedeon — îi pregăti însă o cumplită desamăgire, fiindcă solia ce-o aducea era o ultimă somare, înainte de deschiderea ostilităților, de-a depune armele. Berzenczei ar fi dorit să pedepsească înfruntarea rușinoasă a armatei secuești cu moartea, — colonelul Zsombori se mulțumi însă cu retrimiteră ofițerului, refuzând cu dispreț ultimatul.

Generalul Gedeon migălise din zorii zilei până târziu după masă la așezarea trupelor sale în ordine de bătae. Observase conștiincios toate regulile de artă militară, așteptând încremenit pe poziție desfășurarea evenimentelor.

Batalionul românesc IV din regimentul Carol Ferdinand ocupa centrul, susținut la spate de batalionul III din același regiment și un batalion de gardă. Pe aripa dreaptă se așezară glotașii români și sași în număr cam la vre-o mie de puști, sub conducerea locotenentului David Ursu, iar stânga era apărută de batalionul Jifcoviți. Cele douăsprezece tunuri de cari dispunea generalul încununau crestele dealurilor din fața comunei Megyesfalva (azi Mureșeni) și acestea dădură semnalul bătăliei imediat ce se cunoscă răspunsul Secuilor.

Trosnetul înfricoșător al gurilor de oșel, urmat de fumul gros al exploziilor și grindina sfărâmurilor de obuze avură un efect teribil. O panică indescritibilă se produse în rândurile Secuilor. Glotașii cari formau partea precumpănitoare a armatei își lăpădară imediat lăncile, iar grănițerii secu, descărcându-și armele la întâmplare, sporiră zăpăceala generală. Groaza se prelinsă dela un capăt la celălalt al oștirii cu iuțeala fulgerului, buimăcind mințile și destrămând rândurile în fugă besmetică. Pâlcuri, pâlcuri de oameni fugeau înnebuniți pe moarte și viață, fără măcar să fie urmăriți de cavaleria generalului Gedeon. Deci se explică faptul, că pierderile îndurate de Secui în cursul acestei faimoase ciocniri se reduc la un cal pierit și doi oameni răniți. Jakab Alexe, unul dintre martorii oculari ai acestui ne-

așteptat dezastru, descrie în cartea sa „Szabadságharczunk“ (Lupta noastră de desrobire) sbuciumul de desnădejde:

„Eu, împreună cu Urházi și colonelul Betzmann, părăsirăm ultimii locul desonoarei și umilinței, frânți de supărare și rușine pentru lipsa de bărbăție în bătălie. Apucarăm calea spre răsărit, către fântâna Craiului, pășind în urma iepuraticilor fugari, cari înșesau drumuri și câmpii cu miile. Zăbovirăm pe-un scurt răstimp al nopții în Kebele (azi Sânișor) la honvedul-tovarăș Nagy Samoilă, mai mulți decât două sute de inși. Nu s'o fi prea bucurat de asemenea oaspeți. Durata vremii era scurtă, dar lungă în comparație cu ceea ce sufeream, sucombând aproape sub povara sufletească. Somnul se ferea de noi și amară ne era măncarea. Să ne ajungă năpasta atât de repede. Cât de îngrozitor era să ne trezim din frumoasele noastre reverii.

„Abia se'nneguri de dimineață, pornirăm la drum, grăbind să ajungem mai departe spre interiorul secuimii, neștiind nici încotro, nici pe unde o luam. Ne sileam însă să distanțăm cât mai departe locul rușinei noastre, ca să nu fim prinși. Iar dușmanul nici nu se cugeta să ne urmărească. Era încântat, că ne-a sfărâmat nimbul cu atâta ușurință și că poate da veste de triumf la Sibiu; nu-și putea imagina cum de s'a putut destrăma formidabila noastră putere atât de clipnic și compromițător. Reputația de care ne bucuram, întrecea valoarea proprie“...

Și ieremiada continuă înainte, — fără să trezească nici milă, nici compătimire pentru faimoasa armată secuiască, acum durabil și pentru îndelungată vreme desființată.

Faimosul Berzenczei dispăru, — par'că l-ar fi înghițit pământul.

Apucase la pibegie — pe cărări ascunse — drumărind zi și noapte ca o fiară gonită, ca'ntr'un târziu, străbătând Galiția și Slovăcia, să apară în fața lui Kossuth, sol nemernic al unei înfrângeri meritate.

CAP. X.

Spre anarhie

Feroșitatea celor cari pângăriseră orașul Reghin, n'o poate nimic ilustra mai pregnant, decât tragica pătimire a unor cetățeni surprinși de rebeli prin casele lor.

Bătrânului Schuller Ioan, de pildă, îi atârâneră Secuiei un săculeț în spate — ca gluma sinistră să aibă o mai lungă durată — și îl prigoniră între răcnete de „mozdulj!” (mișcă!), înțepându-l cu baionetele. Alt cetățean — un oarecare Konderth, de profesiune pielar fusese răstignit de gardina porții și ținut cu piroane la mâini și picioare. Un cui repezit în feastă îi provocase moartea, — dovadă că instinctul de sălbătăcie renaște în om îndată ce ordinea socială este înlăturată prin mijloace violente.

Atrocități se săvârșiseră și mai 'nainte. Curțile nobililor din jurul Reghinului fuseseră devastate și jefuite, dar excesele de sălbătăcie nu fuseseră prin nimic încurajate. Dimpotrivă. Colonelul Urban, în scurta sa poposire în Reghin, se căznise să readucă încrederea în autoritatea represivă. Spiritul colectiv trebuia să elimine microbul anarhiei, căci nu există mai teribilă sfătuitoare a masselor decât desordinea.

Metoda de represiune aleasă de Urban nu este lipsită de originalitate, fiind adaptată mentalității de pe atunci a poporului.

E lesne de imaginat ce senzație formidabilă va fi provocat în oraș hotărîrea colonelului de-a se executa în masă un grup de răufăcători surprinși în flagrant, la prădarea conacului Bánffy din Breaza. Vinovații fuseseră expuși vederii publice, legați cobză de mâini și picioare și trântiți pe foale, pe niște estrade de scânduri anume amenajate în acest scop. Cei doi protopopi părintele gr. cat. Crișan și părintele rom. cat. Györffy se'nfățișară la ceremonialul execuției, încunjuțați de-o mulțime enormă de curioși. Simpatiile vulgului sunt întotdeauna necontrolabile. Cetățenii sași, atât de îngrijorați altfel de avutul lor, se vedeau cei mai înverșunați solicitori de grație pentru acești „oameni săraci”, cari după părerea lor nu făptuiseră așa păcat mare împotriva „domnului dela țară” ca să merite pedeapsa cu moartea. Ofițerul comandant — simulând emoția — se lăsă convins de mulțime și, înfruntând cu amenințări cumplite pe cei condamnați, le iertă pedeapsa, ordonând plutonului care-i conducea la locul de execuție, să-i pună în libertate.

Firava încercare de-a obține prin mijloace de intimidare întremarea spiritului de civilizație o zădărnici invazia Secuilor cu desăvârșire. De astădată, nu mai era vorbă de-o simplă de-

plasare a forței publice prin faptul norocului de arme, ci de o adevărată scăpătate în barbarie.

Dezastrul provocat cu preștiință de înșiși deținătorii puterii temporare — în oficiosul lui Kossuth din Budapesta se scrisese, încă din Octomvrie 1848, că orașul Reghin merită soarta Sodomei și Gomorhei — nu putea decât să compromită definitiv ideea regimului maghiar. Iresponsabila ținută a trupelor secuești justificau credința că de-acu toate ororile sunt îngăduite.

În orașul părăsit nu rămăsese nimeni care să mențină măcar un simulacru de autoritate. Cetele formate în suburbia Reghinului unguresc pentru paza ordinei se dedară ele înseși la furturi și excese, jefuind bruma de avut ce mai rămăsese prin casele pustiite.

Între asemenea împrejurări, nu poate mira că vestea venirii unui puternic detașament de armată regulată în oraș fu salutăată de nefericiții cetățeni ca o solie mesianică. În adevăr, generalul Gedeon, ocupând capitala Secuilor Târgu-Mureș, se cugetase să restabilească legătura cu trupele colonelului Urban și trimisese în acest scop pe colonelul Glaeser cu infanterie și artilerie numeroasă la Reghin. Cuvintele de „bun sosit“ rostit de preotul-predicator Kinn la intrarea trupelor în oraș, reoglindeau sfâșietoarea mizerie și desnădejde a cetățenilor. Spectrul foamei și furiile anarhiei făcuseră viața însuportabilă.

Ce ar fi putut însă realiza cea mai inspirată sollicitudine pentru îndreptarea stărilor din orașul distrus, în scurtul popas ce se hărăzise trupei să petreacă la Reghin? Nici nu se plini bine săptămâna și colonelul Glaeser fu rechemat, lăsând vraște opera de refacere inaugurată prin câteva măsuri chibzuite. Și după cum era firesc, odată cu plecarea armatei regulate, re-izbucniră desordinele; de astădată însă conduceau Sașii.

Un magnat ungar — Ludovic Szarvadi din Széplak (azi Goren) — recunoscut de cătră niște săteni din comuna Dedrad în piața orașului fu prins și oribil mutilat; cadavrul său îl vânzoliră criminalii până în capătul de sus al orașului, unde-l aruncară apoi în șanțul șoselei. Alte omoruri din răzbunare succedară între țărași; setea de vindictă buimăcise mințile.

De altfel incoerența evenimentelor de pe marea arenă politică sporea desorientarea generală.

După retragerea sa dela Reghin, colonelul Urban zorise intervenția generalului Wardener din Bucovina și întărindu-și astfel forțele armate, pornise la ofensivă în direcția Clujului, fără să mai aștepte instrucțiuni din Sibiu. Rezistența ungurească — galvanizată pe-o clipă în fața orașelului armenesc Gherla — fu repede înfrântă și Urban intră victorios în capitala Ardealului la 17 Noemvrie 1848. Cu trei zile în urmă, ajunsese la publicitate scrisoarea autografă a împăratului Ferdinand V. către Emeric Miko, prin care suveranul restabilea guvernul Transilvaniei, încredințând puterea acestui magnat urgisit atât de Români cât și de Sași pentru faptul că prezidase faimoasa adunare a Secuilor dela Agyagfalva. Ori prin această numire acțiunea militară era în mod virtual desavuată de către locurile mai înalte.

Consiliile naționale românești și săsești țâșniră din amorceala consfăturilor. Contele Sașilor, Salmen din Sibiu, adresă un manifest de viguroasă alipire și credință către casa de Habsburg în numele populațiunii săsești, în același timp însă protestă vehement contra înscăunării lui Emeric Miko de guvernator al Transilvaniei. Românii la rândul lor refuzau cu aceeași îndărătnicie să se supună autorității guvernului din Cluj. Acela însă care deținea realmente puterea în Transilvania — comandantul suprem al trupelor regulate din Transilvania, generalul Puchner — se dovedi cu totul inferior răspunderilor ce-l așteptau, neștiind ce atitudine să observe. Chinuit de-o artrită cronică, își vânzolea oasele dintr'un așternut într'altul, ezitând cu nfrigurare în fața oricărui act de autoritate ce i se propunea.

Extrem de iritabil, avu una dintre cele mai deplorabile ieșiri împotriva comitetului național român din Sibiu, care prin reprezentanții săi se prezintase la locuința generalului, să-l omagieze pentru victoria repurtată de generalul Gedeon, la Târgu-Mureș. Puchner se folosi de acest prilej solemn să facă aspre imputări fruntașilor români pentru lipsa de disciplină a gloatelor românești. Barițiu, care ținu să răspundă, scăpă cuvântul de „represalii” — când generalul se suci violent în patul său de suferință și se răsti:

„Represalii? Așa? Bine. Să știți că jumătatea tunurilor am să le îndrept asupra d-voastră și jumătate asupra rebelilor. M'ați înțeles?”

Aparența înșelătoare că răzmirița ungurească este înăbușită, îl făcuse să se cugete la desarmarea Românilor, — unica și ultima rezervă de apărare a vulturului bicefal, răsnit din cuibul său ancestral.

În realitate, grație spiritului ofensiv al colonelului Urban, Ungurii mergeau din catastrofă în catastrofă. Gloatele maghiare ale fa mosului Katona fură ruș nos bătute la Dej și resturile armatei de sub generalul Baldacci fuseseră respinse până la Ciucea. Gelozia ambițiilor militare însă n'a îngăduit exploatarea acestor succese, de-oparte fiindcă generalul Wardener întrerupse conștient ori-ce cooperare cu trupele lui Urban, de altă parte Puchner, neîncuviințând operațiunile militare dincolo de hotarele ardelenene, revocase brigada Schurter, provocând astfel o fatală împușinare a forțelor armate ce apărau frontul apusean.

Pseudo-guvernatorul Emeric Miko plecase la Viena să-și reconfirme mandatul printr-o nouă scrisoare autografă a împăratului, în timp ce delegațiile române și săsești obținură dela parlamentul din Ollmütz desavuarea rescriptelor împărătești. Criza de autoritate luă însă proporții și mai haotice prin abdicarea bătrânului monarh Ferdinand V în favorul nepotului său Francisc Iosif, întâmplată la 2 Decemvrie 1848.

Domnia absolutistă a Habsburgilor vădea toate semnele descompunerii; ideile vechi se năruiau sub convulsiunile febrei revoluționare. Poporul exaltat de curente democrato-socialiste ridicase baricade ireconciliabile cu așezămintele trecutului.

Și Ludovic Kossuth — fire de despot — pândeia momentul spre a putea confisca în favorul egoismului maghiar, toate beneficiile revoluției, fără să consimtă la nici un sacrificiu de ordin național față de popoarele conlocuitoare.

(Va urma.)

Cavalerii Teutoni și Țara Bârsei

de Iosif Schiopul

În toamna anului 1932 am publicat un studiu: „*Cavalerii Teutoni în Țara Bârsei*“, în care am susținut teza: n'au fost niciodată Cavaleri Teutoni în Țara Bârsei, pentru că „*terra Borza*“ din documente nu este Țara Bârsei.

În numărul 4 al acestei reviste, d-l Emil C. Lăzărescu publică o recensiune a acestui studiu, găsind, în ce privește forma, că studiul are două defecte: lipsa de informație și lipsa de sistem, — iar în ce privește fondul, că argumentele invocate de mine în sprijinul tezei mele nu sunt concludente, „*terra Borza*“ fiind Țara Bârsei. În ce privește lipsa de sistem dl. Lăz. spune anume: „argumentele pro și contra sunt repetate inutil, iar intercalări de chestiuni secundare strică sensului general al lucrării“. Sunt de perfect acord. Eu am fost chiar mai sever și am adăugat studiilor mele un epilog (p. 164), mărturisind cu toată sinceritatea că „îmi dau seama că studiile ce preced sunt fragmentare: analizele nu sunt complete, nici comentariile și concluziunile toate definitive. Sunt numeroase repetări, alături de poate tot atât de numeroase omisiuni...“ — Sunt de acord, cu o rezervă însă, și în ce privește lipsa de informație: n'am citat nici unul dintre numeroasele studii ale cercetătorilor români, nici pe toți cercetătorii germani. Rezerva mea este: intenționat nu m'am referit la nici un cercetător român, iar dintre cei străini am consultat numai pe cercetătorii unguri și sași, pentru că n'am vrut să fac bibliografie inutilă¹⁾. Așa fiind, peste partea aceasta a recensiunii putem trece fără discuțiune.

Nu sunt însă deloc de acord cu dl. Lăz. în ce privește fondul însuși al recensiunii: „*terra Borza este Țara Bârsei*“ și de aceea nu pot lăsa fără răspuns partea aceasta a recensiunii.

Punctul de plecare al studiului meu a fost constatarea tăcerii aceleia adânci care vreme de peste 600 de ani a învăluit epizodul Cavalerilor Teutoni în Țara Bârsei: înainte de sfârșitul secolului al XVIII-lea nimeni n'a știut de Cavaleri Teutoni în Țara Bârsei.

Dl. Lăz. rezumă punctul meu de plecare: „Nici un istoriograf sau cronicar nu amintește de Cavaleri Teutoni în Țara

1). Sunt de părere că bibliografia trebuie să se mărginească la strictul necesar, când nu bibliografia însăși este obiectul urmărit (istoricul unei probleme spre pildă). Altminteri, bibliografia riscă să facă impresiunea că nu este decât un anumit fel de speculațiune de bursă: speculezi cu ideile *attora*, fiindcă n'ai idei proprii sau nu crezi în ele.

Bârsei până la 1787. Dacă ar fi existat o stăpânire a lor, amintirea ei s'ar fi păstrat“, — și răspunde:... „cea mai veche cronică din Țara Bârsei datează de abia din 1535 și este deci cu 300 de ani posterioară evenimentelor. Amintirea celor 14 ani de stăpânire teutonă a putut să se piarză“. Rezumatul d-lui Lăz. este inexact, pentrucă suprimă din expunerea mea chiar esențialul, reținând numai ce este secundar. Eu nu am vorbit numai de tăcerea istoriografilor și a cronicarilor, ci de tăcerea generală a posterității întregi (istorie scrisă și nescrisă). Eu am subliniat că nici istoriografia, nici cronicile, nici documentele privitoare la Țara Bârsei (dintre cari unele sunt dela sfârșitul secolului al XIII-lea — începutul celui al XIV-lea), nici tradiția populară, nici măcar legenda — nu pomenesc de acest epizod. Esențialul erau tocmai tradiția și legenda, cari vorbesc și atunci când istoria scrisă tace. De aceea am spus că nimeni și nimic n'a păstrat amintirea acestui epizod care cuprinde: stăpânirea unui colț de țară, zidirea de cetăți de piatră, lupte necurmăte cu Cumanii, conflict cu regele țării și o expedițiune armată a regelui împotriva stăpânitorilor teutoni. Această tăcere impresionantă dl. Lăz. o rezolvă cu o simplă afirmație: „Amintirea s'a putut pierde“, — fără să caute să explice de ce și cum s'a putut pierde.

S'a prezentat și judecății mele posibilitatea acestei soluțiuni: s'a putut uita, s'a uitat. Dar eu am căutat și după o explicațiune pentru această tăcere, pentrucă epizodul Cavalerilor Teutoni în Țara Bârsei s'a terminat cu o expediție militară în Țara Bârsei în frunte cu regele țării, și alungarea Cavalerilor. Un astfel de eveniment nu putea fi dat uitării decât dacă alte evenimente contemporane, mai importante și mai răsunătoare, ar fi înăbușit prin glasul lor glasul unui eveniment de mai puțină importanță.²⁾ Dar și la examinarea acestei explicațiuni am dat de aceeași tăcere: nimeni și nimic nu pomeneste în legătură cu Țara Bârsei dela începutul secolului al XIII-lea (sau și mai târziu) de evenimente mai importante cari ar fi putut înăbuși amintirea epizodului Cavalerilor Teutoni.

Și în mod logic mi s'a prezentat o altă soluțiune: poate „*terra Boița*“ nici nu este Țara Bârsei, ci vreun petec de pământ în altă parte a țării (de atunci). Dar am dat și aici de aceeași tăcere în ce privește un epizod în legătură cu Cavalerii Teutoni. Și am căutat din nou să-mi explic tăcerea prin înăbușirea amintirii de către amintirea altor evenimente mai importante. Și mi s'a părut că am reușit. Domnia regelui Andreiu al II-lea (1205—1235) a fost caracterizată prin necurmăte lupte

²⁾ ...cum o descărcătură de pușcă se pierde în zgomotul produs de bubuitul tunurilor, dar răsună prelung în tăcerea unei nopți.

cu vecinii dela frontiera dinspre Nord a Ungariei. Abia urcat pe tron, Andreiu a căutat să profite de rivalitățile polono-ruse pentru tronul ducal al Haliciului, ca să aducă Haliciul sub dependența sau chiar sub stăpânirea Ungariei. Dela 1206 până la 1226 multe armate ungurești au pornit în acele părți (1211, 1212, 1213, 1216, 1225, 1226), dând lupte, când norocoase, când mai puțin norocoase, cu Polono-rușii și aliații lor Cumani. Dacă acolo undeva ar fi fost „*terra Borza*“, tăcerea posterității ar fi fost explicabilă. Epizodul alungării Cavalerilor Teutoni ar fi putut să fie numai un incident în cursul unei mari operațiuni militare și așa ar fi putut dat uitării.

Dacă acolo undeva ar fi fost „*terra Borza*“ ar fi fost explicată și vecinătatea Cumaniei, a Cumanilor de care se vorbește în documente: Cavalerii din „*terra Borza*“ au avut să respingă deseale incursiuni ale Cumanilor, înfrângându-i în cele din urmă. „*Terra Borza*“ identică cu Țara Bârsei nu se potrivește cu această vecinătate. Despre invaziuni cumane în Țara Bârsei nu pomeneste nici un document, nici o cronică, nici o tradiție. În vecinătatea Țării Bârsei nici nu exista o Cumanie. Ceeace documentele epocii (inceputul secolului al XIII-lea) numesc Cumania nu erau țările românești. Înainte de invaziunea Tătarilor în Ungaria (1241) de Cumani și de o Cumanie nu se pomeneste decât dincolo de granițele dinspre Nord ale Ungariei. Numai invaziunea aceea din 1241 a creiat o Cumanie și în altă parte.

Toată expunerea aceasta a mea, sprijinită de documente și argumente, dl. Lăz. o rezumă sumar: „Este inexactă afirmația d-lui Schiopul că indentificarea Munteniei și Moldovei cu Cumania este o sangvinică ¹⁾ interpretare a documentelor“. Și drept dovadă a inexactității afirmațiunii mele citează diploma din 1247 prin care Bela al IV-lea le dăruiește Ioaniților „...*a fluvio Olth et alpibus Ultrasilvanis totam Cumaniam*“. Dar acel document datează din epoca de după invaziunea Tătarilor și nu din epoca în care se petrecea epizodul Cavalerilor Teutoni. ²⁾

Aici, în aceste părți dinspre Nordul Ungariei putea prin urmare să fie „*terra Borza*“. Și o rază de lumină a venit să lumineze acest orizont nou.

1). „sangvinară“, este o vădită greșală de tipar.

2). Subliniez și la acest loc marea importanță pentru istoria noastră a studierii invaziunii Tătarilor în Ungaria în 1241. Aceia invaziune este o linie demarcațională în istoria Europei sud-estice. Invaziunea a dislocat din patria lor veche pe Cumani care trăiau în regiunea Kiev-Nipru, a dislocat din patria lor din Nordul Ungariei pe Secui și Sași (Zips) și numeroși Slavi.

Invaziunea a dat o nouă înfățișare și Ungariei și Transilvaniei de atunci.

Mai multe bule papale vorbesc de un conflict care se ivise în acea epocă între Episcopul de Agria și cel de Transilvania pentru jurisdicțiunea ecleziastică asupra acelei „*terra Borza*”. Amândoi o reclamau. Papa a rezolvit conflictul scoțând „*terra Borza*” de sub jurisdicțiunea Episcopiei din Transilvania și supunând-o celeia de Agria. Conflictul între cele două episcopii învecinate — Episcopia de Agria este în Nordul Ungariei, la granița dinspre Transilvania — presupunea însă că „*terra Borza*” era undeva în apropierea ambelor Episcopii. Pentru că cum ar fi venit Episcopia de Agria din Nordul Ungariei să reclame jurisdicțiunea asupra colțului celui mai îndepărtat al țării, Țara Bârsei? Și am citat documente și autori ecleziastici cari arătau că în cursul secolului al XIII-lea a fost conflict între cele două Episcopii pentru jurisdicțiunea ecleziastică asupra Maramureșului. Or, Maramureșul se întinde în vecinătatea celor două Episcopii ¹⁾.

Din ansamblul acestor constatări impresionante s'a desprins pentru mine cu putere elementară concluziunea logică: „*terra Borza*” într'adevăr nu poate fi Țara Bârsei, ci trebuie căutată în altă parte.

Dar atunci, — mi-am pus întrebarea, — cum s'a ajuns la identificarea lui „*terra Borza*” cu Țara Bârsei? Și am început să examinez și laturea aceasta nouă a problemei.

Bulele papale.

Despre „*terra Borza*” vorbesc numeroase bule papale și trei diplome ale regelui Andreiu al II-lea. Parte dintre bule au fost cunoscute și publicate cu începerea secolului al XVII-lea. Diplomele lui Andreiu au fost cunoscute și publicate abia la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Am început deci cu examinarea bulelor, ca fiind mai numeroase și cunoscute mai demult.

Ele au confirmat concluziunea logică la care ajunsesem în cele precedente. Prima constatare pe care am făcut-o a fost că nimic, absolut nimic ce se scrie în bule nu justifică identificarea lui „*terra Borza*” cu Țara Bârsei. Nici o bulă, nici una măcar, nu indică hotare pentru „*terra Borza*”. Nici una nu spune, nici nici una măcar, că această „*terra Borza*” ar fi undeva în Transilvania, „*ultra silvas*” cum i se zicea pe acele vremuri. Bulele spun numai că este „în oarecare parte a țării” („*in quadam parte regni*”). Dimpotrivă, bulele cuprind numeroase indicațiuni că această „oarecare parte a țării” trebuia să fie undeva în Ungaria.

¹⁾ Dl. Lăz. trece în tăcere peste această argumentație, cum trece și peste alte argumente, peste toate argumentele pe cari le rezum aci fără să pomenesc de vreo obiecțiune a d-lui Lăz.

În bula în care Papa Honoriu vorbește (la 1225) despre cauzele cari l-au determinat pe regele Andreiu să-i alunge pe Cavaleri, se precizează că trimisul special al regelui Andreiu venit la Roma i-a comunicat Papei alungarea Cavalerilor între altele și pentru că nu respectaseră condițiunile cari li se impuseră de către rege când „au venit în Ungaria“ („*cum Ungariam intraverunt*„) — ceea ce însemnează că și la 1225 erau Cavalerii în Ungaria.

150 de ani după episodul alungării Cavalerilor, la 11 Oct, 1373 (Zimm. no. 1015), Papa Grigorie al XV-lea îl însărcinează pe nunciul său din Ungaria să adune tributul pe care îl datorau Sfântului Scaun anumiți episcopi, abați, și alte persoane („*aliae diversae personae*“) din Ungaria, Polonia și „părțile învecinate“ („*in partibus circumvicinis*“), tribut pe care din vremuri vechi nu-l mai plățiseră. Între cei cari datorau tribut bula pomeneste și de „*nova domus Theutonicorum in Borza ultra montes nivium*“, precizând că se găsește „*in episcopatu Transilvanensi*“. Dacă „*terra Borza*“ ar fi fost Țara Bârsei, bula nu ar fi putut pomeni de ea ca fiind în părți „învecinate“ cu Ungaria și Polonia, ci ar fi adăugat că este în Transilvania, cum a spus că este în dieceza Transilvaniei. Or, la 1373 Țara Bârsei nu era supusă Episcopului Transilvaniei (Alba-Iulia), ci depindea direct de Arhiepiscopia de Strigoni, în Ungaria. Dimpotrivă, părțile maramureșene (cari într-adevăr sunt vecine cu Ungaria și Polonia) depindeau atunci din nou de Episcopia din Alba-Iulia.

Și am găsit și o altă indicațiune, Bulele vorbesc nu numai de această „*terra Borza*“, ci în aceeași vreme și de un alt pământ: „*dincolo de munții de zăpadă*“. Ele spun anume că regele le-a dăruit Cavalerilor „*terram Borza et ultra montes nivium*“. Această „*ultra montes nivium*“ ne spune că „*terra Borza*“ trebuie căutată undeva unde sunt „munți de zăpadă“, munți acoperiți cu zăpadă. Dar „*montes nivium*“ nu însemnează munți înzăpeziți ca noțiune generică, ci însemnează „munții“ înzăpeziți, adică însemnează mai mult un nume. Ungurește acest nume este *Havas*. Și am găsit (și arătat) că notarul anonim al regelui Bela spune în cronică sa despre descălecarea Ungurilor în Panonia, cum Ungurii ajung în țara Rutenilor și Cumanilor, iar aceștia, ca să scape de ei, au început să le laude pământul „*ultra silvam Havos*“, adică Panonia, și le-au dat însoțitori cari să-i călăuzească „*per silvam Hovos... in terram Pannoniae*“. Această „*silva Havos*“, „*silva Hovos*“ sunt munții cari despart Galiția de Maramureș. Peste acești munți ducea în evul mediu drumul din Rusia în Ungaria. „*Montes nivium*“ nu este decât traducerea latinească a acestui nume unguresc „*Havas*“ (traducerea lui nemțească este „*Schneeberg*“) și „*terra montes nivium*“ nu este decât

o „*terra Havas*“, nume care pare a se fi păstrat în limba românească în numele „Țara Oașului“. ¹⁾

Pe lângă aceste indicațiuni de ordin geografic, una dintre bule ne dă și o prețioasă indicațiune în ce privește întinderea acelei „*terra Borza*“. În bula în care se vorbește de alungarea Cavalerilor (1225), trimisul special al regelui Andreiu îi spune Papei că adevăratul motiv al alungării Cavalerilor a fost că regele le-a dăruit numai o bucată de pământ „de 30 de pluguri“ dar ei au ocupat mult mai mult, refuzând să restituie ce ocupaseră pe nedrept. Aceste 30 de pluguri corespundeau la câțiva kilometri pătrați (un „plug“ fiind o întindere de cât se poate ara cu plugul într'o zi). Întinderea aceasta nu excludea numai identitatea lui „*terra Borza*“ cu Țara Bârsei, care are o întindere de peste 3000 de kilometri pătrați, ci în aceeași vreme dovedește că explicațiunea dată cu privire la tăcerea absolută a posterității (eveniment a cărui amintire s'a putut pierde în sgomotul evenimentelor răsunătoare dela frontiera dinspre Nord a Ungariei) nu este numai o simplă combinațiune logică. Alungarea Cavalerilor de pe o moșie mică a putut să fie într'adevăr un incident în cursul unei operațiuni militare mai mari și amintirea lui s'a putut pierde fără să lase urme nici în cronici, nici în tradiție, nici în legende.

Dl Lăz. reține din aceste expuneri numai argumentul privitor la întindere, rezumându-l: „Argumentul celor 30 de pluguri nu este nici el concludent. Perlbach arată că suprafața a 30 de pluguri este cea a unui sat mare în acea vreme. Din faptul că în bulă nu se specifică situația acestor 30 de pluguri (cari sunt „*in quadam parte regni*“) el deduce că nu e vorba de întreaga țară a Bârsei, ci de un alt pământ, probabil în jurul cetății Cruceburg“. Deducțiunea aceasta a lui Perlbach (pe care dl Lăz. pare a și-o însuși fără rezervă) este o arbitrară interpretare a ceea ce spune bula, pentru că identitatea lui „*terra Borza*“ cu cea „*terra ad triginta dumtaxat aratra*“ — este indiscutabilă. Identitatea aceasta o afirmă în repetite rânduri bulele însele.

Se cunosc vreo 27 bule cari se refer la „*terra Borza*“. Dintre aceste, trei sunt de o deosebită importanță, dat fiind că ele sunt datate din epoca conflictului dintre rege și Cavaleri și ne expun împrejurările între cari a avut loc alungarea Cavalerilor și cauzele acestei alungări — a) în versiunea Cavalerilor alungați, b) în versiunea curții lui Andreiu și c) în versiunea șefului însuși al Ordinului Cavalerilor. Aceste trei bule sunt bu-

1). Vezi nota precedentă.

lele Papei Honoriu al III-lea din 12 Iunie 1225, 1 Septembrie 1225 și 17 Februarie 1226.

Bula din 12 Iunie 1225 (Zimm. no. 45) îi este adresată regelui Andreiu. În ea, Papa îi reamintește regelui că în repetite rânduri i s'au plâns Cavalerii că regele îi asuprește, iar acum de curând i-au adas la cunoștință că regele i-a alungat din pământul pe care li-l dăruise (Bula dă și amănunte: regele ascultând de sfatul unor răuvoitori, a intrat în fruntea unei mari oștiri de călăreți și pedestrimi în pământul dat Cavalerilor și a ocupat un castru pe care Cavalerii îl ridicaseră dincolo de „munții zăpezilor”). Papa adaugă apoi că deoarece a aflat că regele a luat această măsură pe motiv că numiții Cavaleri ar fi ocupat mai mult pământ decât li se dăruise, a dat însărcinare abaților de „Linewel, Kerz et Egris” să iese la fața locului și să examineze hotarele fixate în diplomele privilegiale ale regelui („*limites in prefato privilegio tuo expressos inspicient diligenter*”), iar dacă ar constata că Cavalerii într'adevăr ar fi ocupat mai mult pământ, să-i someze în numele său (al Papei) să-l părăsească fără întârziere. Papa îl invită pe rege să trimită și el oameni de încredere cari împreună cu abații pomeniți să ancheteze la fata locului.

După expedierea acestei bule sosește la Papa un trimis special al regelui Andreiu, care expune punctul de vedere al regelui. La 1 Septembrie anume (Zimm. no. 49), Papa se adresează Episcopilor din Orade și Raab și le spune că a sosit la curtea pontificală „*magister Florentius custos Orodienensis*” (Arad), trimisul special al regelui Andreiu, și i-a comunicat că regele Andreiu le dăruise Cavalerilor „într'o oarecare parte a țării” o bucată de pământ de „30 de pluguri” („aratra”). Cavalerii însă nu s'au mulțumit cu atâta, ci au ocupat și pământ ce nu li se dăruise („*multo amplius occupavere de terra in parte predicta*”) și că nu vor să respecte nici anumite condițiuni cari li se impuseră la venirea lor în Ungaria („*conditiones ab eodem rege... eis impositas, cum Ungariam intraverunt*”) și alte amănunte. Papa le scrie acelor doi Episcopi că magistrul Florentius l-a rugat pe Papă în numele regelui să-i silească pe Cavaleri să se mulțumească cu ce li se dase de bună voie. În consecință, Papa le dă însărcinare să meargă la fața locului și fără să mai țină seama de însărcinarea dată abaților („*non obstantibus literis ad abbates... impetratis*”, bula din 12 Iunie) să ancheteze ei cauza și să-i someze pe Cavaleri să părăsiască imediat pământul ocupat pe nedrept și să respecte condițiunile donațiunii, mulțumindu-se cu cât le-a dat regele („*ut concessis eis regia donatione terminis sint contenti*”).

Trimisul Florentius a stat mai multă vreme la curtea pontificală. „A doua sau a treia zi“ după plecarea lui în Ungaria, a sosit la Papa însuși preceptorul caselor Cavalerilor („*preceptor domorum ipsius hospitalis*“) și la rândul său i-a expus punctul de vedere al Cavalerilor și cele întâmplate în răstimp. În urma celor aflate dela preceptor, Papa adresează regelui Andreiu la 17 Februarie 1226 (Zimm. no. 53) o nouă bulă, în care îi amintește de însărcinarea dată abaților (12 lunie), îi reproșează că l-a îndus în eroare (prin trimisul său Florentius) să dea o nouă însărcinare Episcopilor de Orade și Raab (1 Septemvrie), muștrându-i pe Cavaleri, — pentru că acum preceptorul caselor Cavalerilor îi raportoază că Cavalerii au fost alungați pe nedreptul și în mod definitiv. Și Papa îl roagă din nou pe rege să le restituie Cavalerilor pământul dăruit lor. În aceeași bulă Papa îl scuză și pe marele maestru al ordinului Teutonilor („*Hermannus magister domus predicte*“) că nu s'a prezintat regelui, spunând că a fost reținut de Papa în treburi de mare importanță.

Aceste trei bule sunt de o perfectă claritate în expunere și de o tot atât de perfectă concordanță în ce privește faptele expuse, — claritate și concordanță explicabile prin faptul că bulele au fost redactate îndată după evenimentele de cari se ocupă și că redactarea lor s'a făcut cu concursul părților interesate: a regelui (prin trimisul Florentius) și al Cavalerilor (prin Cavalerii alungați, preceptor și marele maestru). În aceste trei bule este vorba de un singur pământ ce li s'a dat Cavalerilor, de pământul din care au fost alungați de rege. În această privință între părți nu este nici cea mai mică controversă. Controversă între părți provocă numai chestiunea răspunderii: Regele spune că Cavalerii au depășit hotarele pământului dăruit lor etc., Cavalerii, dimpotrivă, că regele l-a alungat „*sine cauza*“, rău informat și rău sfătuit de mai marii lui cari doriau să pună ei stăpânire pe pământul lor mănos („*...potius pravis suggestionibus malignorum, qui videntes prefatam terram per immensum dictorum fratrum studium profecisse, ac eius cupidinem venenosis suasionibus te accedunt...*“).

O identificare a lui „*terra Borza*“ de 30 pluguri cu Țara Bârsei de peste 3000 kilometri pătrați este prin urmare în contradicție cu toate bulele papale. Este în contradicție mai ales cu bulele cari au fost redactate cu concursul părților interesate.

Dar atunci cum s'a ajuns la acea identificare?

Bule și diplome

De câteori pomenesc de „*terra Borza*“, bulele papale pomenesc în mod constant de diplomele privilegiale prin cari regele Andreiu le-a dăruit Cavalerilor acel pământ. („*In tuis siquidem privilegiis*

perspeximus contineri“, la 1225, „*sicut privilegia tua nobis exhibita....*“, când se adresează regelui, — „*inspectis privilegiis e us*“, „*sicut in ipsius privilegiis perspeximus*“ etc., când bulele sunt adresate altora).

Cele dintâi bule privitoare la „*terra Borza*“ au fost publicate la începutul secolului al XVII-lea (1621). Mai târziu au fost publicate din nou, împreună cu altele, și comentate. Diplomele privilegiale ale regelui Andreiu al II-lea, de cari pomenesc acele bule, n'au fost cunoscute nici unuia dintre scriitorii eclesiastici cari au publicat bulele și nici unul dintre acești autori n'a identificat „*terra Borza*“ din bule cu Țara Bârsei. Această identificare s'a făcut numai după 1787, când o revistă germană din Ungaria a publicat trei diplome ale regelui Andreiu, dintre cari două indicau pentru „*terra Borza*“ hotare identice cu hotarele Țării Bârsei.

Problema ce se pune este foarte simplă: dacă aceste diplome publicate la 1787 sunt într'adevăr diplomele privilegiale prin cari regele Andreiu a dăruit Cavalerilor „*terra Borza*“ de care pomenesc și bulele — diplome și bule trebuie să se acopere. Și am comparat bule și diplome și am constatat că între ele există o serie de contradicțiuni cari exclud posibilitatea ca diplomele publicate la 1787 să poată fi diplomele de cari pomenesc bulele.

DI. LĂZ. mă rezumă: „a) bulele sunt neprecise în privința situației geografice a donației, deși se bazează pe diplome așa de precise; specificările „*ultra silvas*“ și „*versus Cumanos*“ lipsesc în bule. — b). Hotarele sunt precise în diplome și neprecise în bule.¹⁾ Și DI LĂZ. răspunde: „aceste argumente nu constituie nici o contradicție: este cert că actul de donație trebuia să conțină amănunțit situația și hotarele locului dăruit: nu vedem însă motivul pentru care bulele papale, care se ocupă de chestiuni de administrație bisericească, sau în care se intervine în favoarea Cavalerilor ar conține aceste lămuriri“. DI LĂZ. nu răspunde aci decât la o parte dintre argumente, la cele privitoare la hotare. S'ar putea răspunde ușor că motivul pentru care bulele trebuiau să dea precisiuni privitor la hotare este că era vorba chiar de aceste hotare, Cavalerii fiind învinuiți că nu le-au respectat. Dar argumentul meu în fond era și este altul.

Bulele papale se refer în mod constant la diplomele privilegiale ale regelui Andreiu. Bulele repetă mereu: „am înțeles din diplomele tale că tu ai dăruit Cavaletilor Teutoni..“, sau

¹⁾ DI LĂZ. mai adaugă aci și argumentul privitor la cele „30 de pluri“, de care am vorbit în altă parte.

„am văzut din diplomele privilegiale ale regelui că a dăruit Cavalerilor...” Când te referi la un document, chiar când nu-l citezi în întregime, te ții întotdeauna de termenii lui. Practica diplomatică cunoaște trei feluri de a cita documente: a) reproducerea integrală a documentului, din cuvânt în cuvânt, cu toate protocoalele lui; — b) reproducerea textuală a documentului, cu omiterea protocoalelor și a formulelor convenționale; — c) reproducerea părților esențiale ale documentului în termenii documentului.

Papa Honoriu al III-lea (dela care emană cele trei bule din timpul conflictului, redactate cu concursul părților interesate) de câteori se referă la vreun document străin sau la vreo bulă a sa, le reproduce de obicei textual sau cel puțin în termenii lui generali. Câteva exemple.

În bula sa din 12 Iunie 1225, prin care intervine în favorul Cavalerilor, aduce la cunoștința regelui Andreiu că a însărcinat trei abați să ancheteze învinuirile aduse Cavalerilor. Ne-a rămas și bula adresată acestor abați. Este din aceeași zi și este reproducerea textuală a bulei adresate regelui. În bula adresată regelui se spune: „Ne doare decâteori auzim că ai făcut un lucru ce poate să fie păgubitor faimei tale.. Am înțeles din privilegiile tale că ai dăruit Cavalerilor...” etc. În bula adresată abaiilor: „Ne doare de câteori auzim că iubitul fiu întru Christos ilustrul rege al Ungariei Andreiu face un lucru ce poate să fie păgubitor faimei lui. Am înțeles din privilegiile lui că el a dăruit Cavalerilor...” și așa mai departe în ambele bule la fel, dar cu construcțiuni gramaticale corăspunzătoare. În bula adresată abaiilor, Papa le spune acestora că „vă însărcinăm prin urmare să ieșiți în persoană la fața locului, să examinați cu luare aminte hotarele fixate...” etc. Și la fel în bula adresată regelui: „De aceea însărcinăm pe abați să iese în persoană la fața locului, să examineze...” etc.

La fel este citată și bula din 17 Februarie 1226 adresată regelui, bulă pe care în aceeași zi o comunică și Episcopului din Vesprim și abatelui din Alba Regală, rugându-i să intervină și ei pe lângă rege în favorul Cavalerilor. „Cum am reamintit regelui Ungariei în repetite rânduri, examinând privilegiile lui am aflat...” etc., exact ca în bula adresată regelui: „În repetite rânduri ți am reamintit că examinând privilegiile tale am aflat din ele că tu le-ai dăruit Cavalerilor...” etc. La fel procedează cancelaria Papei Honoriu de câteori într-o bulă se citează vreun alt document.

Din faptul acesta că cancelaria papală reproduce întotdeauna textual documentele citate sau cel puțin în părțile lui esențiale și în termenii originalului, — urmează în mod logic că și bulele

în cari se face referire la diplomele privilegiale ale regelui Andreiu acordate Cavalerilor, diplome „citite și examinate“, — reproduc cel puțin părțile esențiale ale acelor diplome în termenii originalului. Și ce poate fi mai esențial într'un act de donațiune de pământ decât numele și situațiunea lui geografică, — când între donator și beneficiari s'a ivit un conflict tocmai în jurul hotarelor acelui pământ?

Diplomele privilegiale ale regelui Andreiu publicate la sfârșitul secolului al XVIII-lea spun că regele le-a dăruit Cavalerilor Teutoni „*terram Borza nomine ultra silvas versus Cumanos*“ (diploma din 1211) și „*terram Burza nomine ultra silvas versus Cumanos*“ (diploma din 1222). Bulele papale se refer și ele la diplomele de donațiune. Or, dacă diplomele lui Andreiu la cari se refer bulele ar fi fost diplomele publicate la sfârșitul secolului al XVIII-lea, cea mai elementară logică și cea mai sumară cunoștință a practicei diplomatice ne spune că atunci când bulele citează aceste diplome: „*In tuis siquidem privileg is perspeximus contineri, quod...*“ ele ar trebui să continue „*quod terram Borza nomine ultra silvas versus Cumanos*“, cum se spune în acele diplome. Or, bulele papale, toate fără excepție, spun „*in tuis siquidem privilegiis perspeximus contineri, quod terram Boze ac ultra montes nivium...*“ citând adică o frază care nu există în diplomele privilegiale publicate la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Dacă în diplomele privilegiale la cari se refer bulele papale „*terra Borza*“ ar fi fost însoțită de precizările „*ultra silvas versus Cumanos*“, Papa Honoriu n'ar fi putut să suprimе aceste precizări mai ales că bulele erau date tocmai pentru că se ivise un conflict între rege și Cavaleri pe chestiunea întinderii pământului dăruit (au depășit sau nu hotarele) Faptul însă că într'un conflict de asemenea natură bulele citează diplomele fără a mai adăuga vreo precizare, însemnează că nici în diplomele examinate cu concursul părților nu era o precizare „*ultra silvas versus Cumanos*“. Dacă „*terra Borza*“ ar fi fost într'adevăr Țara Bârsei din Transilvania, Papa Honoriu ar fi adăugat (chiar și numai dela sine) cel puțin „*ultra silvas*“ sau „*in Ultrasilvanis partibus*“, cum a făcut în altă bulă, dată în altă chestiune dar în același an și aceeași lună. La 25 Septemvrie 1225 anume (Zimm. no. 50), Papa îi acordă abatelui mănăstirii din Cluj dreptul să poarte mitră și inel, și — deși Clujul era deja un nume în circulațiune de multă vreme, — adaugă că este în Transilvania „*monasterii Clusien sis de Ultrasilvanis partibus*“¹⁾.

1). Argumentul cu mănăstirea Clujului n'a fost invocat în studiu.

Și încă o ultimă contradicție, hotărâitoare însă. Atât cele trei bule redactate contemporan, cu concursul părților interesate și după examinarea diplomelor privilegiale (spun bulele), cât și toate bulele lui Honoriu numesc pământul dăruit Cavalerilor „*terra Borza*“ sau „*terra Boze*“ (care ar putea fi și un genitiv) și nici odată „*terra Borza*“, cum îl numesc diplomele publicate la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Bulele contemporane (și redactate etc.) spun adică că regele Andreiu le-a dăruit Cavalerilor „*quandam terram Boza ac ultra montes nivium*“, — diplomele dela sfârșitul secolului al XVIII-lea spun „*terram Borza nomine ultra silvas versus Cumanos*“. Nu se poate o mai clasică contradicțiune. ¹⁾

Concluziunea acestor constatări nici nu poate fi decât una: diplomele la cari se refer bulele papale nu sunt diplomele publicate la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Cu alte cuvinte: diplomele publicate la sfârșitul secolului al XVIII-lea nu sunt diplome autentice.

Am ajuns la problema cea mai importantă a tezei noastre

Diplomele privilegiale

Sunt cunoscute trei diplome privilegiale date de regele Andreiu în legătură cu „*terra Borza*“; din 1211, 1212 și 1222. Nici una dintre aceste diplome nu ni s'a păstrat în original, ci numai în copie. ²⁾ Diplomele din 1211 și 1212 ni s'au păstrat în aceeași copie — atestare din 1278 a Legatului Papal Phyllypus, iar diploma din 1222 ni s'a păstrat în 3 copii-atestări, prima nedată (din epoca 1260-1270), a doua din 1280 (regele Rudolf) și a treia din 1317 (Arhiepiscopul Strigoniului).

Diplomele din 1211 și 1222 indică pentru „*terra Borza*“ hotare cari sunt identice cu hotarele țării Bârsei: Hălmeag, Un-

1). Dacă până acum n'am subliniat această divergență fundamentală în ce privește numele, am făcut-o pentru a nu complica discuțiunea prin invocarea unui argument al cărui loc era aci. Pentru a nu produce confuziune, vom vorbi și mai departe numai de „*terra Borza*“.

2). Aceasta este o constatare, nu argument contra, cum crede, greșit, dl Lăz. — De altminteri dl Lăz. nu face distincțiune nici între argument propriu zis și coroborarea unui argument. El vede în „tăcerea“ invocată de mine un argument, câtă vreme ea este numai coroborarea unui argument. Eu nu argumentez: „Nimeni și nimic nu vorbește de Cavaleri în Țara Bârsei, prin urmare n'au fost Cavaleri acolo“. Argumentația mea este: „*Terra Borza*“ nu este Țara Bârsei, pentru că „*terra Borza*“ este o regiune minieră... etc.“ Tăcerea posterității este numai o coroborare: „de aceea nici nu pomenesc nici documente nici tradiție de Cavaleri în Țara Bârsei“.

gra, Micloșoara (toate trei pe țărmul drept al Oltului), Oltul până la revărsarea în Olt a râului Târlungul, de acolo râul Târlungul până la isvorul lui în munți, crestele Carpaților peste izvoarele râurilor Timiș și Bârsa și de acolo „munții zăpezilor“ până la Hălmeag.

Chiar prima citire a diplomelor îți dă impresiunea netă că aceste hotare de o clasică precizie sunt în fățișă contradicțiune cu restul diplomei.

Delimitarea aceasta este anume precedată în diplome de o altă delimitare. Diplomele spun anume că regele a dat poruncă „pristaldului“ său să-i introducă pe Cavaleri „*in possessionem*“ pământului dăruit lor, iar pristaldul „*predictam terram perambulavit et eam ad verbum Michaelis vaivode certis metis circumsignatam ipsis assignavit*“.

Avem așadară două delimitări deosebite. Una — incertă, vagă, care numai la fața locului putea fi indicată prin punerea de semne de hotar, și alta — de o uimitoare precizie. Aceste două delimitări se exclud.¹⁾ Una dintre ele nu poate fi delimitarea lui „*terra Borza*“. Care dintre ele? Delimitarea cea vagă este întru toate în conglăsuire cu tot ce a rezultat din examinarea bulelor papale: „*terra Borza*“ este într-o oarecare parte a țării („*quadam*“ vrea să spună incertitudine), — are numai o întindere de vreo 3—4 kilometri pătrați și prin urmare poate fi ușor delimitată prin punerea de semne de hotar, — iar însărcinările date numeroșilor abați și episcopi de a ieși la fața locului pentru a constata dacă Cavalerii într'adevăr au depășit hotarele cari li se fixaseră devin însărcinări necesare și inevitabile. Or, delimitarea cealaltă, a Țării Bârsei, este în contradicțiune cu toate aceste. Țara Bârsei are o suprafață de peste 3000 chil. pătrați și o lungime de hotare de peste 300 chil. O delimitare la fața locului, de care vorbește diploma (*perambulation*) este deci o imposibilitate materială, tot cum însărcinările de a ieși la fața locului pentru constatarea nerespectării hotarelor sunt o vădită inutilitate, date fiind hotarele indicate cu clasică precizie.

Dl Lăz. răspunde la această expunere: „Dl Schiopul nu știe însă că „*indagines*“ au fost definite ca „zonă de siguranță“ (în jurul unei cetăți) și că deci aci (ca și între aceste „*indagines*“) semnele de hotar nu erau de loc inutile. În ce privește *perambulare*, acesta nu însemnează „a ocoli“, ci a delimita la fața locului, a statornici un hotar. În pasajul greșit înțeles de dl Schiopul este deci vorba numai de porțiunea dintre „*indagines*“.

1). „Era noapte'ntunecoasă...luna dalbă lumina“.

Dl Lăz. este profund greșit în toată această expunere. Cum au fost „definite” sau traduse în românește în zilele noastre „*indagines*” nu are nici o importanță pentru teza noastră. Importanță are numai ceea ce erau în epoca în discuțiune acele „*indagines*”. Or, ele nu erau ceea ce s’ar putea numi azi „zone de siguranță”, ci erau șanțuri sau garduri de copaci tăiați, mijloace de apărare contra dușmanului și a animalelor (Du Cange: „*clausurae seu sepes, quae vel fossatis vel arborum incisione construuntur, ut hostes vel animalia arceantur*”. „*Indagines*” erau ceea ce nemțește se chiamă „*Verhau*” iar ungurește „*gyepű*” (într’o diplomă a regelui Andreiu al III-lea: „*indagines vulgo gepew vocatas*”). Aceste șanțuri sau garduri erau în sine hotare atât de distincte, încât nu era nici o nevoie să se mai pună semne de hotar între „porțiunile” dintre ele. În ce privește termenul de „a ocoli” pentru *perambulare*, dacă dl Lăz. înțelege prin „a delimita la fața locului, a statornici un hotar” — ceea ce nemțește se chiamă „*begehen*” (*Grenzbegehung*) și ungurește „*bejárni*” (*határjárás*), termenul d-lui Lăz. este preferabil termenului folosit de mine. Dar numai cu această rezervă, pentru că „*perambulare*” din documentele latinești ale Ungariei nu însemnează o simplă ieșire la fața locului, ci un drum făcut dealungul întregului hotar, dela un capăt la celalalt (cum, de aliminteri, spune și Du Cange). Tot ceea ce spune d-l Lăz. comentând „zonele de siguranță” este în contradicție cu clasica precisiune a diplomei: „*Prima vero meta huius terre incipit de indaginibus castris Almage et procedit usque ad indagines castris Noilgiant et inde progreditur usque ad indagines Nicolai...*”

Mai este și o altă contradicție tot atât de isbitoare între ceea ce este într’adevăr Țara Bârsei și ceea ce spun diplomele despre „*terra Borza*”. Diplomele vorbesc anume de exploatare de aur, argint și sare în „*terra Borza*”. Or, Țara Bârsei nu este regiune minieră. „*Terra Borza*” trebuie căutată prin urmare într’o regiune minieră, (ceea ce ne duce tot înspre Nordul Ungariei). În ce privește aurul și argintul am spus că „referirea la aur și argint ar putea să fie și una dintre multele fraze convenționale de prevedere uzitate în diplomele privilegiale ale evului mediu”, — dar „în aceeași vreme se pomenește și de sarea ce se găsește în ocne de sare numite Akana”. Dl. Lăz. spune: „cât de puțină bună credință pune dl Schiopul în studiul d-sale arată pasajul de mai sus, căci de sare și de metale nu este vorba nici alături, nici în aceeași vreme: pe când clauza privitoare la metale apare chiar la 1211, sarea apare de-abia în 1222”. Dl Lăz. nu are dreptate. Diploma din 1222 vorbește de „*aurum et argentum*” și de „*naves... salem... ferentes*”. Ce-i drept, nu în același rând al textului, ci despărțit prin 19 rânduri. Dar importantă este nu

coincidența în timp, ci cea în spațiu: în aceeași Țară a Bârsei, care nu este regiune minieră, se vorbește de existența de aur, argint și sare.

Să trecem însă la examinarea autenticității însăși a diplomelor.

DI Lăz. publică un fel de schemă de filiere a celor trei diplome, o schemă care poate duce în eroare, pentru că ar putea face pe cititori să creadă că între copiiile-atestări ce ni s'au păstrat este într'adevăr un raport de filiere, — ceea ce nu este cazul. De o „filiere“ s'ar putea vorbi numai în ce privește copia-atestare din 1278, prin care Legatul Papal din Ungaria atestă copia unei copii, cuprinzând copia diplomelor din 1211 și 1212 și copia alor 3 bule papale privitoare la „*terra Borza*“. De aceea începem cu examinarea acestei copii-atestări.

Am contestat autenticitatea acestei atestări din mai multe motive, între cari 2 anahronisme. DI Lăz. relevă trei dintre motivele mele.

a) numele Legatului Papal este scris *Phyllyppus* în loc de *Philyppus* cum se întâlnește de obicei (citez rezumatele d-lui Lăz.). DI Lăz. răspunde: „afirmația este prea puțin concludentă, pentru că ortografia, mai ales a numelor proprii, nu a fost fixată în evul mediu“. Răspund la rândul meu: Da, este așa, mai ales când era vorba de nume străine neuzitate ca *Wilhelmus*, *Guilelmus*. Unii scriau uneori numele într'un fel, alții în alt fel. Dar el, purtătorul numelui își scria numele întotdeauna în același fel. *Philyppus*, Legat Papal, și-a scris numele întotdeauna *Philyppus*. Înre numeroasele documente rămase dela el, copia-atestare din 1278 este singurul document în care dăm de ortografia *Phyllyppus*, ceea ce dovedește că acea atestare n'a putut ieși din cancelaria Legatului Papal.

b) copia din 1278 vorbește de un „*cvatern*“, carte care pentru întâiași dată a fost introdusă în cancelaria papală la mijlocul secolului al XIV-lea. DI Lăz. răspunde: „dl Schiopul este greșit informat. „*quaternus*“ este orice caiet de 4 coale deci 8 foi (Du Cange). La rândul meu răspund: „Nu este vorba de ce înțelegem sub „*Quaternus*“, ci de epoca în care a fost pentru întâiași dată în circulațiune. Cum dovedesc și toate exemplele lui Du Cange), „*quaternio-quaternus*“ este un termen tehnic al artei tipografice (și „coala“ a luat naștere numai deodată cu arta tipografică). Or, dat fiind că arta tipografică n'a fost cunoscută înainte de secolul al XV-lea (după unii sfârșitul secolului al XIV-lea) — „*quaternus*“ la 1278 rămâne un anahronism care exclude autenticitatea.

c) copiiile din *cvatern*, dintre cari ultima e cea a unei bule din 31 August 1232, sunt atestate de un oarecare Martinus, care

n'a putut să fie decât *Martinus vicecancellarius archidiaconus Senensis*, mort la 11 Aprilie 1232, adică înainte de data atestării. Dl Lăz. răspunde: „Nimic nu dovedește că *Martinus* este *vicecancellarius*. Este cu mult mai probabil ca el să fie copistul care a copiat cvaternul“. Răspunsul meu este: Se știe că dela 1227 până la 1232 vicecancelar al cancelariei papale a fost *Martinus archidiaconus Senensis* și se mai știe că între atribuțiunile unui vicecancelar erau și atestările. Un simplu copist nu avea nici o calitate să ateste o copie. Ar fi primul și unicul caz când atestarea unei copii ca fiind conformă într-o toate cu originalul s'o facă un simplu copist, copistul care a făcut chiar el copia.

Atestarea din 1278 nu este prin urmare autentică. De altminteri, dl Lăz. o găsește și el suspectă din alte motive decât cele analizate aci (o serie de greșeli de copist relevate tot de mine).

Ne întorcem acum la celelalte 3 atestări cari sunt toate copii-atestări ale diplomei din 1222. Nici una dintre aceste copii nu este confirmarea celei precedente, nici nu pomeneste măcar de ea. Diploma din 1222 (în realitate numai o nouă redactare unitară a celor 2 diplome din 1211 și 1212) nu pomeneste de cele din 1211 și 1212; copia-atestare din 1280 a regelui Rudolf nu este o confirmare a copiei-atestări din epoca 1260-1270, și nici cea din 1317 a Arhiepiscopului de Strigoniu nu este o confirmare a celor 2 precedente sau a uneia dintre ele. Fiecare dintre aceste 3 copii-atestări este o atestare independentă, care ignorează celealte atestări și se referă direct la original. Călugării vienezi (1260—1270) ca și Rudolf (1280) și ca și Arhiepiscopul Strigoniului (1317) spun că copia atestată de ei este o copie fidelă a originalului pe care l-au avut înaintea lor.

Stabilirea acestui fapt este de mare importanță, pentru că admite o singură deducție: cele 3 copii fiind copii fidele ale aceluiași original, ele trebuie să aibă și un text identic, fără orice abatere (decât poate greșeli de ortografie). Or, cazul este altul. Între cele 3 copii-atestări făcute după același original — există deosebiri esențiale de text. Am relevat 3 dintre cele mai caracteristice. Dl Lăz. citează numai două, suprimând a treia. Eu încep cu aceasta a treia.

În copia-atestare din 1317 și cea din 1260—1270 diploma din 1222 începe: „*In nomine sancte trinitatis et individue unitatis*“. În copia din 1280 a regelui Rudolf diploma începe: „*In nomine sancte et individue trinitatis*“. Același original — două versiuni.

În copia-atestare din 1260-1270 dignitarii eclesiastici sunt: „...*Briccio Waciensi episcopis et Reginaldo ultrasilvano Electo existentibus*...“ — În copia-atestare din 1280: „*Briccio Waciensi episcopis... Electo ultra silvam existentibus*...“ În cea din 1317:

„...*Briccio Waciensi episcopis existentibus*.. “ Adică: copia din 1260—1270 pomeneste între dignitarii țării și pe episcopul Transilvaniei Reginaldus, — copia din 1280 pomeneste de el fără să i dea însă numele, iar copia din 1317 suprimă pomenirea unui episcop al Transilvaniei. Același original — trei versiuni. Dl Lăz. observă: „După cum se vede, textele sunt din ce în ce mai incomplete. Aceasta nu dovedește lipsa de autenticitate a originalului, ci alterarea lui treptată. Argumentul d-lui Lăz. cu „alterarea treptată“ a originalului, nu are nici un temei. S'ar putea vorbi de o alterare „treptată“ dacă copia din 1280 ar fi spre pildă o copie a celei din 1260—1270, iar cea din 1317 o copie a celei din 1280. Dar fiecare dintre cele 3 copii este o copie făcută direct după originalul din 1222, care nu avea cum să se „altereze treptat“, ci era același și la 1260—1270, și la 1280, și la 1317.

A treia deosebire este tot atât de concludentă. În copia-atestare din 1260—1270 diploma din 1222 are textul: „*Et ut istud eis ratum permaneat atque firmum, presentem paginam sibi iussimus sigilli nostri Karaktere roborare*“. Căpiile-atestări din 1280 și 1317 au textul: „...*Et ut istud eis ratum permaneat atque firmum, presentem paginam sibi iussimus bulle nostre auree caractere insigniri*“. Din nou, același original — două versiuni deosebite Dl Lăz. observă: „Este o evidentă greșală de transcriere în atestarea vieneză.. Copistul a scris (așa) prin influența formulelor tip din diplomele obicinuite“. Argumentul cu „formulele tip“ nu rezistă analizei. Înainte de toate nu se poate spune cu certitudine cu care o spune dl Lăz. că transcrierea vieneză este cea greșită. Același lucru s'ar putea spune și despre celelalte două. În sfârșit, oricum, copia vieneză este atribuită epocii 1260—1270, când formula tip care ar fi putut influența nu mai era „*sigilli nostri caractere*“, ci „*sigilli nostri munimine*“ (1261, viceregele Ștefan, 1271, regele Ștefan, — 1264, Philypus, Arhiepiscop al Strigoniului, — 1271, Mateiu Voevod al Transilvaniei ș. a.) De altfel și această atestare o găsește suspectă și dl Lăz., tot pentru alte motive relevate de mine (lipsa datei, lipsa pecetilor etc.).

Un argument deosebit de grav împotriva autenticității diplomei din 1222 este curtea civilă pe care această diplomă o atribuie regelui Andrei pentru anul 1222. Dignitarii înșirați în diplomă ca fiind atunci în funcțiune sunt necunoscuți, numele lor fiind pentru prima și ultima oară amintite în această diplomă. Dl Lăz. răspunde: „Această chestiune a fost rezolvată de canonicul Karácsonyi (1899), care găsește explicația în evenimentele politice dela curtea ungară. Demnitarii nu sunt niște necunoscuți, ci snt demnitarii dela curtea lui Emerich. Ne aflăm deci în fața unei reacțiuni conservatoare de scurtă durată“. Și

dl Lăz. îl mai chiamă și pe dl Perlbach într'ajutor, citând din el un pasaj că „a fost un guvern de reacțiune conservatoare care l-a silit pe regele risipitor să se supună unui control mai sever dând bula de aur“.

În ce privește „guvernul de reacțiune conservatoare“ existența unui asemenea guvern nu este dovedită prin absolut nimic. Este numai o deducțiune din faptul că unii (nu toți!) dintre dignitarii regelui Emerich (mort 18 ani înainte) au avut nume asemănătoare cu două dintre cele din diploma din 1222. De altă parte, un guvern venit la putere ca să pună frâu risipei regești nu-și putea începe activitatea prin donațiunea unui colț de țară făcută unor străini, — mai ales că una dintre cauzele nemulțumirii țării era și marea influență a străinilor dela curtea lui Andreiu.

Și înaintea lui Karácsonyi și după el, critica istorică ungurească s'a mai ocupat de această chestiune a curții dela 1222. Ea a pornit însă mai mult din premisa — greșită — că diploma din 1222 este autentică și a căutat numai o explicațiune pentru numele acele necunoscute. Mai recent, Szentpétery Imre (Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Budapest 1923), cumpănind argumentele, concludă că „autenticitatea diplomei din 1222 nu este dovedită în mod absolut“.

O argumentație trebuie cumpănită întotdeauna în ansamblul ei logic. Argumentația mea logică este: tăcerea absolută a posterității... indicațiuni pozitive că „*terra Borza*“ este undeva în Nordul Ungariei... contradicții principiare între bulele papale redactate contimporan cu concursul părților interesate și diplomele privilegiale păstrate în copii tartive... caracterul fizic al Țării Bârsei care nu este cel al lui „*terra Borza*“... incongruențe în ce privește hotarele și întinderea... vecinătate inexistentă pentru Țara Bârsei, dar adevărată pentru „*terra Borza*“ din Nordul Ungariei... diplome rămase în copii defectuoase..., anahronisme în copii... deosebiri esențiale în textul reproduș după același original... defecte numeroase de formă... o curte regească necunoscută... 1).

*

1). X este acuzat că a omorât pe Y. Dovezile? O serie de indicii. Apărarea se leagă de unul: „O fi X irascibil, dar irascibilitatea lui nu este o dovadă că a omorât. Sunt atâți oameni irascibili, fără să fie asasini... etc.“. Da, dar... X este vecin cu Y, s'a certat cu el pentru un petec de pământ, a pornit proces și l-a pierdut, l-a amenințat pe Y cu moartea, a fost văzut intrând în casa lui Y, s'au auzit țipetele lui Y și X a fost văzut cu haina pătată de sânge... Fiecare dintre aceste indicii luat în parte nu este o dovadă. „X este vecin“, nu este dovadă că e și asasin. Nici faptul că a pierdut procesul sau a fost văzut ieșind din casa lui Y nu sunt dovezi că e asasin. Dar toate împreună: vecin, ceartă, proces pierdut, amenințări, ceartă în casă, țipetele victimei, haine pătate de sânge — dau altă înfățișare lucrurilor și „irascibilitatea“ devine un factor psihologic de importanță.

Concluziunea este numai una: „*terra Borza*“ nu este Țara Bârsei.

N'am putut răspunde (pentru a nu fi prea lung) la toate obiecțiunile d-lui Lăzărescu. N'am răspuns spre pildă la identificarea ocnelor de sare „Akana (care nu e nume propriu) cu Ocna lângă Târgul-Ocna (care însă după însăși teoria d-lui Lăz. era în țara Cumanilor dușmani și chiar și numai din această cauză inaccesibilă pentru Țara Bârsei, despărțită de munți și păduri nepătrunse). N'am răspuns nici la teoria privitoare la „*terra Brodnicorum*“ (discutată pe baza unui document fals) etc. La unele voi mai răspunde în ediția nouă a studiului meu. De data aceasta vreau să mai relev numai o singură obiecțiune a d-lui Lăz., pentru că ea arată cu ce puțină atențiune a citit dl Lăz. documentele ce le discută. Pentru a explica unele contradicțiuni dintre bule și diplome, dl Lăz. spune că bulele nu se refer la o singură diplomă, ci la două, bulele citând când din una când din cealaltă. Dovada d-lui Lăz. este că în bule găsești când „*privilegia*“ (plural), când „*privilegium*“ (singular). Dl Lăz. chiar „remarcă“ într'un loc că „este a doua oară când dl Schiopul nu face deosebirea între singularul și pluralul“ aceluși cuvânt. Atrag atențiunea d-lui Lăz. că nu *eu* nu fac această deosebire, ci bulele. Ele folosesc atât pluralul cât și singularul pentru desenarea unei singure diplome (cum și „*litterae privilegiales*“ înseamnă înainte de toate o singură diplomă). La fel bulele vorbesc întotdeauna numai de o singură donațiune. În bula din 17 Februarie 1226 Zimm. 53) Papa Honoriu adresându-se regelui Andrei începe cu „*inspectis privilegiis tuis*“ pentru a-l ruga să le restituie Cavalerilor pământul „*secundum limites in privilegio tue donationis*“, mai subliniând odată acest „*secundum limites in ipsis tuis privilegiis designatos*“. Adică când pluralul, când singularul. În bula din 1 Septembrie 1225 (Zimm. no. 49) vorbește răspicat de o singură donațiune, prin urmare de o singură diplomă : „*concessis eis in regia donatione terminis*“. În bula din 12 Iunie adresată abaților (Zimm. no. 46, a doua din aceeași zi), le dă însărcinare acestor abați să examineze „*limites in prefato privilegio dicti regis expressos*“ — referindu-se cu acest „*prefato*“ la pluralul „*in ipsius regis s'quidem privilegii perspeximus*“ din introducerea aceleiași bule.

Bulele papale n'au cunoscut prin urmare decât o singură donațiune, o singură diplomă donațională, — care însă nu este nici una dintre cele publicate la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Incheiere.

Pe cei pe cari îi interesează această problemă a Cavalerilor Teutoni în Țara Bârsei îi invit să mai citească și capito-

Iul V. „O confruntare de diplome“ din studiul meu „*Diploma Andreiană din 1224 și alte diplome false sau fals interpretate*“ (Cluj, Cartea Românească) care va fi apărut pe când vor apărea aceste rânduri.

Și-i mai invit să studieze harta aci reprodusă.

La 1554 Wolfgang Lazius publică la Viena, din însărcinarea Curții, o vastă lucrare cartografică a provinciilor Austriei și Ungariei. Din această lucrare există azi numai trei exemplare. În anul 1906 lucrarea a fost reeditată, într'un număr restrâns de exemplare, de Societatea Geografică din Viena. Pe planșa no. XVI, în colțul nord-estic al Ungariei, în colțul ungaro-polono-transilvănean găsim pe hartă indicați niște munți „*Schneeberg*“, la poalele lor un șes „*Wurtzlgrund*“, iar în apropiere „*Salisfodinae*“. Găsim pe hartă tot ce se pomenește în documente în legătură cu „*terra Borza*“: munți de zăpadă („*montes nivium*“)... un nume care aduce cu „*Burcia*“... ocne de sare („*que Akana vocantur*“, adică „*Salisfodinae*“)... avem vecinătatea Transilvaniei, Ungariei și Poloniei...

Avem tot ce nu avem în țara Bârsei.

Luptătorul condeifului național.

— *Ultima scrisoare a Dr-ului Aurel Mureșianu directorul „Gazetei Transilvaniei” din Brașov* —

de **Dr. Ilie Dăianu**

Umblând deunăzi la Brașov, unde nu mai fusesem de vreo duzină de ani, am căutat să identific casa din Piața Libertății în care se sălășluia, la timpul său, Gazeta Transilvaniei și directorul ei Aurel Mureșianu, care în fiecare zi își dedea prin ea articolul sau de îndrumare pe seama Românilor asupriți. Trebuie să recunosc că n'am putut-o ghici, căci nici un semn, nici o urmă, nici o tablă comemorativă nu o distinge, cum ar merita-o, dacă ar fi mai dezvoltat și mai cultivat la noi simțul istoric.

Pe o stradă laterală, numită a Castelului, am fost văzut o tablă de marmură, care ne spune că aceasta e casa în care a trăit și a scris imnul deșteptării noastre Andrei Mureșianu. Construirea acestui frumos memento se datorește societății „Cântul Nostru” dela București. Sindicatul ziariștilor români ar putea face și el un asemenea gest, însemnând casa în care a trăit, muncit și trăit cel ce a fost sufletul „Gazetei Transilvaniei”, Aurel Mureșianu.

În aceeași zi, seara, avui norocul să-mi iese în cale fiul vrednicului luptător, Aurel A. Mureșianu, scriitor, cercetător al trecutului, ale cărui articole din „Țara Bârsei” și alte reviste, au fost mult remarcate în timpul din urmă. Mare-mi fu bucuria. Din conversația ce avurăm vreun ceas de vreme, aflai că ne găsim în anul aniversării a 25-a a morții vrednicului său părinte, fapt care, deși remarcat în câteva publicații, nu a fost prăznuit cum s'ar fi cuvenit față cu memoria unuia din cei mai de seamă precursori ai României Mari.

Din câte-va numere de reviste ce mi-a împrumutat, citisem duioase amintiri, atât de prețioase pentru mine, care fui de față la înmormântarea lui. Slujisem chiar la prohod alături de canonicul academician Augustin Bunea, care rostise și atunci un discurs panegiric, larg și adânc, așa cum știa el să spuie la

groapa atâtor iluștri fii ai neamului nostru. Mi se pare că acesta îi fu ultimul panegiric, pentru că în toamna anului căzu și el victima neașteptatei lovituri a morții.

În societatea tânărului amic revăd casa veche, cu lungul urcuș de scări, ce conduceau, simbolic, la locuința venerabilului purtător de cuvânt al Românilor. În biroul tânărului său urmaș, care e un adevărat muzeu literar, mi-am amintit momentul în care s'a stins eroul condeiului, căzând năpraznic, la postul de datorie, ca o sentinelă trează și vitează.

Dr. Aurel Mureșianu era o figură așa de distinsă și de rară, încât nu ușor îi afli corespondent în zilele noastre. Ziariștica de azi, cu mulțimea reclamelor, cu propaganda filmelor cinematografice și serviciul politicei de partid, e cu mult alta, decât să-și poată face omul de azi idee ce ziar era gazeta care servea cauza ca un apostolat zilnic, jertfind ca preotul la altar, fără să aștepte altă răsplată decât mulțumirea datoriei împlinite, și conștiința că servește cauza dreaptă, nu a unui partid, ci a unui popor prigunit de însăși stăpânirea țării căreia aparține.

Așa fel de ziarist era Aurel Mureșianu. El luă asupra sa această sarcină grea și ingrată, deși avea studii strălucite de drept dela Viena, și putea foarte bine să se facă avocatul unor clienți bogați în orașul comercianților români, cum era Brașovul. A preferat însă să se facă avocatul cauzei naționale, ca să continue o tradiție familiară și să păstreze un patrimoniu, care consta mai mult în sacrificii de tot felul. În slujba aceasta, ce și-a asumat-o, a stat aproape patru decenii, servind cu mintea sa limpede, cu inima sa caldă, cauza lăsată în grija lui de George Barițiu, părintele său spiritual, și de tatăl său, Iacob Mureșianu, întemeietorul și părintele „Gazetei de Transilvania“.

Ca un proroc al zilelor de mai bună nădejde el a îmbătrânit lângă această vatră luminoasă, străjuind focul sacru ce-l alimenta zilnic și din care încălzia inimile obidite ale miilor de iobagi dornici de o viață de libertate națională.

Volumele cinstitei Gazete ieșite din mâinile lui, puse unul peste altul, ar face un monument *aere per aennius* memoriei maeștrului de publicist.

Dacă și-ar lua cineva osteneala să cerceteze cuprinsul acestor volume de foliante și ar desluși după ani ideile și punctele de orientare ce l-au călăuzit, ar putea face operă istorică de mare valoare. Ce operă vrednică de ziariștii de azi! Prin ea s'ar putea pune în vederea tuturor un minunat model de perseveranță, abnegație și consecvență, ce ar ieși ca un monument din colecțiile acelor foliante ale analelor românismului din Ardeal.

Dr. Aurel Mureșianu întreaga viață și-a consacrat-o cauzei naționale. El n'a fost om de partid, nici Gazeta n'a fost organ de partid. Partidul Național datează formal din 1881. Dar Mureșianu, conducătorul politic dela Gazeta Transilvaniei a precedat cu mulți ani organizarea formală a partidului. După înființare, el servește cauza partidului și până la 1884, când apare „Tribuna“ din Sibiu, Gazeta este unicul ziar al partidului. Totuși nu se poate zice că Mureșianu ar fi fost omul partidului. Și-a rezervat mână liberă față de atitudinea partidului și toată libertatea de a aprecia obiectiv actele lui. De aceea, când mai târziu, netam-nesam, unii membri au schimbat tactica, adoptând activitatea, Mureșianu a reprobat schimbarea și Gazeta și după 1905, când partidul a ratificat activitatea, a rămas consecventă pasivității față cu parlamentul din Budapesta, secondat fiind numai de puțini, dar foarte distinși frunțași ai partidului.

Nefiind om de partid, el a fost mai presus de toate Român.

În zilele din urmă am avut ocazie să văd la biblioteca universității din Cluj arhivul d-lui Francisc Hossu-Longin și în el o serie de scrisori ale directorului Gazetei. Între acestea m'a impresionat mai ales cea din urmă, pe care a scris-o în ziua morții sale: 20 Iunie 1909. Fiind într'o chestie urgentă scrisoarea a fost dată la poștă, „express“. Când servitoarea s'a întors dela poștă, la ora 6 seara, găsi pe stăpânul său șezând în același jilț, dar mort, cu condeiul lângă el.

Scrisoarea se referea la un proces de presă, pornit contra Gazetei pentru un articol: „Mea culpa“, semnat: „Cassiu“, datorit d-lui Hossu-Longin. În scrisorile anterioare, din același an, Mureșianu scrie amicului său că o serie de procese s'a pornit contra Gazetei pentru articolele din n-rul jubilar al ziarului, publicat în anul 1908. Mai în urmă îl avizează că s'a pornit acțiune și pentru

art. „*Mea culpa*“ din n-rul 286, dela 30 Dec. 1908. Redactorul responsabil, Victor Branisce, fratele lui Valer, n'a spus la prima ascultare cine se ascunde sub semnătura „Cassiu“, cerând termen pentru cercetare. Intr'aceea, întrebând, d. Hossu-Longin a autorizat să spuie numele autorului. S'a pornit astfel procesul contra lui... Cetind azi articolul, nu-ți poți închipui cum a putut construi procurorul din Tg. Mureș acuzare de agitație, când el nu face altceva decât să scuture pe Români din indolența lor. Iată părțile esențiale din articolul încriminat ca agitatoric contra Ungurilor:

Autorul se plânge de intelectualii români, cari „nu vreau să lupte așa precum recer atacurile ce zilnic întâmpinam“... Mulți se feresc de popor, de a-i da cel puțin un sfat, ca nu cumva să-și pericliteze interesele lor.

„De geaba ne încercăm a pune vina tot pe contrarii noștri, căci în cele mai multe cazuri vina este numai a noastră, tocmai pentru greșelile și păcatele atinse. Un neam ca al nostru, înconjurat de atâția și așa de puternici dușmani, trebuie să poarte lupte foarte chibzuite, cu mari sacrificii și cu un adevărat devotament. De aceea conducătorii intelectuali și peste tot cei ce au datoria și chemarea... să sară în ajutorul perzecațiilor — preoții, învățătorii, notarii chiar — să nu lase să treacă nici o ocaziune, când țăranul se persecută, a-i fi de ajutor, avocații, păzitorii legilor... întotdeauna să fie acolo... unde cauza sfântă a poporului neapărat cere să fie. La o parte deci cu jeliurile și constatările sterile, să punem mâna cu toții pe inimă și să repetăm mereu cu sinceritate: *mea culpa* ! „Cassiu“.

Procesul s'a desbătut în 9 Dec. 1909 la curtea cu jurați, din T. Mureș. Președintele tribunalului era groful Lázár Miklós, cel care înainte cu 10 ani insultase memoria lui Iancu, în calitate de procuror în A. Iulia, numindu-l, pe eroul munților, „șef de tâlhari“ ! Insulta provocase un val de indignare între Români, pe care Tribuna din Sibiu și tinerimea universitară a subliniat-o cu o campanie ce ținu un an de zile, culminând în încununarea mormântului lui Iancu de sub goronul lui Horia, dela Țebea, ceea ce provoacă condamnarea alor trei șefi ai studenților: Ion Scurtu, Coriolan Steer și George Novacoviciu. Toți trei sunt azi în mormânt, fie-le memoria binecuvântată !

Se poate închipui în ce spirit de imparțialitate a fost condus procesul de către un președinte așa de bine dispus față cu frunzașii Românilor. Acuzatul, deși avocat, tare și pe limba maghiară, a renunțat și la dreptul său de apărare. „În conștiința nevinovăției mele și din principiu nu iau cuvântul pentru apărare” — a declarat H. Longin, spre uimirea judecătorilor. A și fost osândit la un an temniță și o mie coroane amendă. Atitudinea demnă a acuzatului a produs entuziasm în cercurile românești. Tinerimea l-a felicitat telegrafic, iar „Neamul Românesc”, care ne venia sub numirea travestită: „Dela noi”, îl aprecia astfel:

„Fr. H. L. osânditul de astăzi... nu seamănă cu cea mai mare parte din Românii cari fac în Ungaria politică pe bază națională. Chibzuitele tratative, dibăcii, — tot acest politicianism sterp în jurul stăpânilor fără drept și fără lege îi sunt străine. Dela activism în condițiile de azi nu așteaptă nimic. Cu o hotărîre neclintită el se ține la o parte de zarva și de micile succese ale zilei. Neobișnuit a fost și la judecată. Alții vorbesc, se apără, ori pentru a scăpa de o pedeapsă nemeritată, ori măcar pentru ca vorba lor să aibă răsunet între Români. Răslețul dela Deva disprețuiește și una și alta. Refuzul de a vorbi a fost cea mai strașnică dovadă a zădărniceii punctului de vedere de drept în Ungaria de astăzi.” —

Tot așa de bine apreciat a fost H. L. și în forul superior al justiției. Curia (Curtea de casație) din Budapesta, ocupându-se de proces în 20 Iunie 1910 (un an dela moartea directorului Gazetei), a nimicit sentința Secuilor din Tg. Mureș și a absolvat pe acuzat sub cuvânt că chestiunea, dacă se cuprinde sau nu agitație în articolul încriminat, este chestie de drept și jurații au greșit socotind că conține delictul agitației.

Oricât de justă, atitudinea Curiei a produs senzație și a fost mult discutată în cercurile de specialitate. În revista Jogtudományi Közlöny din 24 Iunie 1910 o discută profesorul de la Academia de drept din Sárospatak, Francisc Finkey.

După cele spuse, pot da, cred, scrisoarea lui Aurel Mureșianu către Fr. Hossu-Longinu, Iată-o:

Brașov, 20 Iunie 1909.

Dragă Hossule,

Am vrut să-ți scriu, să capeți încă scrisoarea la Deva, dar n'am putut. Tu, după cum mi-ai scris, vei fi mâine la T. Mureșului pentru ascultare.

Precum vei fi aflat din ziar sunt și eu citat pe mâne, dar în starea în care mă aflu îmi este imposibil să călătoresc. Dacă nici la tribunalul de aici nu mă pot duce, ci trebuie să vină judele la mine, poți pricepe de ce nu am putut avea plăcerea să te revăd după atâta timp și să putem conversa așa nejenat la un pahar de bere sau vin.

Se pare, că pentru mine au trecut pentru totdeauna vremurile acelea, căci e foarte nesigur, că mă voi face mai bine, dar cu atât mai probabil, că starea sănătății mele se va înrăutăți cu timpul tot mai tare.

Deocamdată mă țin numai stomacul bun, ce l-am moștenit dela părinți și care nu mă părăsește niciodată de tot, și claritatea minții, capul limpede.

Dragul meu, firește, că eu a trebuit să trimet un atestat medical judeului instructor, Lázár Miklós, pe care îl va primi azi înainte de amiază.

Am uitat însă în mijlocul multelor ocupațiuni să iau o copie legalizată de pe acel atestat. Nu știu dacă judele mi-l va trimite îndărăt, dar poate să-mi mai trebuie în curând, căci acum din toate părțile mă citează. Eu scrisoarea aceasta ți-o adresez la d. Dr. Enea Draia, pe care cred că-l cunoști bine. Te rog, să-i comunici salutările mele cordiale și felicitări pentru apărarea succasă, ce a făcut-o în ultimul proces lui Braniște. Totodată spune-i cazul cu atestatul. De cumva se poate, mi-ar părea bine, să poată prin cineva din cancelaria sa să ia o copie de pe el și să o legalizeze. Eu n'am avut vreme de a-i scrie până acuma, dar voi face-o în curând. Acum, dragul meu, să trecem la tema capitală a apărării tale. Recursul tău l-am aflat foarte bun și potrivit, dar mi se pare că ai accentuat prea puțin, că o critică, ca aceea ce ai făcut-o în „Mea culpa”, cuprinde în sine *esența dreptului cetățeanului de a se ocupa de mersul afacerilor publice, de care se țin și afacerile neamului și a bisericilor noastre*, cari reclamă și ele să li se dea de cătră cei mai deaproape interesați *cea mai mare îngrijire posibilă*. A provoca pe conșanțalii săi să-și vadă de interesele lor și să-și aperse și promoveze drepturile, limba și cultura lor, și de a-i mostra pentru că nu-și împlinesc datoria, *este cea mai primordială chemare a cetățeanului într'un stat constituțional și această chemare și acest drept bazat pe libertatea individuală, nu pot fi răpite nimănui sub pretextul că ar fi contrariul unui curent, ca cel șovinist de maghiarizare*.

Conceptul de agitare nici că poate avea loc acolo unde cetățeanul se apără numai în contra unor nedreptăți, în contra încălcării libertății sale cetățenești, etc... Cu atât mai puțin poate fi timbrat de agitator și ațățător acela, care se ocupă numai de necazurile concetățenilor săi și-i împintenește de a-și vedea înainte de toate de trebile lor, grijind să nu sufere știrbire interesele lor de viață. Apoi pe câtă vreme pe baza legilor existente vor dăinui instituțiuni cu caracter național cultural românesc, nu poate fi împiedecat cetățeanul de naționalitate română a lupta legal pentru susținerea și promovarea acestor instituțiuni.

Îți doresc toate cele bune, al tău vechiu amic:

ss. Aurel Mureșianu

Pe plic, această notă: „Cea din urmă scrisoare a lui Dr. A. Mureșianu, ce a scris-o și a espedat-o la poștă prin servitoarea lor, care reîntoarsă l-a găsit mort în scaun, cu peana lângă el.

ss. *Francisc Hossu-Longinu*

În fascicolul de scrisori ale D-lui H. Longin, după aceasta urmează numai două telegrame și un necrolog. Una anunță moartea directorului Gazetei și ziua înmormântării și o semnează Braniște. A doua pornia din Ceul-Silvaniei, semnată: George Pop de Băsești și zice: „Te invit, ca pe reprezentantul partidului național român a conduce în 23 curente la înmormântarea Dr-ului Aurel Mureșianu, delegația comitetului Huniedoara“.

De astădată, ginerele H. Longinu, a urmat invitării președintelui și socrului său, Pop de Băsești. Accentuez asta, pentru că între scrisorile anterioare este una, prin care Mureșianu roagă pe amicul său Longinu, să se prezinte la consfătuirea din B. Pesta convocată de președ. Pop de Băsești, ca reprezentant al Gazetei și să-l informeze, pentru orientarea sa. H. L. răspunde indignat, cu o telegramă, spunând că ginerele președintelui nu discută cu activiștii politica partidului, rămânând credincios atitudinii de pasivitate. La aceasta Mureșianu îi scrie o foarte interesantă scrisoare de scuze și explicație, caracteristică epocii, care comportă însă o altă ordine de idei. De aceea mă opresc. Scopul acestor mențiuni nu era decât a aduce un prinos de omagială închinăciune memoriei celui mai vrednic luptător al ideii naționale din epoca dinainte de războiu, publicând ultima lui scrisoare, după care și-a dat sufletul ca un adevărat erou al condeifului, din care el a făcut și scut și spadă în serviciul cauzei neamului său.

Cuvine-se deci cu adevărat, să-i păstrăm vie memoria, cultivând-o și punându-l drept exemplu și model generațiilor tinere, din neam în neam.

Cluj, Iulie 1934.

Semne bune în viața economică mondială

de **Dr. N. G. V. Gologan**

Din Octomvrie 1929, de când s'a produs crahul bursei din New-York, începutul sdruncinului economic, în care ne sbatem și astăzi, silințele popoarelor pentru restabilirea echilibrului economic și refacerea gospodăriilor lor naționale n'au știut ce-i odihna.

În tot acest timp, problemele economice dețin un loc de frunte în preocupările cârmuitorilor națiunilor.

În străduințele lor neobosite, depuse în acești patru ani, pentru ieșirea la lumină din întunerecul crizei în care ne arunca-se ruperea echilibrului dintre producțiune și consumațiune însă, greșala de căpetenie este, că în loc să se fi încercat să se pună stavilă sporirii fără socotință a producțiunii, adaptând puterea ei cerințelor consumului, și în loc să se fi îndrumat eforturile unite spre o puternică acțiune de înfrățire și colaborare economică internațională, conducătorii destinelor popoarelor au lăsat frâu liber acestor greșeli; după cum, orbite de sclipirea falsei prosperități de după războiu și de păcatele demagogiei, statele nu s'au gândit nici să micșoreze cheltuielile publice.

* * *

Năzuințele comune de a pune capăt suferințelor economice, printr'o conclucrare prietenească internațională, sunt zădărnice și ele de egoismul și lipsa de încredere reciprocă dintre națiuni.

Cea din urmă și cea mai promițătoare încercare de împăciuire economică între popoarele lumii — conferința economică mondială — deschisă în prima jumătate a lunii Iunie 1933, în capitala Marelui Britanii, a dat greș și ea, provocând, după cum era și de așteptat „o și mai mare înăsprire a regimului de control al devizelor, contingentări, clearinguri, compensații și o întărire a tendințelor de izolare între țări.“ *)

*) Raportul Consiliului de Administrație al Băncii Naționale a României către Adunarea Generală a acționarilor (M. O. Partea II-a Nr. 32 bls. din 8 II. 1934.

Astfel, înfrânte eforturile comune de tămăduire a crizei prin descătușarea schimbului internațional și readucerea legăturilor de afaceri între popoarele lumii pe calea încercată de vechi experiențe, țările se văd silite de acum înainte să-și desăvârșească, din ce în ce, organizarea lor gospodărească, în cadrul economiei închise, îmbrățișând, tot mai stăruitor, politica de autarhie economică.

Sub porunca acestei noi orientări, în politica comercială a popoarelor, problema colaborării economice internaționale își pleacă capul.

Locul vechilor legi naturale, care stăpâneau înainte raporturile de schimb între indivizi și națiuni, îl iau de aici înainte bunul plac și artificii, care sapă temeliiile orânduirii economice a porților deschise și paralizează toate forțele vii ale națiunilor, lăsând în urma lor lipsa, sărăcia, descurajarea și murmurul claselor sociale.

Sub acest imperativ al vremurilor, dezordinea și dezorientarea economică și morală a lumii cresc și se adâncesc; națiunile lumii, în relațiunile lor de schimb rupte în două țări credincioase metalului galben și în state care au părăsit etalonul aur, se războiesc între ele; fiecare dorind numai să vândă și să nu cumpere, să exporte și să nu importe, să încaseze și să nu plătească.

În fața acestei îngrijorări generale, nu mai surprind nici chiar temerile despre sfârșitul regimului capitalist.

* * *

Iată însă, că în ciuda amărăciunilor și suferințelor răspândite de aceste semne rele, în ciuda greșelilor conducătorilor și economiștilor, desmințind prevederile pline de desnădejde, regimul capitalist nu se pierde și nu se prăbușește; el dând în ultimul timp tot mai mult dovada unei puteri de viață și unor însușiri nebănuite de elasticitate și de adaptare, care nu numai că-i dau forța să răsbătă vitregia vremurilor de astăzi, dar îi îngăduesc să-și deschidă singur drumul însănătoșirii.

Și că așa este, n'avem decât să ne rotim ochii împrejurul nostru, sau să plecăm urechea la știrile ce ne vin de peste țări și mări. Peste tot, se întrezăresc semne bune de îndreptare, din toate părțile se anunță că pragul crizei a fost trecut și că lică-

ririle dătătoare de bune nădejdi se înmulțesc. Ne-o spun aceasta cunoscătorii rosturilor economice de la Liga Națiunilor, ne-o confirmă cifrele statistice, care arată sporirea activității productive, împuținarea lipsei de lucru, reînsuflețirea tranzacțiilor pe piață și la burse, semnele unei vădite tendințe de adaptare a costului de producție la prețurile scăzute de azi, care a făcut posibilă revenirea la rentabilitate a multor întreprinderi.

Începând din Iulie 1932, aproape în toate țările se remarcă un spor al producțiunii industriale, spor care după o întrerupere în primul trimestru al anului 1933, se menține în tot restul anului. În același timp s'au urcat și prețurile mărfurilor și în primul rând prețurile materiilor prime și al produselor alimentare.

Aceleași semne bune ni le dau și cifrele privitoare la mișcarea schimbului mondial, din care reiese că, până când în comparație cu media anilor 1925/29, valoarea importului mondial arată un regres — în 1930 de 14%, în 1931 de 38 $\frac{1}{2}$ % și în 1932 de 59%, — în intervalul Ianuarie-Septembrie 1933, cifrele importului mondial arată o tendință de urcare.

Tot așa și valoarea exportului, care, comparativ cu media anilor 1925/29, scade în 1930 cu 16.5% în 1931, cu 40% și în 1932 cu 60%, în lunile Ianuarie-Septembrie 1933 înregistrează un spor simțitor, valoarea exportului mondial fiind în acest timp numai cu 81.8 milioane dolari aur inferioară exportului pe întregul an 1932.

La finele anului 1933, volumul comerțului mondial, în comparație cu acela al anului 1929, reprezintă 74.8%, față de numai 70% la începutul anului 1933,*).

Constatări, nu mai puțin îmbucurătoare, putem face și din examinarea cifrelor indice ale producțiunii industriale mondiale în general, ca și a celor din țara noastră și din țările vecine nouă Austria, Cehoslovacia, Polonia, și în special Ungaria.

Astfel, cu excepțiunea Franței, unde producțiunea industrială este staționară, se remarcă o urcare generală mondială; indicele producțiunii industriale mondiale ridicându-se de la 83.4 în Decembrie 1933, la 85.7 în Ianuarie 1934. Urcarea cea mai accen-

*) L'économie internationale, Mai 1934.

tuată o înregistrează Germania, de la 74.5 la 77.8 și Statele Unite de la 67.6 la 70.3,

În România, indicele producției industriale crește de la 96, în ultimul trimestru al anului 1932, la 105 în trimestrul al doilea al anului 1933; în Austria, de la 61, în primul trimestru 1933, la 68, în trimestrul al treilea al anului 1933; în Cehoslovacia, în aceeași perioadă, de la 56, la 61; în Polonia, de la 48, la 58 și în Ungaria, de la 75, la 85.

De asemenea, indicele costului vieții, cu excepția Statelor Unite, este peste tot în scădere; o ușoară reajustare stabilindu-se și între indicele prețurilor de engros și acela al costului vieții, variația între acești doi indici micșorându-se.

La fel, situația șomajului arată și ea o ușoară ameliorare. În comparație cu Ianuarie 1934, la finele lunii Februarie 1934, șomajul a scăzut în Germania, cu 10.6%; în Austria, cu 1.3%; în Anglia, cu 3.4%; în Statele Unite, cu 4.8%; a crezut în schimb în Franța, cu 5.7%; în Norvegia, cu 4.3%; și în Cehoslovacia, cu 1%.

După datele Biroului Internațional al Muncii, în statele de mai sus, numărul total al celor lipsiți de puțină câștigării pâinei zilnice, se cifrează la finele lunii Februarie 1934 la 18 milioane, față de 19.2 milioane, la finele lunii Ianuarie 1934.*)

Caracteristică în această privință este și mărturisirea Ministrului de comerț al Poloniei, care, cu prilejul discuțiilor asupra bugetului țării sale pe 1934—35, constată că pentru prima oară dela izbucnirea crizei, anul 1933 n'a adus în economia mondială o mai departe descreștere a producției și rulmentului.

Semne de îmbunătățire s'au înregistrat atât în schimbul economic cât și pe piața financiară a acestei țări, în care accentuarea crizei și mișcarea rulmentului s'au oprit definitiv. În special în a doua jumătate a anului trecut a intervenit o stabilizare a vieții economice poloneze.

* * *

Ținând seamă de toate aceste împrejurări, cărora se adaptează și economia noastră națională, putem afirma, cu toată lini-

*) L'économie internationale, Mai 1934.

ștea, că economia mondială, ca și cea națională, se îndreaptă pe calea refacerii, intrând într'o perioadă de recreare și de înviorare, care nu face decât să ne întărească convingerea, că forțele economice înfruntând piedecile și constrângerile de până acum, tind către descătușare. Autarhia nu este decât o etapă de reculegere, de reîntremare de forțe și de reorganizare a vieții economice în cadre naționale, în vederea deschiderii noilor căi de dezvoltare și străduințe spre orizonturile largi ale colaborării economice mondiale.

„La această răspântie se găsește acum evoluția gospodăriei popoarelor. Ocolind revoluțiile și stând pe punctul de a părăsi experiențele periculoase, economia țărilor își caută așezarea unui nou echilibru în realitățile și puterile naționale, pentru ca apoi să-și îndrumeze eforturile în direcția refacerii echilibrului internațional“.*)

Brașov, în Mai 1934.

*) Universul No. 1/934.

Scrisori vechi

Comunicate de **Norbert Salmen**

V.

O scrisoare mai mult de conveniență e următoarea tot dela Constantin Brâncoveanu. O dovadă nouă pentru buna prietenie între vecini. Judele trimite păstrăvi mari pentru masa Domnului, pe când acesta scutește de văcărit, noua dajdie, „cât va fi pen puțință“.

† Io Costandin Voevod bj. mlst. gsdnū zeml. vlahiscoe
[= din mila lui Dumnezeu Domn al Țării Românești]

† Cinstitului al nostru de bine voitorul și bun priaten dumealul jupănul George Draot județul cel bătrân cu sănătate și tot binel[e] pohtim dumital[e] de la dumnezeu. Cartea dumital[e] cu cinste o am priimit și ne-am bucurat înțelegând de a dumital[e] bună săn[ă]tate. In care carte ne scrii dumneata și ne urezi pentru anul nou. Mulțumim dumitale. Aseamenea și noi urăm ca să petreaceți și dumneavoastră sfintele acestea sărbători cu sănătate și cu multă bucurie. Așijderea și peaștele, ce ai ostenit dumneata de ne-ai trimis niște păstrăv foarte mare și frumos, încă cu multă dragoste l-am priimit. Și cunoaștem că den căldura cea multă a priiteșugului, ce ai spre noi, ai voit dumneata a ne trimite de s'au aflat la masa noastră într[u] aceasta zi mare și foarte mulțumim dragostei dumital[e]. Ne scrii dumneata pentru vitele dumital[e], de va fi să iasă dajdea pe dobitoace să ți le ertăm. Ce cum ca să nu iasă acea dajde pe dobitoace, nu să poate, că țara aceasta iaste cu păsuri și cu nevoi multe, iar de vitele dumitale vom socoti. Cât ne va fi pen puțință, vom face pentru dragostea dumitale numai să ne scrii dumneata câte vite ai dumneata, adecă câți cai cu iape și câți boi cu vaci, să știm, și tot vom face, ce să va putea, fiindu-ne dumneata priaten vechiu. Aceasta și mila lu dumn[e]zeu să fie cu d[u]mn[ea]ta. Dec. 25 d. vl. 7218 [=1709].

De bine voitor dumital[e]

Io Costandin Voevod

[Vo.] † Cinstitului bun priatenului nostru dumisal[e] jupănului George Draot județul cel bătrân de la cinstită cetatea Brașovul. Cu multă săn[ă]tate să s[ă] dea.

Anno 1710, Die 8 Ian! Exhibitae von Ihro Fürstl. Gnaden aus Wallachey in Puncto des Vakarits.

Kosztandin Vajdárol.

[Pecete ovală, mică, roșie. Sub coroană punctată corbul cu crucea în plisc. Legenda: Io Costandin Brav. Vvd. bjiu mltiu gdnū z. vl[as]coe. 1689. De jur împrejur lauri.]

VI.

Bogata corespondență între Brâncoveanu și Brașoveni documentează buna înțelegere între ei, care nu se mărginește la forme goale. Când e vorba de o hoție și de urmărirea vinovaților, vameșii sunt instruiți a da mână de ajutor. Slujbașii domniei fac chiar cercetări, precum ne arată cazul hoțului de cai din Tohan, un oarecare Neagoe. Fostul hon Stefan Filstich e însărcinat din partea Brașovenilor cu astfel de afaceri în anii 1711—14¹⁾. Deci lui i se adresează scrisoarea domnească.

Io Costandin Voevod bjiu mlstiiu gpdrū zemle vlah[i]scoe [= din mila lui Dumnezeu Domn al Țării Românești].

† Al nostru de bine voitoriū dumnealui jup[ă]nului Ștefan Filstain fănoțul cinstitei cetăț[i] Brașovului săn[ă]tate și tot binele poftim dumitale dela dumnezău. Pricina scrisorii nu iaste de alta fără că facem știre dumitale pentru un Neagoe hoțul care l-au fost prinsū vameși dela Cămpina cu niște cai de furat ai unui om anume Ion Măndrul din țara dumneavoastră din sat din Tohani, pentru care ai fost scris dumn[ea]ta vameșilor dela Cămpina ca să trimiț[ă] aici la noi să-ș[i] dea seama cu cine au mai fost soție, fiind ș[i] acolo, la dumneavo[a]stră prinși niște hoț[i]. Și trimițându-l, s'au cercat în tot chipul ș[i] hoțul tăg[ă]duiaște, zicând că nu e vinovat nimic nice știe de acei cai. De care lucru iat[ă] că hoțul stă tot la opreal[ă]. Și dumn[ea]ta să trimiț[i] pă păgubașul acela de cai ș[i] p[ă] alții cine l-ar cunoaște, să stea cu dănsul de faț[ă] ș[i] atunci să va îndrepta lucru. Aciasta ș[i] mila lui Dumnezeu să fie cu dumn[ea]ta. Mart. 14 dn. lt. 7221 [= 1713].

De bine voitoriū dumitale

Io Costandin Voevod.

[V^o:] Al nostru de bine voitoriū dumnealui jup[ă]nului Ștefan Filstain, fănoțul cinstitei cetăț[i] Brașovului cu săn[ă]tate să să dea.

¹⁾ Stenner: Op. cit. pg. 40.

A 1713 Mens Martis. Havasalföldi méltóss[ágos] Vajda ő Nga [= Nagysága] kívánnya, hogy a Tohányi káros emberek bémennyenek a tolvajra a kit a Kempinai vámósok meg fogattak, lopott lovak iránt.

[Pecete ovală, mică cu corbul și cu legenda: Io Costandin Brav. Vvd. bjiu mltiu. gdnū z. vlcoe. 1689].

VII.

Pe cât se pare, juzii din Brașov obișnuiau a se recomanda noului Domn și a-l ruga să fie între ei prieteșugul „ce au fost în zilele celor mai denainte Domni“. Aceasta o putem deduce și din următoarea scrisoare. Ștefan Cantacuzino îl cunoaște pe Gheorghe Draudt de mai nainte, poate din anul 1709, pe când a fost nunta vărului său Gheorghe. Atunci boerii sosiți din Țara Românească fuseseră primiți foarte bine.¹⁾ Noul Domn e gata de servicii și pedepsește pe „blestemații“ slujbași cari au bătut pe un Sas, par'că ar presimți că peste câțiva ani pribeaga sa văduvă tocmai în Brașov își va găsi refugiul și acolo își va petrece văduvia până la moarte.

Trebele personale ale judeului și cele ale cîstitutului sfat, la care se face aici aluzie, vor fi fost niște scutiri de oierit și de văcărit. Cât despre jupânul Fontana, acest nume se găsește, pus după acela al lui Gheorghe Cantacuzino, în cronica lezuitului citată mai sus.²⁾ De aici reiese că trebuie să fi fost și dânsul om cu vază, catolic și probabil străin.

Io Ștefan Voevod bjiu mltiū gpdru zemle vlahiscoe [= din mila lui Dumnezeu Domn al Țării Românești].

† Cîstitului al nostru bun priiaten și vecin de aproape; dumnealui jupânului Gheorghe Drao[t] județul cel mare al cîstitei cetăți Brașovul; sănătate și tot binele cel cu fericire poftim și rugăm dumitale dela bunul și puternicul dumnezeu să-ți dăruiască. Cîstită și prietenească cartea dumitale cu multă dragoste o am luat dela omul dumneavoastră și înțelegând de a dumitale întregă sănătate, ne-am bucurat dând laudă lui dumnezău. Alalte

¹⁾ Iorga : Op. cit. pg. 87.

²⁾ Quellen VII. pg. 514.

ce ne-ai scris dumneata încă bine am înțales. In care carte dovedești dumneata cumcă multă bucurie și păreare de bine ai avut dumneata, înțelegând pentru a noastră fără de nădeajde și dintr'a lui dumnezeu nu mai lucrare și pogorire domniia aciasta ce ne-au venit. De aciasta priiatenilor celor buni așa li să cade pururea să să bucure de binele și folosul priiatenilor, dar cu cât mai vartos dumneata nu de acuma ci încă mai de nainte fiind al nostru vechiu și adevărat priiaten nu ne îndoim că nu vei fi avut bucurie mare pentru noi. Inșă ne pohtești dumneata ca să fie vecinătatea și dragostea priiteșugului celui mai denainte, ce au fost în zilele celor mai denainte domni, ce aciasta adevărim dumitale că vom nevoi a să păzi vecinătatea, doară și mai bine acum în zilele domnii noastre decât la alții, și să vă țină bunul priiteșug nemışcat și nestricat. Iar pentru ce ne mai scrii dumneata de o blestemăție ce au fost făcut niște slujători de ai noștri de au bătut pe un sărac de Sas, carele au venit și aici, am văzut. Mă rog dumitale, nebunii, blestemații, bețivii, din lume n'au lipsit nici odată. Inșă noi decum am înțales din cartea dumitale, și fiindu-ne și din fire urâte faptele blestemaților numaidecât am pus de au cercat și pe unul de aceia aflându-l aici, am poruncit de l-au pus la închisoare. Altul fiind cazac ¹⁾ la Târgoviște am trimis să-l aducă, și cu ce răsplătire îi vom cinsti și pe aceștea, și pe un copil din casă ce ne scrie jupânul Fontana ce au făcut iarăș unor oamen[i] de ai dumneavoastră pe Pra[h]ova așa ni să pare când vei înțaleage dumneata să ne mulțumești de pedeapsă ce vor păți. Inșă dumneata ca un înțelept spre aceasta nici o bănuial[ă] pe noi având. căci la începături de aceastea așa să ntâmplă de nu lipescă câte o blestemăție a nebunilor. Iar de acum să știi dumneata că-i vom înțărca pe toți, și vom nevoi a chivernisi²⁾ ca să lipsească în zilele domnii noastre toate blestemățiile și faptele celor nebuni. Și le va căuta a să purta fieșt[e]care cu omenie cu înțelepciune, cu blândeate duple cum firea noastră poșteaste. Și de ceale ce ar fi trebil(e) dumneavoastră și a tot cinstitului sfat cu îndrăzneală ne face[i] știre. Și ce va fi pen puțină noastră cu dragoste ne vom arăta spre slujba și trebile dumneavoastră ca cătră ai noștri buni vecini și vechi priiateni și voitori de bine. Aciasta și mila lui dumnezeu să fie cu dumneata. Ap[rilie] 20 dni. It. 7222 [=1714].

De binevoitoriul dumnitale și vechiu priiaten

Io Ștefan Cant. Voevod.

1) sbir.

2) administra.

[Vo.] † Cinstitului al nostru bun vecin și vechiu priiaten dumnealui jupănul Gheorghe Draot județul cel mare al cinstitei cetăți Brașovul cu cinste și cu multă sănătate să s[ă] dea.

Exhibit 13 Maji 1719 Stephán Vajda Levele, igéri magát a jó szomszédságnak megtartására: az excessust csinálók megbüntetésére.

[Pecete mică, octogonală, roșie, cu vulturul bicefal. In mijloc corbul cu crucea. Legenda: Ioan Ștefan Cantacuzino Voevoda].

VIII.

Încă o scrisoare latină, tot o comunicare confidențială. Primitorul ei, cvestorul Lucas Seuler e medic și farmacist și astfel sfetnic al bolnavului Ștefan Cantacuzino. Acesta scrie în Decembrie 1715 că a primit medicamentele destinate lui și Doamnei. Luându-le a observat însă că, pe când băutura medicală îi înlesnește respirarea și durerile de piept, prafurile i-au stricat stomacul și nu le mai ia. Fiind ger strașnic, probabil nu se va putea trimite leacul din Brașov și de aceea cere în orice caz rețeta. Astfel un farmacist i-ar putea face leacul și anume în prezența bolnavului, ca să nu se întâmple cumva vreun abuz.

Intr'un postscript, Domnul adaugă, după cinci zile, că i-ar fi foarte îndatorat lui Seuler, dacă i-ar da un laxativ. Încă tot mai are astmă, dureri de piept, de cap și de picioare, cari îi sunt umflate și-l roagă să-l ajute cu medicamente. Dar toate acestea să fie spuse în confidență.

Pe cât se vede, scrisoarea era să fie expediată în 23 Decembrie, dar trimiterea fu amânată, poate din cauza vremii grele, până în 28, când apoi s'au mai adaos atât notița marginală cât și postscriptul.

Spectabilis ac G(ene)rose Domine,

Amice observande

Elapsis proxime diebus certam reddideramus Sp(ecta)b(i)lem ac G(ene)rosam D(ominatio)nem V(est)ram de perceptione tam pro Nobis, quam vero Consorte nostra transmissorum medicamentorum, et annexae Instructionis de modo ijsdem utendi; nunc vero post continuatum per aliquot dies praescripta methodo eorum usum, significamus: ex essentia quidem magnum levamen respirationis, et non exiguum pectoralium dolorum lenimen cognovisse; ex pul-

veribus vero, quorum Sex hactenus tempore praescripto in vutka sumpsimus noxiam alterationem et gravit(a)tem (Adaos posterior deasupra textului) in Stomacho expertos. Quare a pulveribus abstinendum, siquidem aliquot eor(um) cartulae supersint, duximus cum vero sola essentia usui tantum nostro destinata indegeamus, quae quia ob nimium frigoris rigorem transmitti forsantuto non posset, gratissimum foret, si Receptam quantocyus mittere dignaretur, illa habita desideratam essentiam in praesentia nostra per Pharmacopaeum accurate confici curemus. Sin vero ipsam essentiam miserit, pariter gratissimum erit vellemus nihilo minus etiam ipsam Receptam tanquam necessariam et opportunam provarijs temporum exigentijs apud nos habere. (Notiță marginală). Pro benevolo hoc in passu erga nos suo affectu omni propensionis studio sibi odstrictos experietur, qui de reliquo eandem felicissime valere cupientes manemus

Sp(ecta)b(i)lis ac G(ene)rosae D(ominatio)nis V(est)rae

Ad Amicabilia Officia parati
Stephanus Cantacuzeno

Bukur: Die 23^a X br.

Porrecta 28 1715.

P. S. Si praesentibus infra scriptis infirmitatibus nostris, aliquibus medicaminibus succurrere dignabitur plurimum nos obligabit.

1mo Ut liberio rem alvi fluxum habeamus, licet enim obstructi non simus non tamen liberam sedem habemus.

2do Modicum fessi difficulter nimis respiramus et respirium trahimus

3to Pectoris dolores non minores sentimus

4to Contra dolores etiam capitis

5to Inter somnum quaedam acredo ascendit in guttur, et illud adeo obstruit, ut expergefacti vix per quadrantem respirare possimus

Haec ex confidentia Sp(ecta)b(i)li D(ominatio)ni V(estr)rae communico, et rogo sub rosa illa conservare dignetur. Pro fatigio tamen et cura, quam circa haec mihi faciet me obligatum semper habebit

6to Contra tumores item et dolores pedum aliquo pharmaco subvenire dignetur.

[V^o:] Spectabili, ac G(ene)roso Domino Lucae Seüler. L(iberae) R(e)giaeque Civit(a)tis Coronensis Quaestori, nec non Medicinae Doctori et D(omi)no Amico observando. Coronae.

Notiță de altă mână: Princeps D. Stephanus Cantacuzeno

Bukur. d. 23 X br. 1715.

[Pecete octogonală, mică, roșie cu o stemă ștearsă. Din legenda cirilică e lizibil: ...efan Cantacuzino...]

IX.

Schimbări în Domnie sunt urmate de obicei de schimbări în administrație. Vechile privilegii nu se recunosc totdeauna de noul Domn. Așa se întâmplă și când, pe neașteptate, Ștefan Cantacuzino e înlocuit cu Nicolae Mavrocordat. Acesta dă vameșilor ordin să rețină oile bârsene, cari au iernat în Țara Românească, până când va lua măsurii. Sfatul orașului Brașov se plânge, știind bine că oieritul a fost plătit în regulă, câte 5 polturaci de cap de oaie, și se roagă ca Domnul să le dea drumul turmelor. Acestea din urmă primesc însă într'aceea autorizația de a trece, poate tocmai pe la mijlocul lui Mai, când Brașovenii pornesc plângerea lor, care, întârziată astfel, nu este înmănată Domnului ci adusă înapoi. Așa ni s'a păstrat ea în Brașov.

În 1719 Nicolae Mavrocordat întărește în sfârșit scutirile Bârsanilor și prevede o stabilire exactă a diferitelor dăjdii.¹⁾

Illustrissime Celsissimeque Princeps

Domine Domine gratiosissime.

Illustrissima Celsitudo Vestra haud inclementer accipere dignetur ubi literarum praesentium ausus Ejusdem Celsitudinis Vestrae ardua interturbare videatur negotia. Tricesimatorum illinc existentium ac oves nostres in Valachia hyematas detinentium et liberum passum denegantium insolita instituta scribendi suppeditant materiam. Etsi jam vero ambigentes haereamus quorsum haec spectet novitas, maxime si — quod minime speramus — mandatum principale anesserit; tamen, quod vicinitatis officia ne minima quidem ex parte violantes summo studio sarta tectaque servaverimus, et quantum ad nos adhuc dum sancte et inviolabiliter continuamus; ita plane existimamus oves nostras ex aequitatis lege vix posse detineri. Tanto minus cum non propria autoritate, sed tum temporis principatus habenas moderantis Celsissimi Principis ac Domini Stephani Cantakuzeni indultu ac promissa securitate in Walachiam oves transegerimus, postea et de singulis ovibus impositas datias vulgo oyerit dictas videlicet decem nummos sive 5 polturas rite persolverimus. Quamobrem rebus ita constitutis ubi naturalis aequitas illaesam nobis securitatem adjudicet; nec de Illustr. Celsitudinis Vestrae a multis depraedicato Iustitiae fervore

1) Iorga: Op. cit. pg. 373—75.

subdubitare quicquam liceat; non nisi bene sperare et Illustr. Celsitudinis Vestrae gratiosam dispositionem expectare tenemur. Prouti Illr. Celsitudinem Vram ex humili confidentia obnix oramus, quatenus ad Tricesimatores ibidem praelibatos mandata dare dignetur ne oves nostras ibi praeter jus et fas detentas amplius arrestent, sed libere dimittant. Gratosam Illr. Celsit. Vrae superinde factam resolutionem grati agnoscentes pro exiguarum virium nostrarum modulo, humillime demereri studebimus, qui de coetero Ejusdem Illr. Celsit. Vrae gratiis nos demisse commendantes perseveramus.

Illustrissimae Celsitudinis Vestrae

Coronae d. 19 Maji
A. 1716

Servitores ad quaevis officia
paratissimi
Iudex, Pro-Iudex
Senior Villicus ac Senatus
R. Lque Civitatis Coronens.

[V^o :] Illustrissimo ac Celsissimo Principi, D(omi)no D(omi)no Nicolao Maurocordato Waywodae Transalpinæ Wallachiae Domino Domino nobis gratiosissimo.

X.

Buna înțelege între Brașoveni și vecinii lor se bazează pe concesiuni făcute în mod reciproc. Atât păstorii cât și cărăușii din părțile învecinate aduceau țărilor câștig însemnat și trebuiau deci să fie favorizați de amândouă stăpânirile. Privilegiații controlau cu gelozie, dacă nu cumva li se știrbesc drepturile, dacă nu cumva străinii se tratează altfel. Câmpulungenii, ocupându-se cu cărăușie, sunt opriți la vama din Bran și supuși la carantină. Observând că Bârsanii la întoarcere nu trebuie să se oprească, ei se plâng la Domnul lor Nicolae Mavrocordat, care la rândul său face demersuri la judele Brașovului și cere tratare egală.

Herrmann ¹⁾ e de părere că pe atunci, după o ciumă groaznică, negustorii greci și români ar fi mituit pe slujbașii dela hotar,

¹⁾ Das alte und neue Kronstadt. I. pg. 202.

ca să răspândească din când în când vestea unei ciumi care nu există și să prelungească carantina până la 6—7 săptămâni. Astfel puteau să vândă mărfurile lor din Brașov cu prețuri urcate, și să cumpere mărfuri de export foarte ieftin, fiindcă Brașovenii se temeau de ciumă și nu plecară în Muntenia nici după încetarea carantinei.

Spectabilis ac Generose Domine

Exposuerunt nobis Supplici Libello Incolae Compolongenses (: quibus potissimum ex vectura questus :) Se, praeter consuetum antea morem, dum onustis curribus Transylvaniam petunt, in Telsonio Bran ab ulteriori progressu arceri, idque adscribi institutae Contumaciae: cum tamem Bercenses ejusdem questus gratia huc intrantes, et Commorantes melior sors maneat, nam in regressu nulli subjacent contumaciae; adeo, ut is quarantanae rigor nonnissi in nostrates extendi videatur. Hoc ipsum Sp(ectabili) D(ominati) V(estr)ae significare volui, quaten sicuti a Sp. D. Va. tanquam Supremo Suo Indice Bercenses dependentes quoties huc, per Ejusdem instantiam in Suis necessitatibus recurrunt, et medelam inveniunt, ita Sp. D. Va. in his nostratium querelis, aut per Se, aut per efficacem Suae Excellentiae D. Generali Transylvaniae Commendenti repraesentationem, congruum huic rei remedium procurare et adferre non intermittat; quo pateat officia, quae nostra ex parte exhibentur, esse, prout debent, reciproca. De Caetero Sp. D. Vam optime valere cupiens, maneo

Spectabilis D(omi)n(a)t(io)nis V(estr)ae

Ad officia paratus

Buk:

Io Nicolae Voevoda (cu cirilice)

E: 4. 9 bris s. v.

1727

[V^o:] Spectabili ac Generoso Domino Georgio Drautt Inclytæ Civitatis Coronensis — Iudici Regio. Coronae.

[Pecete mică, octogonală, roșie cu bour și vultur pe două scuturi. În patru colțuri inițialele: I. N. A. V. (Io Nicolae Alex. Voevod.) Sub scuturi: 1716].

(Va urma)

Toamnă

de Rainer Maria Rilke

Cad frunzele domol, din depărtare,
Par'că în Cer s'ar desfrunzi grădini
Și cad cu gesturi moi, de protestare . . .
Iar noaptea cade în singurătate
Pământul, dintre stelele din zare . . .

Noi toți cădem... chiar mâna asta cade...
Privește'n jur, cădere-i doar în toate.

Ci totuși Cineva nemărginit
În mânilor-I spiritualizate
Ușor deține orișice cădere.

In românește de S. B.

Zi de toamnă

de Rainer Maria Rilke

Stăpâne: e vremea, căci vara fu mare.
Depune-Ți azi umbra pe ceasul solar
Și dă drumul vântului peste ponoare . . .
Dulceața din urmă trimite-o în viu,
Iar pomilor dă-le vreo câteva zile
Mai calde,
Ca rodul să-și coacă deplin.

. . . Și cei ce n'au casă, azi nu-și mai clădesc
Și cei ce sunt singuri, așa vor rămâne, —
Scrișori lungi vor scrie, cu gândul la mâne
Veghia-vor în noapte și nerăbdători,
Pe-alee pustii,
Urca-vor cu sufletul plin de fiori
Când frunza din nou va'ncolți . . .

In românește de S. B.

Cronica comunei Prejmer

de Th. Tartler-I. Ludu

(Continuare)

Anul 1612. In 1 August Croații (Die Ratzen) pe cari îi ținea Brașovul în câmp, sosesc seara la Prejmer, vre-o 150 la număr și încă vre-o 100 de Valahi, ei năvălesc noaptea în Treiscaune, ucid mulți Săcui și răpesc multe vite.

In 14 August se întorc înapoi la Prejmer, cu prada, pe care o împart aici. Aflând însă oamenii lui Báthori despre această năvală, ei iau cu ei pe Haiduci și pândesc pe Croații brașoveni între Prejmer și Brașov. Deci pe când Croații grăbeau spre oraș cu prada lor, îi întâmpinară în miezul zilei Săcuii, cari fuseseră tainic ascunși în diferite locuri, poate în dosul Stupinilor, sau prin păraie, uciseră mulți din ei și prinseră vre-o 60 de oameni; ceilalți fugiră unde putură. In ziua următoare fugiții sosiră aproape goi și neînarmați în oraș, dușmanul însă plecă acasă cu pradă mare și bogată (Cronica lui Fuchs).

In 8 Octomvrie sosi judele brașovean d-l Mihail Weiss, împreună cu Götzi, — care voia cu tot dinadinsul să ajungă Principele Ardealului, și ceruse sprijinul d-lui Mihail Weiss, — cu oaste multă, în care ieșiseră și mulți Brașoveni și au așezat tabăra la Prejmer. De aici năvăliră în Treiscaune. Au ars multe sate, au cucerit și au prădat Mefallu (Méfalu)¹⁾ și și de aiurea au adus cu ei multe vite și bucate, curând după asta însă, și anume:

In 16 Octomvrie Domnul Mihail Weiss, judele Brașovului, este atacat în tabăra sa de dincolo de Feldioara, de către oamenii lui Báthori și, pus pe fugă, fu ucis în râul Bârsa, în care sări calul cu el, de un ticălos de om, care îi tăie capul, pe care îl duse lui Báthori la Sibiu. Vicejudele Brașovului (Hon), d-l George Heltner, își pierdu și el viața pe când fugia.

Idem mulți cetățeni din Brașov și aproape toți studenții, căci acești fii ai muzelor țineau, ba ei trebuia să ia în mână, în

1) Stupini.

loc de peană și carte, puști și săbii, și când fiorosul dușman i-a atacat seara în tabără, dupăce băuseră mult mied, vin și rachiu și pe când erau mai siguri, unul dintre ei le zise: „Cantemus forte, non defecabunt“ adică: „Să cântăm tare, atunci poate nu ne vor tăia.“ Însă Haiducii, întărâtați, năvăliră ca niște furii asupra lor și îi uciseră pe toți; unul singur să vâri repede cu violenție printre cei morți, ca și când și el ar fi fost ucis. Iar dupăce se depărtară Haiducii, el ieși la iveală și merse noaptea în oraș, mai târziu ajunsese preot în Feldioara și ținu apoi în fiecare an în ziua Sfântului Gallu (Gallentag), în peștera unde i-a scăpat Dumnezeu, atât de minunat, viața, ca zi de rugăciune, de pocăință, de mulțumire și de post. Dealtminteri mai vinovați de această nenorocită luptă fură Valahii pe cari îi trimisese Radu Vodă în ajutor orașului, fiindcă ei fugiră cu toții și lăsară pe Brașoveni în baltă, îndatăce zăriră pe Haiduci. Și necredinciosul Radu, care era mai mult pe partea lui Gavril Báthori decât pe a Brașovenilor, poruncise oamenilor săi, să nu se lupte împotriva Săcuilor. Tot astfel și Götzi a fost un mișel, care neconținut convingea pe Mihail Weiss, că nu e nici un dușman în apropiere, de aceea erau toți atât de siguri (Cronica lui Fuchs).

N. B. Capu! lui Mihail Weiss l-a putut căpăta prin violenție o fată, care fusese mai înainte bucătăreasa sa și servea în Sibiu; ea l-a adus la Brașov, ca apoi să fie îngropat cu cinste lângă altar, în biserica cea mare.

In anul 1613, în 12 Septemvrie, tăbărăște pașa turcesc Majaroli, cu Vlad Ștefan din Moldova și cu Radu Vodă din Țara Românească, nu departe de Prejmer. Curând după asta pleacă el la Blumăna, înaintea Brașovului și cu vorbe dulci și frumoase, chiamă afară la sine pe d-l jude Iohann Drauth, cu câțiva domni din Sfat. Dupăce veniră însă, îi ocări ca pe niște trădători și renegați; — dar ei se scuzară că nu „ei“ ci blestematul de Báthori e un trădător și tiran.

Dar nu le ajută nimic, căci cei cinci magistrați și anume: d-l jude Iohann Drauth, d-l I. Chrestels, d-l Mihail Fronius, d-l Iohann Hirscher, d-l Michael Forgatsh, trebuiră să plătească, în bani gata, ca rescumpărare pentru capetele lor, 5.000 f. acestui lacom și năsăturat. După aceea el veni iar în tabăra sa dela Prejmer și oastea sa făcu mare pagubă.

In anul 1616, în 21 Februarie veni principele Gavril Bethlen cu mult norod în Țara Bârsei și voi să intre în Brașov, dar Brașovenii nu voră să-l lase să intre cu mai mult de 200 oameni, de aceea principele plecă, grozav de mânios, ață spre Prejmer, unde fusese chemată Săcuimea și ceeace îi gătise bucătarul său în oraș trebui să aducă tot la Prejmer; principele porunci ca Magistratul din Brașov să fie... (exacieren?).

Anul 1642. Ard în Prejmer multe case.

Anul 1652. În 10 Iunie, arde aproape întreg Prejmerul, cu jumătate din castel, fiind aprins de dușmani.

Anul 1655. În 12 Iunie, principele Rákóczi al Ardealului își așează tabăra la Prejmer și apoi trece în Țara Românească.

Anul 1658. Năvălesc Cazacii, Turcii, Tătarii și Moldovenii prin Buzău, ard Prejmerul și asediază castelul; Prejmerul se predă generalului cazac Ottonellio, deoarece nu i se putură opune. Acest general scrise și trimise la Hărman următoarea scrisoare în limba latină :

„Am sosit în sfârșit, dupăce am cucerit și prădat multe castele nu departe de Hărmanul vostru, și vă înștiințăm cu binele să vă predați nouă de bună voie, ca să nu cădeți și voi prin săbiile noastre. Ați văzut ce a pățit Ilefalăul pentru încăpăținarea lui; și Prejmerul e fericit că s'a cumișit din pățania altora. Și dacă în sfârșit ne veți da ascultare, veți rămânea nesupărați, cu iubiții voștri copii, iar dacă vă opuneți, atunci vă voiu nimici cu foc și sabie cu întreaga mea oaste. Voesc din bună vreme să vă feresc de nenorocire și vă dau răgaz să vă gândiți la binele vostru și să vă convingem. Rămân al vostru prieten bun.

Mihail Ottonellio

Vicemareșal și Voevod în Saporă.“

Anul 1658. În 18 August, Tătarii aprind Prejmerul și asediază castelul, dar în zadar.

La 20—21 August, Tătarii aduc mulți robi înaintea porții Brașovului, spre vânzare. Un copil de 2—3 ani se vindea cu 2

taleri, oameni mari, voinici, cu 10 taleri; pe cei nevânduți i-au tăiat în mod mișelesc și mizerabil.

In anul 1663, în 21 Iulie, vine Dabița Vodă din Moldova cu multe mii de Cazaci și Tătari în acest district, pun tabăra la Prejmer și fac mare pagubă, ucid și câțiva oameni și după trei zile pleacă spre Făgăraș în tabără (Diarium de Nekesch).

In anul 1683, în 24 Maiu, Tătarii trec prin Țara Bârsei și fac mare pagubă, trecând cu Turcii spre Viena.

In anul 1704, în 20 Ianuarie, vin Curuții în Țara Bârsei și pradă castelul din Prejmer, pe judele Hanes Kaufmes îl duc, legat, cu ei până la Ilefalău, unde l-au chinuit îngrozitor, așa că muri în drum spre casă; pe Valahul care l-a trădat, l-au tras în țeapă.

In 14 April 1704, ard Prejmerul și ucid doi oameni, femeile dela cuptoare uciseră câțiva Curuți cu frigările.

In 30 Mai, la ora 10 dimineața, puseră iar foc târgului, care în timp de 1½ oră e total ars, așa că nu mai rămân decât 3 case slabe. Au ucis și doi oameni.

In anul 1705, după moartea preotului M. Nell, un căpitan curuț s'a încartiruit în casa parohială și a incasat și zeciuiala.

Numele lui a fost lános Deák.

In anul 1706, în 27 Maiu, sunt aduși la Prejmer Croații, împreună cu 100 soldați, pentru a alunga pe Curuți.

In anul 1707, în Ianuarie, Pekri Lörincz, face o mare rechiziție (Schautzung) de toate celea prin târguri și sate; din Prejmer luase deja, ceeace au trebuit să dea ceilalți arată următoarea listă:

Comuna	Ouă	găini	gâște	unt	mazăre	lințe	ceapă	pătrânjel	usturoi	unt proaspăt
Hărman	136	92	16	8/m	1 cub.	1 cub.	8/4	8/4	12/4	8/m
Sânpetru	102	69	12	6/m	3/4	3/4	6/4	6/4	9/4	6/m
Bod	68	46	8	4/m	4/4	4/4	2/4	4/4	6/4	4/m
Hălhiu	102	69	12	6/m	3/4	3/4	6/4	6/4	9/4	6/m
Ghimbav	68	46	8	4/m	4/4	2/4	2/4	4/4	6/4	4/m
Codlea	238	161	28	14/m	7/4	7/4	14/4	14/4	21/4	14/m
Vulcan	34	23	4	2/m	1/4	1/4	2/4	2/4	3/4	2/m
Râșnov	238	161	28	14/m	7/4	7/4	5/4	5/4	21/4	14/m
Cristian	14	70	12	6/m	3/4	3/4	6/4	6/4	9/4	6/m
S u m a	1090	737	128	64/m	36/4	32/4	51/4	55/4	96/4	64/m

(Va urma)

Provincie

*Fluide-armonici sugerând liane,
Pe ziduri, ploaia, ca o nostalgie...
Să vezi grădina publică pustie —
Să nu mai vezi nimic după obloane.*

*Tristețea se întâmplă cenușie,
O! negărite'n veci tristeți urbane —
Cu arbori stinși pe uliți, în sutane,
Și dragostile cum au fost să fie...*

*Poetul, singur, vinovat e — pare,
Comite în oraș singurătate,
Fatal, cu meșteșugul ce îl are.*

*Miresmele în cântece le-abate,
Pe unde-s liniști pune întrebare
Și pe cuvinte, uneori, lăcate.*

Dumitru Olariu

Intrupare

*Invață, par'că, marea să vorbească...
Silabe mici și cioburi de cuvinte,
In stângăcia ei copilărească,
O necăjesc că nu le ține minte.*

*La piept frângându-și mânilor, se roagă
Pe valuri treerate de pământ,
Se supără apoi pe lumea'ntreagă
Și-aruncă toate cioburile'n vânt.*

*Și iat-o în picioare înălțată
Să'nvețe mersul ca un prunc de sânge...
Pășește drept..., se clatină, de-odată,
Pe spate cade și de ciudă — plânge...*

Dumitru Olariu

Mocearul)*

*Prin vremuri arhiduci și-arhiducese
Ți-au străbătut cărările sprințare;
În umbra ta au sângerat dihanii
Și vinuri vechi sorbit-au din cleștare.*

*În noapte, când vuește stejărișul,
Din vremi străbune-adânc fior aduce;
E psalm uitat de îngropată vrajă
Și taină albă'n cântec de răscruce.*

*În coaja noduroaselor tulpine
Păstori și-au scris aruncători de nume,
Iar în lumina pajiștelor coapte
Din jertfe vechi găsești ecou — cărbune.*

*...Azi nu mai vin mlădițele habsburge:
Din visuri vechi s'a făurit dreptate;
La zece Mai vibrează-adânc stejarii
De viu mai al și cânt de libertate!...*

Vasile Netea

*) Un codru de lângă Reghin care a aparținut
Casei imperiale de Habsburg.

Pământului

*Din fierul tău mi-am făurit elanul
Cu care'n'râng noianul de ispite;
Și cresc în gând, cum crește uraganul,
Din forțele-ți în mine despletite.*

*În orice vis îți simt nemărginirea,
Pământule deslănțuit în roade,
Cum cerul se deslănțuie'n lumină
Spre bucuria multelor noroade!*

*Din bobul ce'nfloarește în țărână
Am învățat a tainei deslegare,
Din setea ta de ploae și de grindini
Nesațiul spre lumina cea mai mare.*

*În crestele ce le-ai urcat spre stele
Popasuri văd spre lumea ce-o să vie,
Când cerul și pământul vor fi Vieața
În cea mai ne'ntrecută armonie !...*

Vasile Netea

Săgeata și cântecul

de *H. W. Longfellow*

*Din arc lăsaî săgeata 'n vânt,
Și nu știu unde pe pământ
Căzu; căci ochi-mi n'au putut
S'o prindă'n drumul străbătut.*

*Un cântec murmurai în vânt,
Și nu știu unde pe pământ
S'a dus; căci s'ar putea zări
Un cânt în sbor și urmări?*

*Târziu de tot, într'un stejar
Găsii săgeata, 'ntreagă chiar,
Și cântecul, cât fu de mic,
În inima unui amic.*

În românește de *C. Comanescu*

Odată cu relele

*Se văd zorile,
Tac morile
Și nici comorile
Nu mai ard.*

*Disting florile,
Plăpânde ca zorile,
În toate culorile,
Prin gard.*

*Incearcă luna
Să fugă... nebuna
Acasă, — ca una
Ce n'a dormit.
Vădană luna,
O noapte într'una
A tot iubit.*

*Plecat-au stelele,
Dusu-s'au ielele
Odată cu relele
Din sat.*

*Și-odat' cu ielele
Odată cu relele
Și eu'am plecat!*

Poiana 1931.

Gheorghe Banu

Din stânga și din dreapta

60.

Rusaliile din anul 1899 au fost pentru Românii din cetatea Brașovului mai mare praznic ca'n alți ani. Și nu e de mirare. A vedea în fine realizat, după atâta amar de vreme și după atâtea amărăciuni și lupte — purtate cu cei de-aceeași lege dar nu de același sânge — visul atâtor antecesorii: *o biserică română în centrul Brașovului*, în locul sărăcăcioasei case de rugăciuni, înființată și aceea cu multă trudă, după multe neajunsuri, cu un veac în urmă *), — nu era lucru de toate zilele. Și Brașovenii, dându-și seama de importanța momentului, nu pregetară să facă din actul târnosirii ei nu numai o sărbătoare religioasă, ci și una națională. De aceea, ca să poată da dimensiunile și fastul necesar unei astfel de sărbători, chemară pentru sfințirea noiei biserici pe însuși mitropolitul de atunci Ioan Mețianu.

Intenția mea nu e însă de a reîmprospăta în simultaneitatea sau consecutivitatea lor scenele care au dat aspectul unei sărbători naționale acestui act religios. Mă voiu mărgini doar la evocarea părții finale a festivităților — la serenada făcută capului bisericesc în seara zilei a doua de Rusalii (7/19 Iunie) — în care a avut rol regretatul Vasile Goldiș, reîmprospătarea acestor zile fiindu-mi prielită de o amintire legată de persoana lui.

Par'că văd aievea și azi această manifestație, deși 35 de ani nu-s 35 de zile. Văd întreaga școlărimă, alături de tot ce avusese mai de seamă Brașovul românesc, încadrată de 200 de lampioane într'o mare varietate de colori, în frunte cu orchestra orașului, scurgându-se încolonată în nesfârșite rânduri din fața liceului Șaguna spre Piața Libertății. Și aud încă acordurile imnului festiv, cântat, sub conducerea profesorului de muzică Timoteiu Popovici, de un cor de 180 persoane, acompaniat de orchestra augmentată a orașului, înălțându-se — fum de tămâie sufletească — spre stăpânul țăriilor înstelate. Și în fereastra primului etaj al casei în a cărei curte se ridică biserica, văd ivindu-se iluminată frumoasa figură a arhie-

*) A fost o neiertată neglijență trecerea peste această dată (1933), fără cuvenita comemorare a ei.

reului, încadrată în argintul anilor. Iar după stingerea ultimelor vibrațiuni ale alămurilor, pe tribuna de jos, din piață, văd răsărind — ca un contrast par'că — simpatica figură brunetă a profesorului Vasile Goldiș, oratorul zilei. Și în timpane îmi freamătă încă — ecou întârziat — nerăbdarea mulțimii, care se traducea în schimb de vorbe repezi, pe apucate, și în sforțările fiecăruia de a se șurda mai înainte, cât mai aproape de tribună. Incremenirea în liniște a celui de pe tribună și curiozitatea de a auzi ceeace va spune iată că strunește însă, mai repede de cât s'ar fi crezut, toată vânzoleala, tot clocotul înfundat al mulțimii, până la periferii. Și aud — mișcat și azi — cum, de-odată, peste capetele mulțimii masate în juru-i până la mari distanțe, Vasile Goldiș porni să-și tălăzuească sufletul — și cu al său pe al nostru — când revoltat de amintiri prea dureroase din paginile unui trecut prea vitreg, când încălzit de pilduitoarea lui putere de rezistență și perseverență în credința străbună, când înviorat de încredere nezdruncinată în vitalitatea și viitorul neamului care, cu sufletul adânc ancorat în biserica-i strămoșească — fostă mereu scut al limbii și naționalității lui — își va găsi odată, totuși, răsplata în biruința dreptății sale — ori o vreau ori n'o vreau cei care nu ne-o puteau ierta că ne înălțăm rugile în altă limbă decât a lor către Stăpânitorul-a-toate.

Nu voi uita niciodată tabloul înălțător din acea seară târzie de Cireșar, în reflexul celor 200 de becuri de hârtie colorată cu miile de capete descoperite, crescute par'că toate cu câte-o schioapă sub impresia cuvântării întremătoare de suflet a profesorului Goldiș, nici erupțiunea uralelor care, răsrânte de bătrânele ziduri din jur, răscoliră ecourile adormite ale îngânduratei Tâmpa.

Imi radia încă fața de bucurie și mândrie națională.

— mai ales că erau și mulți străini de neamul nostru care asistau la această impresionantă manifestație — când un prieten, — ironia'mpelițată — întinzându-mi mâna, începu să declame patetic :

— Iată că mila lui D-zeu ne-a învrednicit...

— Iar ai găsit vr'un nod în papură, Mefisto ? — eu către el.

— Nu, decât mă gândiam: cât de ușor se putea transforma solemnul în ridicol.

— Nu'nțeleg. Ce te'ndreptățește la această constatare mai ales astă seară ?

— Nimic. Dar asta mulțumită unui elev.

— Vorbești în dodii.

— Pentru tine. Altfel, observai de când ți-am întins mâna de ce e vorba.

Ridicai din umeri ca'n fața unei enigme.

— După cum văd, ți-a trecut la pensie spiritul de observație. Ziceam: „Iată că mila lui D-zeu ne-a învrednicit“...

— Ei da, e începutul unei fraze din vorbirea lui Goldiș.

— E și nu e.

— Cum e și nu e?

— Așa că începutul acesta de frază nu e *tocmai* cum l-a spus Goldiș. El a spus: „Iată mila lui D-zeu ne-a învrednicit“...

— Reeditezi povestea cu cocoșu roșu?...

— Așa-ți pare? Nu bagi de seamă nici acum la ce s'ar fi expus și ce s'ar fi ales din toată seriozitatea solemnității, dacă Goldiș, cu brațul drept întins spre fereastra în care stetea mitropolitul, ar fi rostit cum era ha-ha să rostească: „*Iată că mila* lui D-zeu ne-a învrednicit“...

— O bată-te să te bată!... (Abia acum înțelegeam rostul repetării acestui început de frază). De unde știi că aceasta a fost forma inițială a începutului de frază?

— Dela elevul căruia-i dăduse vorbirea spre copiare cu câteva zile mai înainte și care, spre norocul lui...

— Și-al nostru! — adaug eu.

— Și-al nostru, firește,... i-a atras atenția asupra acestui „lapsus“

— Și ce-a zis Goldiș?

— Ce să zică? A răs cu poftă, adăogând: Ei vezi că și profesorul poate învăța uneori dela elevii săi?... Mulțumesc.

Fiindcă Goldiș nu era dintre dascălii care să se considere *noli me tangere*.

Și iată așa, prin eliminarea unei păcătoase conjuncții, a salvat elevul din cl. VI Vas. Glăjariu pe profesorul său Vasile Goldiș dela o mare „*gafă*“. — A și făcut Goldiș multă vreme haz de mica buturugă care putea să răstoarne carul mare.

Și cum o amintire aduce pe alta, iată că pe același Goldiș îl revăd — cu alt prilej — cetind levitele celor care se credeau stăpâni eterni ai acestor plaiuri, îndrituiți a proceda, față de cei de altă limbă, conform principiului *sic volo, sic jubeo*. De astă-dată, nu-l revăd sub cerul liber, ci în Casa Sfatului, unde, ca membru al „congregației comitatense”, avea să susțină interesele conaționalilor săi. Sala, nu prea mare, ticsită de lume. Mulți Români. Mai mulți ca altă dată. Se svonise că va vorbi Goldiș. Și svonul n’a fost neîntemeiat. La un moment dat, Goldiș cere în adevăr cuvântul. Într-aga sală, front spre el. Și avea de ce. Săgețile profesorului român se înfingeau adânc printre solzii platoșei adversarului, în punctele lui vulnerabile. Cât timp n’a fost însă întrerupt, Goldiș a rămas înmănușat. Dar, la afirmația lui că e o rușine ca în veacul al XX-lea să mai fii un neam de peste trei milioane de suflete despoiat nu numai de drepturi naționale dar chiar de cele cetățenești — cum e ținut neamul românesc din Ardeal — l-a pus păcatele pe un mustăcios de Ungur să-l întrerupă:

— Mă miră nespus această afirmație, mai ales din partea unui profesor de istorie, care ar trebui să știe că nici un alt stat n’a acordat naționalităților drepturi în măsura în care li le-a acordat statul maghiar prin „legea de naționalități”.

— Dumneata cunoști legea de naționalități? întrebă Goldiș, fixându-și întrerupătorul.

— Asta să-mi dai voie să te întreb eu! — răspunse acesta.

— Ți-aș putea-o recita pedearost, domnule; dar nu voi face-o, ca să nu fiu bănuir că reproduc fals textul legii. Voiu citi deci.

Și deschizând volumul pe care-l avea înainte-i, începu să citească, dovedind că, în realitate, aproape nimic nu se respectă din dispozițiunile legii.

— Nisip în ochii Europei! — exclamă în urmă. Cea mai mare șarlatanie politică...

— Reprezentanții „ideii de stat unitar maghiar” țâșniră ca mușcați:

— La ordine!

Președintele — un conte scrobit, solemn, cu fața lungită de aiere aristocratice — agită clopoțelul chemându-l la ordine dar trudindu-se totuși să rămână calm. Frământatul măselelor și pulsul accelerat din tâmpile destăinuiau însă, cu tot calmul aparent, că adâncul a dat în clocot.

Dar Goldiș nu era omul care să se lase intimidat. El continuă: — Numai la un popor care a putut da naștere zicalei : *Nesze*) semmit, fogd meg jól!* (lat-o nimica, prinde-o bine) s'a putut concepe o astfel de lege, care în realitate nu e decât traducerea în faptă a acestui dicton, necunoscut nici unui alt popor de pe suprafața pământului.

Sfârșitul? Fețe'mbujorate și ochi aprinși: la reprezentanții elementului „alcătuitor de stat“, de indignare, — la ai noștri, de-o nestăpânibilă satisfacție.

S. Tamba

*) Corespunde expresiei populare românești : *na!*

Dări de seamă

Cărți și broșuri

Ioan Moga: *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul sec. XVII.* Cluj, Cartea Românească 1933, în — 8°, IV — 240 p. (Biblioteca Institutului de Istorie Națională, III).

Lucrarea d-lui Moga, susținută ca teză de doctorat la Facultatea de Litere din Cluj, e o serioasă și cât se poate de minuțios muncită contribuție la istoria evenimentelor politice din Principatele Române, și mai ales din Moldova, la sfârșitul secolului al XVII-lea. Pe baza materialului documentar inedit, găsit de d-sa în Arhiva și Biblioteca Vaticanului — d-sa a stat la Roma 2 ani, ca membru al Școalei Române de acolo — și cu ajutorul unor studii și documente publicate (Iorga, Studii și Documente vol. IX și XI și Hurmuzaki, mai ales vol. XVI) ne prezintă frământările politice din Țările Române sub un aspect *nou*: acela al politicii externe, reflectându-se toate schimbările de Domni și nesfârșitele războaie de pe pământul mai ales al Moldovei, în lumina aceasta nouă.

Cum documentele găsite de d-sa la Vatican sunt în mare parte scrisori ale nunțiilor papali la Varșovia, orientarea politică a Țărilor Române, între anii 1672—1696, e privită, mai ales, prin prisma politicii externe a Polonilor. Totuși evenimentele sunt încadrate, acolo unde se simțea nevoia, și în complexul politicii generale sud-est europene din acest timp, când începură a se ciocni, la hotarele Principatelor Române, interesele a patru mari puteri: Turcia, Austria lui Leopold I, Polonia lui Ioan Sobieski și mai târziu Rusia lui Petru cel Mare.

Autorul și-a împărțit lucrarea în două părți. Partea întâi, pentru anii 1672—1676, cuprinde războaiele izolate ale Polonilor cu Turcii dela căderea Cameniței până la pacea dela Zurawna, timp în care conflictul turco-polon rămâne izolat în Răsăritul Europei, iar unirea armelor creștine împotriva Otomanilor e încă în faza negocierilor vagi. Partea a doua, pentru anii 1679—1696, cuprinde perioada dominată de realizarea treptată a Ligei Sfinte și a ofensivei generale creștine împotriva Turcilor, timp în care Principatele Române ajung obiectivul rivalității polono-austriace, până la moartea lui Ioan Sobieski.

În acest cadru larg, urmărind orientarea politică a Domnilor Moldovei, d-l Moga scoate în evidență, într-o măsură pe cât posibil nouă, felul în care Voevozii au căutat să-și asigure stabilitatea domniei, fie prin atitudini precaute, fie prin trecere de o parte

sau de alta a puterilor în luptă, autorul stabilind o serie de amănunte și completând pe cele cunoscute până acum.

Acestea sunt, pentru partea întâi a lucrării (1672—1676), următoarele :

1. Negocierile răsculaților Durac și Hâncu, sprijiniți de Hanenco, căpetenia Cazacilor, cu Regele polon Mihail Wisznowiecki și rezultatul lor.

2. Dușmănia lui Gheorghe Duca față de Doroșenco, Hatmanul Cazacilor, instigatorul războiului turco-polon din 1672 și atitudinea precaută și împăciuitoare a Domnului față de Poloni.

3. În legătură cu acțiunea diplomatică din 1673 a lui Ștefan Petriceicu Vodă în favoarea creștinilor se precizează scrisorile acestuia către nunțul Ranucci, amănunte asupra misiunii lui Parchevich la Varșovia și soarta acestor negocieri. Stăruințele Domnului moldovean să determine intrarea armatelor polone în Moldova.

4. Amănuntele victoriei creștine dela Hotin și felul cum a fost apreciat de cercurile pontificale din Varșovia sprijinul dat de Petriceicu Vodă Polonilor.

5. Rolul lui Miron Costin în negocierile lui Sobieski cu Vizirul, pentru a obține ajutorul Porții în câștigarea tronului Poloniei pe seama lui Sobieski, precizându-se că Logofătul Miron Costin a făcut două călătorii în Polonia nu numai una, cât știe dl. P. P. Panaitescu *).

6. Amănunte noi în legătură cu mijlocirea păcii turco-polone dela Zurawna de către Voevozii Dumitrașcu Cantacuzino și Gheorghe Duca.

7. Ridicarea lui Ștefan Petriceicu la rangul de cavaler polon în Martie 1677.

În partea a doua a lucrării (1679—1696) :

1. Se evidențiază pentru prima oară, pe cât știm, politica oportunistă a lui Gheorghe Duca la sfârșitul anului 1679 și în 1680—81, când, în fața negocierilor ce se duceau de puterile creștine pentru realizarea Ligei Sfinte, Domnul Moldovei dă repeșite asigurări Polonilor că-i va sprijini împotriva Turcilor, chemându-i stăruitor în Moldova. Concomitent însă face servicii Turcilor, mijlocind pacea turco-rusească de la Radzim (1681), din care Duca Vodă știe să profite, obținând dela Poartă hătmănia Ucrainei, ca o lichidare a rivalității turco-polone și rusești în aceste părți. Se precizează și felul cum vedeau Polonii această neașteptată întorsătură. •

2. Se scoate în relief, că expediția polono-cazacă din 1684 în Bugeac și Moldova făcea parte integrantă din ofensiva Ligei

*) Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Gr. Ureche și Miron Costin. București, 1925, p. 113.

Sfinte împotriva Turcilor. Se dau amănunte bogate asupra pregătirii acestei campanii prin nunțul Pallavicini și Ștefan Petriceicu, precum și precizarea fazelor prin care a trecut expediția, cu amănunte asupra situației în care se găsea Ștefan Petriceicu în timpul și după eșuarea campaniei.

3. După noul insucces al armelor polone, în toamna anului 1684, se arată îngrijorarea Polonilor pentru atitudinea ce o va lua Șerban Cantacuzino, care se îndreaptă către imperiali și se dau amănunte asupra conflictului acut izbucnit între Sobieski și Leopold I pentru suzeranitatea provinciilor dunărene.

4. Atitudinea lui Constantin Cantemir în preajma luptei dela Boian, câteva amănunte noi privitoare la fazele luptei și participării Domnului moldovean la ea, precum și pornirea Polonilor împotriva lui Cantemir, după terminarea expediției.

5. Reînceperea negocierilor polone cu Constantin Cantemir, în preajma campaniei din 1686, se completează și se confirmă informațiile lui Dimitrie Cantemir *) privitor la atitudinea Domnului în timpul expediției și corespondența lui cu Sobieski. Nădejile legate de către Rege de această expediție și eșuarea ei.

6. Reluarea negocierilor polone cu Cantemir în 1687, cari merg până în preajma încheierii unui act de închinare și alianță, zădărnicit în cele din urmă de incursiunile podgiazurilor polone. Reluarea acestor negocieri de către Cantemir în toamna aceluiași an, când izbucni revolta la Constantinopol, ofertele de ajutor militar ale Domnului moldovean și spulberarea acestor tratative de insuccesul suferit de Poloni la Nistru în 1688.

7. Înăsprirea rivalității polono-austriace pentru Muntenia.

8. În cadrul negocierilor de pace ale creștinilor cu Turcii și în mijlocul încordatelor rivalități între Sobieski și împăratul Leopold, se precizează treptata așezare a Polonilor în Nordul Moldovei prin expedițiile dela 1690 și 1691, cu amănunte inedite în legătură cu cucerirea Cetății Neamțului. Tot noi sunt amănuntele în legătură cu luptele lui Constantin Cantemir pentru alungarea garnizoanelor polone din cetățile moldovenești.

9. Eșuarea negocierilor de pace dintre Poloni și Turci și menținerea stăpânirii leșești în Nordul Moldovei, până la moartea Regelui Ioan Sobieski.

10. Lucrarea se termină cu Pacea dela Carlowitz, care a pus capăt frământărilor polone de peste 27 de ani pentru stăpânirea Ucrainei și Moldovei. Polonia înfrântă în tendințele ei de expan-

*) Viața lui Constantin Vodă Cantemir, ed. N. Iorga, București, 1925 p 56 - 60.

siune spre Sud, prin această pace fu scoasă din rândul puterilor concurente pentru stăpânirea provinciilor dunărene. Locul ei îl va lua Rusia, care va reuși să-și imprime în secolele XVIII și XIX un rol covârșitor în rezolvarea chestiunii orientale.

Cadrul larg în care sunt tratate evenimentele de mai sus, stăpânirea unui bogat material inedit sau tipărit, publicat în diferite limbi, precum și stilul sobru, care e un merit deosebit, mai ales la un istoric tânăr, ne fac să credem într-o serioasă pregătire a autorului, dela care istoriografia noastră poate aștepta multe și temeinice lucrări.

Cluj, 15 Iunie 1934.

Ioachim Crăciun

*

Liga Culturală, Secția Brașov: **Știință și Filosofie Contemporană**. *Contribuție Românească* — Trei conferințe ale D-lor Profesori Universitari 1). **S. Mehedinți**. *Contribuția Românească la Geografia contemporană*. —

2). **N. Drăgan**: *Vechimea și răspândirea Românilor pe baza toponimiei și a onomasticeii*.

3). **P. Sergescu**: *Matematica la Români*.

Vălenii de Munte 1934. Așezământul Tipografic „Datina Românească”, 126 pagini, prețul 25 Lei.

A fost o fericită idee a Ligei Culturale din Brașov, de a reuni în volum conferințele care s’au ținut în anul trecut aci de reprezentatii de frunte ai științelor respective; se dă astfel prilej publicului care a audiat aceste conferințe să recitească și să aprofundeze problemele pentru care i-a fost trezit interesul, iar celuilalt, căruia din cauza diferitelor împrejurări nu i-a fost posibil să le asculte, să repare această pierdere prin citirea lor în acest prim volum, care sperăm că va fi în curând urmat de celelalte, între care așteptăm cu deosebit interes conferința d-lui profesor Ștefănescu Goangă asupra contribuției românești la psihologia contemporană. Dealtfel, ne place să vedem în aceste conferințe o anticipare a Universității Populare pe care Brașovul și-o datorează ca o dovadă de continuitate a intensei vieți culturale românești care în trecut a pulsant între zidurile acestei cetăți și ca justificare pe tărâm*spiritual pentru rolul pe care acest oraș îl revendică în cadrul statului întregit.

Conferința d-lui profesor Drăgan despre vechimea și răspândirea Românilor este un rezumat competent al operii capitale pe care autorul a publicat-o în anul trecut, în ediția Academiei

Române, sub titlul „Românii în veacurile IX — XIV pe baza toponimiei și a onomasticej.”

Prin această operă de adevărat mucenic al științei, autorul reînvie glorioasa tradiție istorico-filologică cu care Ardealul a îmbogățit patrimoniul culturii românești, stabilind în mod neîndoelnic, cu tot aparatul științific modern, adevărul presimțit de marii săi înaintași dela începutul secolului trecut, al preexistenței unei populații românești înaintea tuturor celorlalte popoare care se află astăzi în cuprinsul acestui Ardeal mult contestat.

Lucrarea d-sale are caracterul unei adevărate opere naționale, care încununează străduințele unui lung șir de învățați ardeleni și constituie cel mai prețios dar prin care știința românească din Ardealul desrobii a înțeles să-și manifeste recunoștința față de neamul care a reușit să-i dea libertatea de cercetare și de manifestare și cel mai competent răspuns acelor care încearcă să-și întemeieze, în fața lumii civilizate, dorințele nejustificate asupra unui patrimoniu ce nu li se cuvine, pe aserțiunea unei imaginare inferiorități culturale a neamului românesc. — Lucrarea aceasta a fost supusă unei critici competente din partea celor mai autorizați învățați, așa încât ne revine numai misiunea de a arăta concluziunile pe care autorul, în baza studiilor sale intense și documentate, le-a expus în mod rezumativ în cadrul acestei conferințe.

Stabilind în baza isvoarelor contemporane, cronici și documente, numele de locuri și de persoane care au o înfățișare românească, autorul evidențiază existența unei populații românești în acele locuri și, procedând cu toată precauțiunea pe care disciplina filologică i-o impune, reușește să constate „că au existat odinioară Români pe unde astăzi nu mai sunt; pe unde abia se bănuia, ori nici nu se bănuia că au existat vreodată și într'un timp foarte vechiu, de câteva ori aproape de epoca de formare a poporului român”.

Concluzia cercetărilor e că „Românii au fost găsiți de Unguri la venirea lor atât în Panonia, cât și în Banat, Zarand, Bihor și Ardeal, ba poate chiar și în Carpații nord-vestici și nord-estici, cu locuințe statornice”. De o imigrație a Românilor în sec. XIII nu poate fi vorba, „se poate vorbi cel mult de încheierea marelui expansiuni românești în acest secol; în consecință putem afirma că poporul român s'a format pe teritoriul compus din Moesia Superioară, Moesia Inferioară, Dacia și Panonia, adică în Jugoslavia, Sud-Vestul Bulgariei, Bulgaria dintre Dunăre și Balcani, Dobrogea, Oltenia, partea de lângă Dunăre a Munteniei, Moldovei și Basarabiei, Transilvania, Banat și provincia Sirmium, retrăgându-se cu timpul, în urma părăsirii Daciei, Panoniei și a teritoriilor dela nordul Dunării de Romani în sec. III și IV, în Moesiile sud-dunărene, până

când presiunea slavă, începând cu secolul VI—VII l-a silit din nou să emigreze, și anume în două mari direcții de expansiune: spre Panonia, iar de aici spre Nord-Est, până în Valahia moravă, Silezia, Galiția și mai departe spre Maramurăș și Moldova; a doua dinspre Munții Banatului și Oltenia, deoparte spre Munții Apuseni și din aceștia pe Valea Tisei în sus spre Nord de altă parte, pe coama Carpaților, mai întâi spre Est, apoi spre Nord-Vest și pe Câmpia Ardealului“. Iar dacă, „unii din ei s'au putut găsi în Carpații Nordici, chiar la venirea Ungurilor, la sfârșitul sec. IX ori și mai înainte“, este evident că Românii din Panonia, Oltenia, Banat, Munții Apuseni și Ardeal „nu pot fi mai noi decât cei din Carpații nordici“, cari sunt mai depărtați de centrul de expansiune din Moesia.

A doua conferință e a d-lui profesor Mehedinți, care într-o luminoasă expunere, după ce amintește contribuția românească în domeniul geografiei regionale, prin activitatea Institutului Cartografic al Armatei, al Institutului Geologic și al Institutului Meteorologic, expune rezultatele operii sale capitale „Terra“, prima contribuție românească la studiul geografiei generale, care a reușit, față de subiectivismul descrierilor geografice, să dea idei directive „atât pentru cercetarea, cât și pentru descrierea planetei“, în conformitate cu natura obiectului însuși, stabilind următoarele norme izvorâte din constatarea faptelor generale: observând că materia planetei s'a diferențiat în mai multe învelișuri concentrice și că atât în privința formei, cât și a compoziției și mișcării, complexitatea crește dela periferie spre sâmbure, a fixat acest fenomen în legea eterogenității progresive și, în concordanță cu aceasta, văzând că „nici un înveliș nu poate fi înțeles, până ce nu au fost cercetate și cunoscute în prealabil învelișurile superioare“, „Legea subordonării cauzale descendente, dela atmosferă, învelișul cel mai simplu, la biosferă, învelișul cel mai complex“, așa încât „structura operelor de geografie este impusă de însăși corelația și subordonarea cauzală a fenomenelor telurice“. Intemeindu-se pe aceste trei idei directive, autorul a reușit să fixeze obiectul, atât da controversat, al geografiei ca știință, definind-o ca „știința care descrie relațiile (statice și dinamice) dintre cele patru învelișuri“ adică „dintre masele în care s'a diferențiat materia celor patru învelișuri planetare“. Totdeodată, văzând inconsecvența care domnește în operele geografice și în tratarea fiecărui înveliș în parte, în scopul de a prezenta cunoștința fenomenelor „sub aspectul unui sistem natural“, adică „în ordinea pe care natura însăși le-a produs“, autorul a tratat și problema „categoriilor geografice“, stabilind precăderea categoriilor de spațiu „forma, dimensiunile și poziția“ urmate de „categoriile fizico-chimice, temperatură, densitate, compoziție și culoare“, ambele constituind „clasa categoriilor

statice“, față de „categoriile dinamice, direcția, intensitatea și ritmul“. — Însfârșit, complectând aceste rezultate și cu teoria „formulelor de convergență“ și a „centrelor de acțiune“, importante pentru stabilirea speciilor geografice, autorul încheie amintind capitolele pe care le-a tratat în domeniul etnografiei, cari nu constituie decât probleme parțiale din lucrarea generală pe care o pregătește, precum și lucrarea sa etnopedagogică, „Altă Creștere“.

Un plan cu totul diferit are a treia conferință a d-lui prof. P. Sergescu, care schițează un istoric al învățământului matematic la noi în legătură cu evoluția învățământului superior. Pornind dela constatarea că vom întâlni „multe manifestări științifice la noi în veacurile trecute“, care însă „n’au condus dezvoltarea al care ne-am fi așteptat“ din cauză că „până în veacul al XIX-lea învățământul în Academiile Domnești din Principate se făcea într-o limbă streină geniului latin al rasei noastre“, autorul începe cu menționarea știrilor anterioare veacului al XIX-lea; amintind Academia dela Cotnar a lui Despot-Vodă, între profesorii căreia se afla matematicianul Rheticus și de Academia lui Vasile Lupu cu celebrul profesor Teofil Corideleu, autorul relevă personalitatea Spătarului Nicolae Milescu și opera acestuia în limba slavonă, Aritmologion, „adevărată enciclopedie matematică“ precum și pe Ardeleanul Gavril Ivul, profesor la Viena, pentru a schița apoi importanța Stolnicului Constantin Cantacuzino, care a studiat la Padova și matematicile și din îndemnul căruia se întemeiază la 1678, în București, o Academie asemenea celor din Apus, ocrotită și de Domnitorul Constantin Brâncoveanu. (Un bursier al acestui Domn la Padova a fost și Hrisant Notara; unul dintre cei mai mari matematicieni ai Orientului“. Se trec apoi în revistă realizările din Moldova sub Duca Vodă, Nic. Mavrocordat etc. fixându-se că la sfârșitul secolului al XVIII-lea se fac și primele încercări de cărți românești de matematică prin Episcopul Amfilochie din Hotin și Matei Millo; iar în Ardeal prin G. Șincai, care publică în 1785 prima aritmetică româno-germană.

Sub Alexandru Ipsilanti, introducându-se în școalele domnești și studiul științelor naturii, învățământul matematic capătă un nou avânt. Urmează punerea în evidență a celor care au consolidat învățământul științific, românizându-l, a creării învățământului superior modern în România prin întemeierea Universităților din Iași și București, care dau un avânt nebănuit studiului matematicilor. Nu sunt uitate nici primele publicații periodice de știință exactă, nici activitatea profesorilor mai recenți, care, „crează atmosfera științifică în țară“.

O luminoasă descriere a organizării și creației în știința matematică la cele patru Universități românești încheie interesanta conferință.

Nu putem termina această dare de seamă, care a depășit cadrul ce ni l-am fixat, din cauza abundenței și importanței de material, fără un cuvânt de caldă recunoștință pentru inițiatorii și organizatorii acestei remarcabile opere de cultură, îndeplinită în acest oraș cu toată abnegația și discreția caracteristică a adevăraților intelectuali. Însemnătatea însă a acestui ciclu de conferințe în epoca în care trăim, nu poate fi mai bine caracterizată decât prin următoarele considerațiuni, cu care dl. profesor Sergescu și-a început expunerea:

„Trăim într'o epocă de criză generală, datorită crizei morale ce s'a înstăpânit după războiul de întregire. Suflă un vânt de materialism acut, care face să se pună în umbră toate preocupările sufletești“. „Numai elementul sufletesc dă continuitate operei înfăptuite, face legătura între toate generațiile ce se succed pe pământ și pune în adevărată valoare rostul vieții omenești. Am nesocotit această lege immanentă și am fost pedepsiți cu desamăgirea, creatoarea mizeriei morale și, de aici, a haosului și întunericiului în care ne zbatem. La noi în țară, acest haos e mărit de slaba organizare anterioară a societății românești. Totdeauna am fost puțin respectuoși față pe tradiție. Or, numai tradiția ne poate fi un fir conducător ca să ieșim la lumină. Experiențele grăbite, și docte, în orice domeniu, sunt periculoase, dacă nu se altoesc pe firea specific națională. Afară de asta, tradiția ne leagă cu trecutul și ne dă astfel forța pe care generația noastră izolată n'o poate avea, ca să primească cu încredere răul și să lupte cu el“.

Sunt gânduri care, prin faptul că sunt venite din partea unui reprezentant al științelor pozitive, matematice, capătă un relief deosebit și merită să fie adânc întipărite în conștiința tuturor, mai ales a celor care se cred îndreptățiți a-și asuma un rol de conducere, în orice domeniu.

C. S.

*

Mihail Lungianu: „*Povești*“ Cultura Românească S. A. R. București 1934.

Volumul de „*Povești*“ al d-lui Mihail Lungianu, cu omisiuni și adăugiri, vede pentru a treia oară lumina zilei. O serie din aceste povești au apărut pentru întâiași dată în volumul „*Însăilări*“, în anul 1915, apoi au fost retipărite în ediția din 1923.

În volumul de față figurează și un număr de povești inedite.

Inspiraate de vechi și trainice credințe, reprezentând elementele cele mai caracteristice ale imaginației nestăvilite a poporului nostru, poveștile d-lui Lungianu ocupă un loc de cinste

în seria culegerilor noastre de folclor. Personagiile din aceste povești sunt autentice, atmosfera și cadrul poartă peceta sensibilității și gândirii specifice a poporului nostru.

Autorul, un profund cunoscător al valorii acestui capital de folclor, cu pricepere și talent a știut să înlăture ori-ce influență străină și să redea caracterul adevărat al acestor povești. Chiar și cele două povești „Mierloiul, câinele și măgarul” și „Doamne ești nedrept” datorite imaginației autorului, cu un vădit ascuțiș social, se încadrează în atmosfera volumului.

Triumful adevărului, răsplata bunătății și a credinței, atotputernicia înțelepciunii, întreaga filosofie a poporului, rod al unei îndelungate experiențe, se desprinde din aceste lucrări. Personagiile mitologiei noastre, a căror origine se pierde în întunerecul vremilor, încă figurează în acest volum. Unele de proveniență păgână, ca povestea cu apariția cailor lui „Sân Toader”, altele resturi ale vechilor erezii bogomilice păstrate în duelul dintre Dumnezeu și Diavol.

Culese în mod nemijlocit din gura poporului, ele prezintă peripeții caracteristice, cunoscute și din alte culegeri

Dl. Lungianu în prefața celei de a doua ediții menționează unele asemănări între poveștile d-sale și elemente din Ispirescu, Slavici, Creangă, explicând aceste coincidențe.

Cred că aceste coincidențe nu scad cu nimic valoarea unei povestiri, acolo unde se poate dovedi absența unei influențe cărturărești, deoarece motivele acestea populare, mergând din gură în gură, au devenit un bun comun al tuturor.

Opera d-lui Lungianu mai cuprinde și alte elemente, cunoscute din lucrări anterioare. Astfel episodul din „Porcul vrăjit” — în care fata de împărat svârle în foc pielea de porc pe care o purta ziua soful ei, complicând astfel ursita, — îl întâlnim sub o altă variantă în „Vizor Craiul Șerpilor” de Ion Pop Reteganul. Apoi demonstrarea nevinovăției prin lingurița care era ascunsă în cisma bărbatului din „Ștrigoiul”, se găsește și în „Fata părintelui Ispravă” de d-na Smara. Și exemplele acestea sunt nenumărate.

Volumul se încheie cu un glossar, foarte util, care cuprinde toate particularitățile dialectale, specificându-se regiunea unde au fost întâlnite aceste cuvinte și dându-li-se semnificația semantică.

*

Leon N. Tolstoi: „*Fericirea Casnică*”, roman, Cultura Românească S. A. R. București, în traducerea d-lui George B. Rareș.

Păcat că năzuința de-a tălmăci în românește operele literaturii universale, pe care o urmărește de multă vreme

institutul de editură „Cultura Românească” se lovește iarăși de superficialitatea traducătorului.

Pentru a se obține o traducere de valoare, se cer două condițiuni: respectarea originalului și o perfectă și subtilă înțelegere a limbii în care se traduce.

Ei bine, pentru ca să demonstrez neîndeplinirea celei dintr-ai condiții, ar fi nevoie de un vast studiu comparat al textelor. Numai așa s'ar putea arăta în toată complexitatea ei nerespectarea originalului, care dă uneori traducerii un sens inedit și greșit.

Este semnificativă în această privință construcția lui „dacă” urmat de imperfect, construcție proprie limbii franceze, greșit tradusă în românește, care ne demonstrează cu prisosință că traducătorul n'a utilizat originalul, ci o versiune franceză, fără să menționeze acest fapt.

E mult mai evidentă însă schinuirea limbii românești, pe care o face dl. Rareș, fără nici o milă.

Și de data aceasta, cartea este scrisă într-o limbă imposibilă din toate punctele de vedere: estetic, lexic, semantic, sintactic, morfologic. Vocabularul traducătorului e extrem de redus, întrebuițând cuvinte și construcții improprii, ba uneori improvizază cuvinte ca d. e. „atrilura” (pg. 15). Arhaisme, cuvintele învechite, de mult scoase din uz, stau cot la cot cu neologismele cele mai recente și dau limbii un aspect bizar (astfel întrebuițază în mod consecvent verbul a „firitisi”).

Înțelesul mai adânc al frazei îi lipsește și, adeseori, propozițiunile exprimă un înțeles contrar celui voit: „pentru fiecare din noi, o atare nebunie era admisibilă și nu vedeam nimic firesc în asta” (pg. 35). „N'aveam nici un cuvânt să ne amănăm căsătoria. Mai mult încă, eram departe de a o dori.” (pg. 46).

Și apoi repetatele greșeli gramaticale: neacordarea predicatului cu subiectul, greșita întrebuițare a timpurilor, îndeosebi confuziunea imperfectului cu perfectul simplu, confuziune dăunătoare înțelesului și în același timp frumuseții de exprimare.

Mai amintesc nenumăratele erori de tipar. — În fața acestor greșeli grosolane, unele datorite neglijenței, altele unei cunoașteri insuficiente a limbii românești, cred că este timpul să luăm o atitudine hotărâtă.

Capitalul cel mai specific al unui popor este limba sa. Ea se plămădește odată cu ființa lui etnică și sufletească. Ea este oglinda cea mai sensibilă a tuturor oscilațiunilor, tuturor influențelor, a nenumăratelor transformări prin cari trece un popor. În limbă se imprimă trecutul și se păstrează dincolo de marginile istoriei.

Și dacă noi permitem astăzi, ca limba românească să devină instrumentul de exprimare al unei sensibilități străine, dacă rămânem nepăsători la distrugerea celui mai scump avut al nostru, mâine această limbă nu va mai fi expresiunea nemijlocită a sufletului românesc.

De aceea cred că cea dintâi datorie a instituțiilor de cultură națională este să pună capăt acestor fenomene periculoase și să instituie o serioasă cenzură a traducerilor.

De abia atunci va avea parte și marele public cetitor românesc de frumusețea operii lui Leon N. Tolstoi.

V. Branisce-Căliman

*

Dumitru Cristian Amzăr: *Ce însemnează a învăța filozofie.* Incercare de tâlcuire filozofică. (Extras din „Convorbiri Literare” No. 4—1934. București 1934 „Imprimeria Națională” 15 pag.)

Broșura d-lui Amzăr, deși de proporții reduse, este interesantă și depășește sfera restrânsă a discuțiilor de specialitate prin felul cum încearcă să definească noțiunea de a învăța și prin concluziunile care decurg din această definiție, care mai ales astăzi, când împrejurări dureroase au impus societății românești datoria de a reexamina sistemul și organizația învățământului, dobândesc o însemnătate deosebită.

Într'adevăr, definind învățătura ca „o nouă descoperire” a unui lucru, adică „împărtășirea din firea celor învățate printr'o sfortare de gândire proprie”, spre deosebire de simpla luare la cunoștință, adică „învățare pe din afară”, autorul atinge un punct nevralgic al învățământului dela noi, căruia i s'a dat prea puțină atențiune în toate discuțiunile ce au avut loc în legătură cu reformele de învățământ. Însă, învățământul astfel înțeles, ca un mijloc spre unitate prin îndrumare spre o „sfortare” proprie, „continuă și organizată”, adică spre o muncă spirituală care să cucerească printr'o elaborare sufletească personală, obiectivele de cunoaștere ca elemente constitutive ale propriei individualități, este de fapt și permisă indispensabilă pentru deslegarea celor două probleme fundamentale care preocupă intelectualitatea românească, aceea a înfăptuirii unei civilizații originale și aceea a rostului generației de astăzi; se pare că și autorul a simțit acest lucru, atunci când îndreptându-și privirile spre Eminescu, a găsit necesar să reproducă următorul pasaj dintr'un articol al marelui nostru gânditor: „Civilizația omenească se începe oarecum din nou și din fundament cu orice generație nouă, care, dacă nu e silită a repeta anevoiașele cercetări făcute de părinți, totuși trebuie să-și câștige prin propria memorie și judecată cunoștințele lor”.

Revenind însă la obiectivele pe care și le-a fixat autorul, după ce am văzut ce înțeles a dat noțiunii de a învăța, nu mai putem găsi îndreptățită deosebirea pe care vrea s'o vadă între învățatură și deprindere, exprimate prin următoarele două formulări cu nuanță antitetică, „științele se învață, iar îndeletnicirile se deprind“, sau „omul învață să știe și deprinde să facă“, deoarece scopul suprem al învățământului rămâne tot fapta, adică creația în domeniul științific, iar calea urmată pentru atingerea acestui scop este tot aceea a deprinderii, orice știință fiind în același timp și o îndeletnicire, în domeniul spiritual bineînțeles.

Așa încât nici întrebarea izvorită din această presupusă deosebire, „este filosofia o știință care să poată fi învățată sau o îndeletnicire care trebuie deprinsă“, în felul cum e pusă, nu credem să contribuie la definirea particularității învățământului filosofic, învățământul adevărat al oricărei științe fiind în primul rând o problemă de metodă, adică de deprindere spirituală.

Prin aceasta nu înțelegem însă să împietăm asupra întrebării mult discutate dacă filosofia este o știință sau nu; dorim numai să evidențiem că nu caracterul deprinderii este acela care deosebește filosofia de celelalte științe. Iar afirmația, că „nu există o știință a filozofiei ca sistem de cunoștințe științifice probate și adevărate, ci mai multe filosofii personal gândite și trăite de făuritorii lor“ este justă, necesită însă oarecari restricțiuni; este adevărat că filosofia nu dispune de un sistem de cunoștințe științifice probate, dispune însă de un sistem de probleme fundamentale, care se impun tuturor gânditorilor filosofici, așa încât și filosofia are o unitate sistematică.

Elementul personal este hotărîtor în filosofie, nu este totuși străin nici celorlalte științe, mai ales celor așa zise sufletești, deosebirea în această privință nefiind esențială, ci numai graduală. Din această cauză și autorul se vede silit, în concluziunile concrete pe care le face pentru studiul filosofic, oricât ar da întâietate cercetărilor proprii, să propună și interpretări din marii filosofi, interpretări care n'ar avea decât o însemnătate cu totul secundară și n'ar fi de prea mare folos „cunoașterii filosofice“ proprii, dacă n'ar exista acea unitate sistematică care, fiind cuprinsă în toate sistemele filosofice, fie ele cât de individuale, servește la verificarea încercărilor personale de filosofare, prin confruntarea cu formulările găsite de cele mai adânci spirite omenești, ferind astfel aceste încercări personale de a deveni simple exerciții de gimnastică cerebrală sau de retorică.

Prin obiecțiunile făcute, n'am putut să relev decât o parte din problemele pe care broșura concentrată a d-lui Amzăr reușește să le pună în discuție.

Pentru a arăta însă valoarea acestei lucrări nu pot decât să reproduc cuvintele de încheiere ale autorului, care se pot tot așa de bine aplica și la învățământul celorlalte științe, al celor literar-istorice în deosebi:

„Dar dacă școala ca așezământ de învățare și deprindere *dela altul* însă prin efortare de gândire și muncă *proprie*, nu poate face pe unii decât să *știe* filosofie, iar pe cei înzestrați cu duhul filosofic să-i ajute a-și îndeplini rânduiala cu care au venit pe lume, ea poate înrădăcina însă, pe calea deprinderii, în sufletul fiecăruia duhul *ținutei filosofice* care să-l facă să țină seamă în faptele și purtările lui de om, că nu *trăește* singur ci înlăuntrul unui *întreg social și istoric*, într'o *pólis* care-i pretinde o purtare în adevăr *politicoasă*, fleghe în înțelesul acesta filosofic al politeței din care trebuie să-și tragă întemeierea și îndreptățirea orice formă de bună cuviință; iar ca *cercetător*, să-l facă a înțelege lucrurile în perspectiva largă și cuprinzătoare a întregului lor“. —

C. S.

*

Dr. George Făcăoaru, profesor, *Șomajul în România*. București 1932. 80 pp. L. 20. —

E un studiu asupra condițiunilor sociale politice și economice ale șomajului în țara noastră. Plin de interes ne par paginile în cari sunt analizate împrejurările politice condiționante ale dezechilibrului economic național și în cari se poate vedea locul important, atât negativ cât și pozitiv. (pentru noi negativ) al factorului politic în desfășurarea vieții economice a societății. Lucrarea se încheie cu discuțiunea soluțiunilor de adus problemei șomajului și a acelora pe cari le implică asistența socială. E o încercare reală de înțelegere și de explicare a faptului economic în complexul nostru social. Informația bogată.

*

Primim „*Primul buletin al grupării intelectuale Thesis din Sibiu*“ 1932—1933. E o dare de seamă bogată a activității cenaclului literar și critic sibian (singurul, credem, în Ardeal) din cel mai june anotimp al său. El grupează o seamă dintre activii tinerii (și, poate, mai puțin tineri) intelectuali din vechiul centru de cultură transilvănean. Numim pe d-na Ecaterina Săndulescu, d-nii Pimen Constantinescu, Alexandru Dima, Iulian Dumitriu, Licu Popescu, profesori, Dr. Popescu-Sibiu, Dr. Horia P. Petrescu, Em. Cioran, ș. a. Prezentarea Buletinului o face dl. Dima. Avem aci exemplul unei munci pline de îndemnuri, isvorită din

gândul ridicării valorilor provinciale și din acela, îndeosebi, al regionalismului creator, — gânduri cari ne sunt prețioase și asupra cărora vom reveni.

I.

*

Al. Dima: *Motive hegeliene în scrisul eminescian*. O broșură, format 20—14 cm. de 16 pagini, Sibiu 1934. Lei 15.

Am crede că filosofia atât de raționalistă a lui Hegel n'ar fi în stare să influențeze o gândire pusă pe de-a'tregul în slujba poeziei, cum a fost a lui Eminescu. Și totuși, d. Al. Dima ne dovedește că poetul nostru a suferit, cel puțin în scrierile din preajma semestrelor de studenție dela Viena, influențele dialecticei lui Hegel.

Principalul punct de asemănare între Hegel și Eminescu ar fi admiterea din partea unuia ca și a celuilalt a unui proces rațional în lume, dincolo de gândirea individului.

O serie de comparații textuale ne documentează și asupra unor împrumuturi de ordin mai formal.

D. Al. Dima ne mai confirmă în publicația d-sale și prețiosul precept, că într'o scriere scurtă se poate spune mult.

Șt. I.

*

Biblioteca suceveană „Făt-Frumos“ nr. 3 ne aduce, în formatul ei minuscul, patru povești bucovinene (în total 30 pp.) Cetindu-le, îți dai seama de ce a pierdut folklorul bucovinean prin moartea, în floarea vârstei (23 ani), a culegătoarei acestor povești — prinse cu tot farmecul și frăgezimea lor populară — a Victoriei Grecu născ. Morariu: intelectuala pasionată, stăpână pe limbile franceză, engleză și germană, care ne-a lăsat și o serie de traduceri din ultimele două limbi.

O altă broșură (pp. 30) cu patru *povești* și câteva pagini de *cântece și chiuțuri* din Cernăuți — extrase din rev. „Făt-Frumos“ sub titlul „*Cernăuțul folkloric*“ — ne trimite d. Petru Iroaie, colecționarul lor. Aceeași grijă în redarea fidelă a graiului local a celor auzite, ca și în broșura precedentă.

*

Dumitru Cazacu: Probleme de actualitate. *În ghiarele foamei*. Tighina, 134, Pp. 64, L. 30. —

O curajoasă analiză a multelor păcate, care, secătuiind puterile maselor, scurmă la temelii Patriea lărgită: a apatiei — cu încăpăținarea în primitivitate agricolă a țăranului, cu aversiunea sa față de

toate mijloacele vieții economice moderne, cu complecta sa inactivitate în cursul iernii, cu fuga lui de școală („în Basarabia s'a făcut chiar propagandă electorală, cu un desăvârșit succes, pentru reducerea sau închiderea școlilor din satele moldovenești“) — a goanei spre periferii, a groazei de bănoasele ocupații împreunate cu rizic ale comerțului și industriei, a vițiului alcoolismului, a luxului cu împoponeli ridicole, a renunțării la rezistență, a înșenuncherii în fața greutăților, a dezertării dela viață, a superficialității noastre la muncă, a lipsei continuității de eforturi pentru asigurarea viitorului mai îndepărtat al familiei — cum se practică la alte neamuri — a lipsei răbdării îndelungate, a curajului în răstăriște, a incapacității de a rezista tentațiunii momentului, cu idealul vieții fără riscuri, fără eforturi fizice și intelectuale (mai ales intelectualii), de unde apoi asaltul spre funcționarism, iar a candidaților la înșurătoare spre cucerirea unei dote cât mai impunătoare, a josniciei luptelor politice care dau puțința de a fura sau cel puțin de a lua lefuri fără muncă, ceea ce în definitiv tot un fel de furt este.“

Se face o incursiune istorică, spre a explica unele metehne ca: secătuierea forțelor fizice, umilința sufletească, virusul corupției, lipsa mândriei colective ca nație, a încrederii în dreptate; de unde apoi reanunțarea la lupta pentru ea și aproape totala lipsă de reacțiune în fața nedreptății.

Analizează cauzele, după d-sa, ale preferirii străinilor în întreprinderile din țară, chiar în cele românești.

Intr'o țară în care „munca dezonoarează“, e firesc lucru să găsești „ceșetori valizi cu zecile de mii și aproape cel mai impozant număr de cocote locale și venite de peste graniți, în privința numărului de politicieni fără ocupație, ahtiați după slujbe ușoare, bătând recordul mondial și chiar pe cel istoric; iar pentru slujbe mărunte, dar indispensabile gospodăriei, ca rânđași, servitoare, bone, administratori, făcând apel la străinătate chiar și familiile românești.“

Se caută explicația acestei înclinări spre inactivitate și se avizează și la remediu de îndreptare; iar cu „termometrul penetrațiunii evreești“ ni se arată „gradul de lăncezire morală și economică a fiecărei regiuni în parte“ — culminând în jalnica situație a elementului românesc din Maramureș. După părerea autorului, oprirea regresului nostru economic și asigurarea supremației economice și culturale — va să zică crearea României de mâne — nu ne-o pot aduce decât trei „insule de energie“: 1, Românii din regiunea Ardealului locuit de Sași 2, Oltenii și 3, Românii macedoneni, — de cari se ocupă în detalii. — Nu uită nici de raportul cu minoritățile și de rezultatul politicii urmată până acum față de ele — Partea ultimă a lucrării (pp. 47—64) e rezervată *mijloacelor* pe care d. Cazacu le crede indispensabile posibilității de refacere:

supraalimentarea maselor, o altă solitudine pentru copiii sănătoși nelegitimi selecționarea rasei prin sterilizarea celor cari primejduesc sănătatea fizică și morală a neamului, încurajarea nașterilor din părinți sănătoși și a căsătoriilor la tinerețe, îndrumarea șomerilor intelectuali spre ocupații productive, d. p. spre pustiurile nelocuite ale bălților noastre, de veacuri în așteptarea energiilor care să le transforme în mamă hrănitoare, măsurile de luat pentru a putea ajunge țara la o populație de 40 milioane de locuitori, prohibițiunea alcoolului pentru o perioadă de 20–30 ani, munca obligatorie, redresarea aparatului administrativ cu măsurile care se impun pentru perioada refacerii, utilizarea „insulelor de energie” pentru românizarea orașelor.

Scrisă într’un stil îngrijit, cu fraza adeseori svâcnind de energie și de profundă convingere, — fără menajamentele obișnuite, când e vorba de cusururi și păcate „naționale” — cu convingerea omului care a meditat serios asupra problemelor atinse, — lucrarea d-lui Cazacu — asupra conținutului căreia dacă am insistat mai mult, am făcut-o pentru interesul general pe care-l prezintă — deși unele din părerile d-sale sunt susceptibile de discuții, o citești cu mult interes, pomenindu-te în cursul lecturii cu o transfuziune de hotărâre în a milita pentru multe din ideile și măsurile preconizate în ea.

Ar fi de dorit s’o citească cât de mulți, îndeosebi cei care diriguesc destinele obștei. Ar fi nu numai în interesul lor, ci, prin sugerarea de multe idei sănătoase, spre binele Țării.

(Se poate comanda la autor : D. Cazacu, avocat, Tighina, Str. Regina Maria, colț Pușchin).

B.

*

DI. Gh. Popa-Lisseanu începând publicarea *isvoarelor istoriei Românilor*, ne dă în întâiele două volume: „*Gesta Romanorum*” a secretarului anonim al regelui Bela (pp. 134. Format 24.5×17 cm. L. 100.) și „*Descriptio Europae Orientalis*” de Geograful anonim (pp. 68. Același format. L. 60.) Amândouă cuprind pe lângă textul original în latinește și traducerea în românește. Scopul lor este: de a dovedi cât de șubred e argumentul mereu invocat al „drepturilor istorice” pe care se întemeiază stăpânitorii de ieri ai Ardealului în revendicarea granițelor „Coroanei Sf. Ștefan”. — Volumele, în afară de textele documentelor, cuprind și câte-o introducere (în vol. I. cu lămuriri asupra descoperirii originalelor, a epocii în care au trăit autorii, a problemelor mai controversate etc., în vol. II. a confirmării, prin informațiile Geografului anonim, a teoriei lui Hașdeu privitor la originea Românilor și a afirmațiunilor cronicilor ungare relative la Vlahii prezenți pe întregul teritoriu al

fostei Ungarii, la venirea Maghiarilor, etc.) câte-un indice alfabetic, iar vol. I și un facsimil, plus o hartă a localităților indicate de autor.

Prin publicarea lucrării Geografului anonim, descoperită la 1913 în Bibl. Naț. din Paris de Polonul Dr. Olgierd Gôrca, ca și prin reeditarea lui Anonymus, în o nouă traducere, ferită de greșelile traducerii lui Beșan din 1899 (rev. „Transilvania“), dl. G.P. L. își creiază un titlu la recunoștința tuturor celor care țin să se documenteze personal asupra acestor atât de importante dovezi privitoare la vechimea și stăruința noastră în aceste ținuturi.

Tipografia „Bucovina“ a d-lui I. E. Torouțiu, prin felul în care înfățișează aceste lucrări, dovedește din nou că reputațiunea de care se bucură e deplin justificată.

B.

*

Dl **G. T. Niculescu-Varone**, pasionatul cutreierător al țării și cercetător al titlurilor de nobleță ale specificului nostru etnic — așa cum se exteriorizează în port și jocuri — ne trimite un nou volum, cu 44 fotografii în text, tratând **„Portul național românesc“** (a doua și ultima parte a cercetărilor sale asupra portului nostru popular), cu reproduceri după călători străini și după fotografii luate de autor din vre-o 16 județe. Lucrarea are capitole aparte despre: numiri de cusături, de modele (pe maramă, perdele etc. în jud. Muscel), de cuvinte dialectale privitoare la portul nostru popular, de întrebuintarea colorilor vegetale. Păcat că meritul lucrării îl umbrește încâtva confuzia care se face uneori între țărance și între „madame“ și „mademoiselle“ îmbrăcate în costum țărănesc, ca și confuzia dintre localitățile de unde derivă portul. Așa d. p. la pg. 60 Poenarii și Poenăresele din jud. Sibiu sunt trecuți drept Sălișteni și Săliștence, iar „madamele“ dela pg. 59 ca *țărănci* din com. Vale, plasa Săliște. Dacă ar vedea o Văleancă veritabilă aceste figuri (excepție face fata care stă 'n picioare în planul al doilea) cu *pahiolul* aruncat cu furca peste o coafură de „damă“, s'ar lepăda cu siguranță de consătenia cu aceste *marghioale* în port săliștenesc. Și încă ceva. Fetele poartă mai ales *crătințe*, mai rar *șurfe*. — Iar dacă autorul a ținut să redea numirile cusăturilor și a părților de îmbrăcămintă cu particularitățile fonetice ale graiului local, trebuia să fie consecvent. Sau spui „*cheptar* de *chele*“ sau „*pieptar* de *piele*“, în nici un caz însă „*cheptar* de *piele*“. Tot așa nu: *bumbi* ci „*bunghi*“, cu palatalizarea caracteristică graiului de acolo. Nu putem controla dacă nu cumva se vor fi strecurat greșeli ca cele de mai sus și în relatările privitoare la alte județe.

Dl Niculescu ar trebui să fie mai precaut în acceptarea de bani buni a furniturilor altora. Volumul de 116 pp., cu laudabilă înfățișare tehnică, de format 24×16 cm. costă numai 40 lei.

Reviste

Revue de Transylvanie an. I. nr. 1. (Mai 1934) Cluj. Pp. 138. Format 24 $\frac{1}{2}$ /17 cm. M. O. Imprimeria Națională, București.

Iată o publicație căreia de atâția ani îi simțim, dureros, lipsa. Redactată în limba franceză, ea vine cu menirea „de a răspunde acțiunii de ponegrire a revizionismului unguresc, de a informa opinia europeană asupra operei de meritată dreptate istorică, ce s'a făcut Ardealului“. Vine însă și ca o aspră muștrare a guvernanților noștri de după războiu, dezertori, toți, dela imperiioasa datorie de a contrabalansa efectele, atât de păgubitoare țării, ale propagandei revizioniste în străinătate prin astfel de publicații periodice, care să zdrobească, încă în fașă, elucubrațiile maghiare. Ceeace n'au fost în stare să facă atâtea guverne perândate la conducerea țării, iată că face biata Astră ardeleană. Târziu, ce e drept, dar Astra o face, totuși, când poate, pe când guvernele — care au găsit bani pentru stipendierea atâtor pretențioase creaturi ale stânilor politice, trimise să-și poarte prin străinătate unghiile lustruite, vidul cerebral, insolența și dâra de parfum — o puteau face de mult și n'au făcut-o. De aceea meritul Astei e cu atât mai mare, iar răspunderea guvernelor pentru ceea ce nu se va mai putea repara, ca și pentru multele milioane camforizate spre buzunarele fără fund ale clientelei politice din banul chinuit al maselor de cetățeni cu sufletul la gură, sustrasese acestei contrapropagande de vital interes pentru țară, nu se va prescrie niciodată.

De ani de zile guvernele țării se complac în a privi, fără nici o cutremurare de conștiință, la ravagiile pe care le face propaganda revizionistă maghiară, mulțumindu-se doar cu ceea ce făcea, izolat, dragostea de neam a câte unui cărturar de-ai noștri, prin câte o conferință, sau a vr'unui mânuitor de condeiu prin cutare gazetă din țară, sau prin plasarea câte unui articol prin vre-un jurnal străin, în vreme ce neobosiții adversari puneau în linie de asalt toate mijloacele de propagandă, culminând în publicații periodice de-o factură de invidiat, — publicații în paginile cărora întruneau și întrunesc tot ce au mai de seamă ca prestigiu științific, ca pregătire în această direcție. Și noi? Noi ne admirăm mutra și toaleta în oglinzi scumpe, unii deplin încredințați că nimenea nu va îndrăsni să se atingă de drepturile — „confințite prin tratatele de pace“ — ale iresistibililor „strănepoți ai lui Traian“, alții bizuindu-se pe talentele ministrului nostru de externe, fără să-și dea seamă că acesta e un singur om și apare doar în areopagele internaționale, la distanțe de timp destul de mari, pe când mijloacele de propagandă maghiară îl caută pe străin acasă și azi și mâine și rămân acolo creind — prin priceperea pusă în ele și prin tenacitatea de admirat cu care sunt mereu înprospătate — opinii, care, necombătute, cu vremea se prefac în convingeri.

Publicația trimestrială dela Cluj, e menită să mai ia puținel „mau” îndrăsnelii vecinilor dela Tisa, reducându-le așa zisele „argumente” cu care „pledează” pentru „restitutio in integrum”, la ceea ce sunt în realitate: nisip în ochii lumii neorientate, de bună credință, asupra stării de fapt. Și cunoscând atât competența cât și dragostea de neam a celor cari au luat asupra lor această sarcină — dragoste dovedită nu prin declamații în fața gurilor căscate la cele iarmarocuri electorale sau prin discursuri între două înghițituri de șampanie în fața gurilor active pe la cele ziafeturi, ci prin muncă zilnică, istovitoare — nu ne îndoim că, ajutată și de cei datori s'o ajute, Revue de Transylvanie va însemna un real progres în lămurirea opiniei publice mondiale asupra nului adevăr — curățat de dresurile maghiare — și în recucerirea atâtor simpatii, pierdute în urma „nonchalance”-i celor cu certificatul vredniciei patriotice în butoniera surtucului și'n nazalizarea vocalelor.

Revista apare sub direcția prof. la Univ. din Cluj și membru al Acad. Române, d-l Silviu Dragomir și a fostului elev al Sorbonei, actualmente prof. de filosofie la aceeași Universitate, D. D. Roșca.

Iată și sumarul acestui prețios prim număr: Les deux attitudes du comte Bethlen (S. Dragomir), La chute de la monarchie austro-hongroise (I. Lupaș), Les problèmes démographiques en Transylvanie (Dr. S. Manuilă), Un livre secret du Gouvernement hongrois (O. Ghibu), L'histoire de l'art hongrois au service du révisionnisme (C. Petranu), Quelques remarques historiques (N. Drăganu).

În afară de acestea, nr.-ul cuprinde și o serie de cronici și dări de seamă datorite d-lor: C. Bardoși, S. Lupaș, I. Moga, I. Crăciun, S. Oprean, Al. Dragomir, N. Bănescu, I. Breazu. — Costul abonamentului rev., care apare în condiții tehnice superioare, e 600 Lei anual. Red. și adm. Cluj, Str. Mico 40.

B.

*

Gazeta Cărților nr. 2 și 3—4. În ultimul nr. dublu d-l Aurel A. Mureșianu, relevă, într'un interesant articol („Cea dintâi încercare publicistică a lui Titu Maiorescu”) pe *etimologistul* și *împetritatul* cu *pumnulisme* Titu Maiorescu, cum apare din scrisoarea necunoscută până acum, care se dă în acest număr și care însoția traducerile din Dickens și Jean Paul, trimise la 4 Ianarie 1857 de elevul din cl. VII a „Teresianului” din Viena T. M. lui Iacob Mureșianu spre publicare în „Gazeta Transilvaniei”, dar nepublicate, fiind „proba prea mică”, deși „intențiunea bună”.

*

S'au mai primit următoarele cărți și broșuri:

G. Tutoveanu : Gedichte Auswahl. In's Deutsche übertragen von A. Flachs, Bârlad, Frații Chiriac, 1934, 70 pg. Lei 30.— *Cu-prinde 30 poezii.*

Const. I. Manea : Toamne. Versuri. Bibl. „Pământ și suflet oltenesc. 30 pg. (12 poezii).

D. V. Barnoschi : Mărturisirea trupului pentru liberarea spiritului. „Cultura Rom.“ Buc. L. 40.

Leon N. Tolstoi : Fericirea casnică. Roman. Trad. de G. B. Rareș. „Cultura Rom.“ Buc. L. 50.

Jonathan Swift : Păcăniile lui Guliver în țara piticilor și uriașilor. Ed. ilustrată. „Cultura Rom“. Buc. L. 50.

Alex. I. Kuprin : Bâlciul de fete. Roman. „Cultura Rom.“ Buc. 2 vol. 100 lei.

Mih. Lungianu : Povești. „Cultura Rom.“ Buc. L. 50.

Dem. Barasabeanu : Versuri. Biblioteca „Pământ și suflet Oltenesc“.

Ing. Victor Precup : Glosa pădurii. De ce trebuie să îndrăgim pădurea și cum trebuie să o îngrijim. Lucrare pentru popularizarea cunoștințelor silvice elementare. Bistrița 1932. Pg. 173. Fără indicarea prețului. (Format 23×15 cm.)

Ing. Victor Precup : Pășunile noastre alpine. Lucrare de propagandă, completată și cu părți necesare în special inginerilor, cu 21 figuri și 1 hartă. Bistrița. 1933. Pg. 145. L. 100.— (Format 24×17 cm.)

Maximilian Costin : Muzica românească. Editura rev. „Progres și Cultură“. Tg. Mureș. 1934. Pg. 14, Fără preț. Format 23×15 cm.

În Bibl. „Pământ și suflet oltenesc“ **G. Roiban :** Versuri.

Aurelian Sacerdoțeanu : „Vlahii din Calcidica“. Buc. 1934. Extras din vol. I. „În memoria lui Vas. Pârvan“ Pp. 11.

Traian Herseni : Teoria monografiei sociologice. Cu un studiu introductiv: Sociologia monografică, știință a realității sociale, de D. Gusti. Editura Inst. Social Român. Seria A. Studii și contribuții. Bibl. de sociologie, etică și politică. No. 1 Pp. 166. Format 23½×16 cm. Lei 80.

Nr. 2 **H. H. Stahl**: Tehnica monografiei sociologice. Pp. 183. Formatul ca al nr. 1, prețul la fel.

Ionel Neamtzu: Introducere în estetică. (Bibl. „Chronos“) Editura ziarului „Sibiul“. Pp. 16, Lei 5.

I. I. Alexandrescu: Melodii. 1934. Cuprinde 32 poezii. L. 40, R. Vâlcea.

G. Șt. Cazacu: Calea Sângelui. Poezii. Ediția III. București. Edit. Cronicarul 1933. Pp. 53, Lei 60.— Premiată de Academia Română.

Eugeniu Potoran: „Poezii Bihorului“ Lucrare premiată de Acad. Română. Oradea. Edit. Soc. de lectură „Sf. Ioan Gură de Aur“ Pp. 84, L. 20.

Încrezători tot înainte! Darea de seamă pe anul 1933—1934 a Despărțământului județean „Astra“-Sibiu. Reținem din tabloul rezumativ al activității Despărțământului următoarele cifre: 883 conferințe ținute de 291 conferențieri (64 preoți, 33 profesori, 132 învățători, 14 medici, 5 адвоаți, 2 militari, 41 alte profesii) Numărul cercurilor culturale cu raport 64, fără raport 27, biblioteci: 94, totalul cărților din biblioteci: 16162, coruri: 27, Case Naționale: 10.

*

Reviste.

Arhivele Basarabiei An. VI nr. 1 (Ian -Martie) și nr. 2 (Apr. Iunie) 1934. Rev. de istorie și geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru, sub conducerea d-lor T. G. Bulat și C. N. Tomescu. Chișinău Bulev. Carol II 73—75. Abon. an. L. 200.

Parlamentul Românesc nr. 143, 144.

Pagini literare. an. I. nr. 3—4 Iulie-August 1934 Red. și Adm. Teodor Murășanu, Turda, Piața Regina Maria 23. Abon. anual L. 120.

Orientări nr. 4 (Apr.) 5 (Mai), 6 (Iunie) 1934.

Familia rev. lunară de cultură nr. 2 și nr. 3 (Mai-Iunie) 1934. Oradea. Adm. Str. Reg. Carol 6. Abon. anual L. 240.—

Poporul Românesc Gara Chitila nr. 9 (1/V), 10 (16/V), 11 (1/VI), 12 (16/VI).

Neamul Românesc pt. popor. Buc. nr. 9 (1/V), 11 (1/VI), 13—15 (Iulie).

„*Transilvania*“ Sibiu nr. 2 (Martie-Aprilie) și nr. 3 (Mai-Iunie). 1934).

Cele trei Crișuri Oradea nr. 3—4 (Martie-Aprilie) și 5—6 (Mai—Iunie) 1934.

Litere nr. 8 și 9 (1/V), 10 (15 Mai) și 11 (1 Iunie—1 Iulie) Red. Aurel Chirescu. Adr. revistei N. N. Angelescu. Buc. II. Str. Popa Tatu 4. Abon. L. 100.

Revista Societății Tinerimea Română. Nr. 10 (Iunie) 1934. Abon. anual L. 200. București, Bd. Schitu Măgureanu 4.

Conv. Literare nr. 4 (Apr.) 5 (Mai), 6 (Iunie) 1934.

Gând Românesc nr. 4 (Apr.) 5 (Mai) 6 (Iunie) 1934.

Viața Ilustrată nr. 3 (Mai) 4 (Iunie) 5 (Iulie) și 6 (August) 1934. Sibiu, Acad. teol.

Progres și Cultură, rev. pedagogică-socială-literară. nr. 5 (Mai) 6 (Iunie) Tg. Mureș, str. Cogălniceanu 3. Abon. pt. inv. Lei 60, pt. alții: 100.

Revista Scriitoarelor și Scriitorilor Români nr. 3—4 (Martie-Aprilie) 1934. *Directoare* (citește *directoare*!) Aida Vrioni. București I. Str. Brezoianu 57) Abon. Lei 220.

Blajul nr. 5 (Mai) 7-8 (Iulie-Aug.) 1934.

Viața Românească nr. 8 (30 Apr.) nr. 9 (Mai) nr. 13—14 (Iulie) 1934.

Mitropolia Moldovei nr. 5 (Mai 1934). Iași. La Mitropolie.

Provincia Literară nr. 4—5 (Apr.-Mai 1934).

Siebenbürgische Vierteljahrsschrift nr. 2—3 (Aprilie-Sept.) 1934.

Buletinul demografic al României. Director Dr. Sabin Manuilă. nr. 1—5 (1934).

Scoala Poporului No. 2—3 (Apr.—Maiu) 1934. Rev. învățătorilor din județul Tighina. Sediul: Tighina, str. Mateevici 89. Abon. anual 100 lei. Pp. 24.

Scoala Prahovei. Rev. Asociației învățătorilor din jud. Prahova nr. 4—6 (Apr.-Iunie) 1934. Ploești, Str. Regina Maria 7.

Observatorul Social-Economic nr. 1—2 (Ianuarie—Iunie) 1934. Pp. 118. Revistă trimestrială de studii și anchete social-economice. Cluj, Str. Mârzescu 18, la Prof. G. Moroianu. Abonament L. 250. — Un nr. L. 65.

Prometeu nr. 2 (Iunie) 1934, Braşov, Piaţa Libertăţii 25.
Abon. anual L. 80. — Nr. à 32 pp.

Cele trei Crişuri nr. 5—6 (Mai-Iunie) 1934.

Făt-Frumos nr. 2—3 (Martie—Iunie) 1934.

13. An. I. nr. 5 (Iulie) 1934. Focşani, Str. Caramzulea 28.
Abon. anual 100 Lei. Numărul à 16 pp.

Arhivele Olteniei nr. 71—73 (Ian.—Iunie) 1934. Pp. 256.
Lei. 150.

Junimea Literară nr. 10—12 (1933) şi 1—6 (1934). Număr aniversar cu ocazia împlinirii a 30 de ani dela apariţia revistei. Pp. 168.

Freamătul Literar, Rev. de lit., ştiinţă şi artă. An. II. nr. 1—2 (Ian. Febr.) 1934. Siret-Rădăuţi. Director Aurel Fortuna. Pp. 24. L. 5. Abon. anual L. 60.

A B O N A Ț I I

care și-au mai achitat abonamentul.

Până la 1 Ianuarie 1934.

Dr. Bidu Val., prefect, Sf.-Gheorghe.
Prof. Dr. Moșoiu Tiberiu, Oradea.
Dr. med. Stanciu V., Sf.-Gheorghe.
Tanislau Ionel, asistent univ., Cluj.
Dr. Tecău Daniil, avocat, Alba-Iulia.

Până la 1 Mai 1934.

Nistor Aurel, protopop, Sf.-Gheorghe.
Sotiriu M., profesor, București.

Până la 1 Iulie 1934.

Direct. lic. „Aron Pumnul“, Cernăuți.
Pușcariu Ion, inv., Brașov.

Până la 1 Sept. 1934.

Mateescu N. C. profesor, R.-Vâlcea.

Până la 1 Nov. 1934.

Dr. Millea Aurel, avocat, Cluj.

Până la 1 Ianuarie 1935.

Antonescu M., profesor, Brașov.
Băcilă Alexandru, Brașov.
Bibl. Palatului Cultural, Tg.-Mureș.
Dr. Bleahu D., notar public, Brașov.
Brumboiu Moise, vicar, Făgăraș.
Cinema „Astra“, Brașov.

Comșa Gh., notar, Satulung,
Direct. lic. „Moise Nicoară“, Arad.
Dr. med. Lupu Ioan, Brașov.
Dr. Median Gh., avocat, Brașov.
Dr. med. Murariu Const., Lugoj.
Murăroiu I., șef-contabil i. r., Brașov.
Dr. Olteanu C. R., avocat, Sf.-Gheorghe.
Dr. med. Pop Ioan, Brașov.
Preșmereanu V., expert contabil, Sinaia.
Primăria comunei Mădăraș (j. Ciuc).
Dr. Turtea S., avocat, Brașov.
Ușurelu Al., insp. gen. vet., Brașov.

Până la 1 Martie 1935.

Aldea I. Gh., avocat, Mangalia.
Popa Moise, restaurateur, Brașov.

Până la 1 Mai 1935.

Ciorteș Marin, inginer, Mediaș.
Direct. Șc. prim. de Stat No. 4, Brașov.
Lupan D., profesor, Brașov.
Vătășan Ovidiu, inginer, Brașov.

Până la 1 Iulie 1935.

Ing. Floașiu I., director la Industria
Sârmei, Câmpia Turzii.
Ing. Măzgăreanu Bujor, Brașov.

Mulțumiri tuturor celor care ne avansează încrederea lor, cum mulțumim și d-lui: Dr. Gh. Guiman din Miercurea-Ciuc pentru al șaselea abonament nou, iar d-lui inginer B. Măzgăreanu din Brașov pentru suprataxa de 40 lei.

D o m n i i

care, deși au primit și reținut revista timp îndelungat, își fac un titlu de mândrie din a sfida rugămințile sau somațiunile de plată ce li s'au adresat:

Ardeleanu Romulus, inv.-dir., Brașov
Banca Parsimonia, Bran
Bercan Fabiu, judecător, T.-Mureș
Boriceanu Al. fost primar, Teliu
Butu I., Satulung (Str. Găvrus 1393)

1. V. 1930—1. VII. 1932
1. V. 1931—1. I. 1933
1. VII. 1931—1. I. 1934
1. V. 1930—1. XI. 1932

” ”

Bota Gh., prof., deputat, Oradea	1. I. 1931—1. VII. 1933
Cocorandu M., inginer, Urlați	1. V. 1931—1. I. 1933
Cotta Solomon, prim-pretor, Gheorgheni	1. V. 1930—1. VII. 1932
Clipa Gh., Cernăuți (Str. Mărășești 4)	1. XI. 1930—1. VII. 1932
Comanescu Candin, propr., Alba-Iulia	1. V. 1931—1. I. 1934
Crăciun V., Șimleul-Silvaniei	1. V. 1930—1. VII. 1932
Crăciunel I., Brașov	pe doi ani
Dr. Crișan Zah., notar public, Sighișoara	" " "
Dr. Crișmariu Oct., avocat, Timișoara	pe 1½ ani
Crăcuț Dumitru, Teliu	1. V. 1930—1. VII. 1932
Direct. lic. de băeți, Beiuș	pe doi ani
" " „Codreanu“, Bârlad	" " "
" " din Sighet	" " "
" " din Rădăuți	" " "
" Șc. com. sup. din Lipova	" " "
Drăgan Vas., fost primar, Vama Buzăului	1. V. 1930—1. I. 1932
Fătuleș Andr., comerciant, Ploești	pe doi ani
Goicea Andr., învățător, Hărman	" " "
Dr. med. Gogonea Ax., Zărnești	1. V. 1932—1. I. 1934
Grădinar V., petrolist, Ploești	pe doi ani
Dr. Iosif Ioan, Rupea	1. V. 1931—1. XI. 1933
Iosifescu I. comerciant, Ploești	pe doi ani
Leucă Petru, preot, Satulung	" " "
Dr. Manu Emil, avocat, București	1. V. 1930—1. XI. 1933
Maniu I., fost proc. de bancă, Brașov	1. V. 1931—1. I. 1933
Marcăș Alex., notar, Mărcuș	1. V. 1930 1. III. 1933
Marian Liviu, dir. de liceu, Chișinău	pe 2½ ani
Martinovici C., prof. la Acad. com., Cluj	1. III. 1931—1. VII. 1933
Moșoiu Aurel, profesor, Ploești	1. VII. 1932—1. XI. 1933
Mânzat Gh., protopop, Dej	1. I. 1932—1. III. 1933 + 10 nr-e de revistă.
Mâzgăreanu Ion, Brașov	1. V. 1930—1. I. 1933
Negoț Iosif, fost primar, Intors. Buzăului	1. V. 1930—1. VII. 1932
Negru Sofronie, funcț. sup. Albina, Sibiu	pe doi ani

Vom continua și vom repeta nume, oricât de supărătoare ar fi această pagină, ca uitarea să nu-și poată cerne cenușa peste ele.

ERRATA

Rugăm îndreptarea următoarelor greșeli din nr-ul trecut:

Pag. 343 rând 3 (de jos): *privilegoi*, în loc de: *privilegio*.

" 350 „ 8 (de sus): *eusidem*, „ „ „: *eiusdem*.

" 355 Ordinea primelor 2 aliniate este intervertită.

Numărul acesta, cu o coală de tipar în plus, a apărut la 28. VIII. 1934.

MARIA DRĂGAN CABADAEF

VASILE GOLDIȘ